

האוניברסיטה הפתוחה
התוכנית לתואר שני בלימודי תרבות
המחלקה לספרות, לשון ואמנויות
המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת

מ"השכונה" ל"משפחה" ו"ממקום" ל"לא מקום"

ארבעים שנה של ייצוג עבריינים בעיתונות הכתובה

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך בלימודי תרבות"

זוהר שחר לוי

רעננה

מאי, 2019

ת.ז: 032949208

עבודה זו נכתבה בהנחיית פרופ' אורן סופר וד"ר דוד לוין מהאוניברסיטה
הפתוחה

The Open University of Israel
Master's Program in Cultural Studies

Department of Literature, Language and the Arts
Department of Sociology, Political Science and Communication

From "the Gang" to " the Family" and from "Place" to "no place"
40 years of criminals representation in the written press
Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of
Master in Cultural Studies

Zohar Shahar Levy

I.D: 032949208

May, 2019

Raanana

This dissertation was written under the supervision of Professor Oren Soffer and Doctor David Levin, The Open University of Israel

תּוֹדוֹת

למנחים שלי, דר' דוד לוין ופרופ' אורן סופר תודה על אורך הרוח, הסבלנות, ההתמדה ועל הנחיה שסייעה לי להתמקד ולתרגם לעבודה ממשית את הרעיון שהיה בראשי.

למורה הרוחני שלי בוקי נאה שבעבודתנו המשותפת ככתבים פליליים לימד אותי את יסודות הפשע והעיתונות וגם דבר או שניים על החיבור ביניהם.

להורים שלי, פרופ' דוד וניצה לוי על האמונה. אבי נהג לומר לי שפשע זה גם סוג של תרבות ואני שמחה שניתנה לי ההזדמנות לשלב ביניהם. לכן זוגי רועי על ההבנה והחיבוק בימים הקשים ובימים הטובים. מעל הכל - לעלמה ועמרי המקסימים שלי שנולדו תוך כדי העבודה על המחקר הזה – אמנם האטתם את קצב העבודה אבל בזכותכם גם הגעתי לסופה. מחקר זה מוקדש לכם.

תוכן העניינים

4	תקציר בעברית
6	Abstract
8	מבוא
12	החברה הישראלית המשתנה
17	החברה והפשע בעין התקשורת
23	פשע בישראל – פשע מקומי ומקום של פשע
28	השערות המחקר
30	מתודולוגיה
32	המחקר
38	1985-1970: "מקום של פשע" ב"מרחק שנות אור מתל אביב"
59	החשיש מהמאפיה האמריקנית
63	2004-1990: גיבור התרבות משכונת המצוקה
85	מעריצים את הגנגסטר האמריקני, מפחדים מהמאפיה הרוסית
95	דיון ומסקנות - "מהשכונה למשפחה", מ"מקום" ו"לא מקום"
101	ביבליוגרפיה
112	נספח א' – כתבות המחקר

תקציר

מחקר זה בוחן את השינויים הערכיים שחלו על החברה הישראלית ב-40 השנים האחרונות דרך דמותו של הפושע הישראלי כפי שהצטיירה בעיתונות הכתובה. שאלת המחקר ביקשה לבדוק כיצד השתקף שינוי הערכים בחברה הישראלית בין שנות ה-70' של המאה הקודמת לבין שנות ה-2000 באופן הצגתו של העבריין דרך אמצעי התקשורת הכתובה. לצורך המחקר נבחרו כתבות מגזין שעסקו בפשיעה הישראלית מהעיתונים "ידיעות אחרונות" ו"הארץ" משתי תקופות זמן שונות: תקופה מוקדמת - שנות ה-70' וה-80' של המאה הקודמת ותקופה מאוחרת - שנות ה-90' של המאה הקודמת ותחילת שנות ה-2000. הכתבות שנבחרו נותחו על פי מספר פרמטרים שנקבעו, בין היתר, היכן נמצא העבריין בכתבה, מי מקיף אותו ומה נאמר עליו.

גלובליזציה (כמו גם אמריקניזציה ומקדונלדיזציה), משמשת שחקן ראשי בהתפתחותה של החברה הישראלית החל משנות ה-70' של המאה הקודמת ויש לה תפקיד משמעותי באופן שבו ערכי החברה הישראלית התעצבו בשנים אלו. הגלובליזציה הובילה, בין השאר, לשינוי בתפיסת מושג הגבול, הן על ידי החברה כולה והן על ידי הפרטים שבה. הגבול הגיאוגרפי, בין חברות, שכונות, מדינות, התחלף בחסות הגלובליזציה בגבול דמוני, מוסרי או אחר – כשהשינוי במושג זה רלוונטי ביותר כשבוחנים את ייצוגו של העבריין בתקשורת לאורך השנים. שחקני משנה של הגלובליזציה – הלוקליזציה והגלוקליזציה – גם הם בעלי משמעות רבה בשינוי הערכי שחל בחברה הישראלית ובאופן בו התעצבה. בסופו של דבר, דמותו של העבריין הישראלי בתקשורת הכתובה בתחילת שנות ה-2000, נקודת סיום המחקר.

בנוסף נשען המחקר גם על מאמרים ומושגים שונים שמקורם בתרבות הפופולארית האמריקאית בכלל, ובמאמרים העוסקים בעולם הפשע האמריקאי כפי שהוא משתקף בתכני התרבות הפופולארית בפרט. בהשוואה לדמותו של הגנגסטר האמריקני ונרטיבים שהבנו את דמותו ואת דמותה של המאפיה, ניתן להבחין כיצד החברה הישראלית בכלל, והתקשורת בפרט, ניסו להידמות לחברה האמריקנית. ניתן להבחין כיצד לאורך השנים, הלכה החברה הישראלית ואימצה עוד ועוד סממנים של החברה האמריקנית לרבות ערכיה כמו קפיטליזם, קידוש האינדיבידואליזם ועוד.

דמותו של העבריין הישראלי, כפי שהשתקפה בעיתונות הכתובה, עברה שינויים רבים במהלך העשורים שנבדקו במחקר זה. העבריין הישראלי, שבראשית שנות ה-70' של המאה הקודמת הוצג כמזרחי, כתושב שכונות המצוקה ובעיירות הפיתוח וכמי שמייצג את השוליים של החברה, הפך, בתקופת המחקר המאוחרת, בחסות הגלובליזציה, לגיבור תרבותה. התבססותו במרכז השיח התקשורתי, בכתבות המגזין, מסמלת יותר מכל את קריסתה של התרבות ההגמונית הישראלית הישנה ואת המהפך ביחסי הכוחות בחברה ואת עלייתן של האליטות החדשות. בהתאם השתנו ערכי החברה בצורה מהותית ומחברה סוציאליסטית, בעלת כלכלה ריכוזית המציבה את הכלל על חשבון הפרט הפכה החברה הישראלית לקפיטליסטית, בעלת כלכלה מופרטת שבה החזק שורד וה"אני" – האינדיבידואל – הוא המרכז.

ממצאים עיקריים במחקר נגעו לאפיונו של העבריין ולמרחב שבו הוא פועל. בתקופה המוקדמת הוצג העבריין הישראלי כבן עדות המזרח, נציג הפריפריה וכמיצגה כשהוא למעשה תלוי טריטוריה - שכונות המצוקה ועיירות

הפיתוח. בתקופה המאוחרת, העבריינין יוצא משכונות המצוקה ועובר להתגורר בפרברים השקטים ובמגדלי היוקרה. בתקופה זו הפשע אינו תלוי מקום וטריטוריה. עוד עלה במחקר כי "כנופיית הפשע" שהייתה נפוצה בשנות ה-70' הפכה עם השנים ל"משפחה". הכנופייה היא עתה ארגון פשיעה, תאגיד כלכלי קפיטליסטי, היררכי ובירוקרטי. בתקופה המאוחרת, ובדמיון למאפיה האמריקאית, התקשורת משרטטת את מפת הפשיעה לפי "משפחות הפשע". הארגון הוא מבוסס משפחה ואינו תלוי במקום גיאוגרפי.

החל משנות ה-90' הלכו וגברו הכתבות שהביעו פחד מפני השינוי הקיצוני שעבר על החברה, והחשש מפני השחתת המוחלטת כשהדבר בא לידי ביטוי בעיקר בכתבות שעסקו בחשש מפני חדירתה לישראל של המאפיה הרוסית ומנגד בכתבות שהביעו כמיהה לקהילתיות כפי שהיה בעבר. זהו שיאו של המאבק בין הגלובלי לבין הלוקאלי. הפחד מפני השחתת טוטאלית של החברה בשל ההליכים הגלובליים מובילה את החברה לרצון לחזור לאחור לשבט הקטן ולחברה ההומוגנית, הקולקטיבית, בעלת תרבות מבדלת ולקהילתיות. האם תצליח החברה בעשורים הבאים לשוב ולתקן ולחזור מה שהייתה? ככל הנראה שלא. המאבק בין הגלובלי לבין הלוקאלי הגיע לשיאו ואחריו ייווצר ככל הנראה ייצור כלאיים שבו ניתן מקום רב יותר לקהילתיות ודגש רב יותר על הלוקאלי, במה שמכונה גלוקליזציה. מעניין יהיה לבחון כיצד יבוא לידי ביטוי הליך זה בסיקור הפשע בתקשורת.

Abstract

This study examines the change of values in the Israeli society over the past 40 years through the image of the Israeli criminal as depicted in the written press. The research question sought to examine how the change in values in Israeli society was reflected between 1970 and 2000 in the way in which the criminal was presented through the written media. For the purpose of the study, magazine articles dealing with Israeli crime were selected from the newspapers "Yedioth Ahronoth" and "Haaretz" from two different time periods: the early period - the 1970's and 1980's and the later period - the 1990's and the beginning of the millennium. The selected articles were analyzed according to several parameters, including where we find the perpetrator in the article, who surrounds him and what is said about him.

Globalization (as well as Americanization and McDonaldization), has been a leading player in the development of Israeli society since the 1970's and has a significant role in shaping the identity as well as the values of the Israeli society during these years. Globalization has led, among other things, to a change in the concept of border, both by society as a whole and by its individuals. The geographical boundary, between companies, neighborhoods, states, has been replaced by globalization on an imaginary, moral or other frontier - with this change in concept being most relevant in examining the representation of the offender in the media over the years. Sub-actors of globalization - localization and globalization - also play a significant role in changing the values that apply to Israeli society and the way in which the image of the Israeli criminals was shaped in the written media in the early 2000's, when this study ends.

The study also relies on various articles and concepts originating from popular American culture in general, and especially those dealing with the American crime as reflected in popular cultural content. Learning the image of the American gangster and the narratives that accompanied his image in the media allows us to understand how the Israeli society and the media, tried to resemble American society. We can see how over the years, Israeli society has adopted more and more features of American society and even its values such as capitalism, sanctification of individualism and more.

The image of the Israeli criminal, as reflected in the written press, has undergone many changes over the years examined by this study. The Israeli offender, who in the early 1970's was portrayed as an Oriental immigrant, a resident of the disadvantaged neighborhoods and development towns and as representing the margins of the society, became, during the later

period of research, under the auspices of globalization, the hero of his culture. His establishment at the center of the media discourse, in the magazine's articles, symbolizes most of all the collapse of the old Israeli hegemonic culture and the upheaval in the power relations in society, the rise of the new elites. Values have changed materially and from a socialist society with a centralized economy putting the rule at the expense of the individual, Israeli society has become a capitalist, with a privatized economy in which the strong survives and the individual stands at the center.

Key findings in this study concerned the character of the criminal and the area in which he operates. In the early period, the Israeli perpetrator was portrayed as a member of the north African ethnic group, the peripheral representative as he represents a territory – a place. That territory is the distressed neighborhoods and development towns. In the later period, the offender leaves the distressed neighborhoods and is now living in the quiet suburbs and luxury towers. Currently the crime does not depend on place and territory, as the boundaries have changed. This study also found that the "gang of crime" that was common in the 1970's has changed in the later years to "the family". The gang is now a criminal organization, a capitalist, hierarchical and bureaucratic economic corporation. In the later period, and like the American mafia, the media draws up the crime map according to "crime families". The crime organization is now family based and does not depend on geographical location anymore.

Beginning in the 1990s, articles expressing fear of the radical change that had undergone the society grew, and the fear of its complete destruction was expressed mainly by articles dealing with the Russian mafia and the fear of its invasion into the Israeli society. Alongside the fear of Russian mafia, articles longing the naïve past started to rise reminding the readers about the strong sense of community that was once there and now gone. This is the culmination of the struggle between the global and the local. The fear of total corruption of society due to global procedures leads the company to the desire to go back to the small tribe and to the homogenous, collective, distinct culture and community. Will the company be able to repair and restore what it was in the years to come? Probably not. The clash between the global and the local culminated and will be followed by the creation of a hybrid -called Glocalization – which would lead to more emphasis on the community and the locality. It would be interesting to examine how this procedure will be reflected in media crime coverage.

מבוא

No crime means no police. What makes the presence and control of the police tolerable for the population, if not fear of the criminal? This institution of the police, which is so recent and so oppressive, is only justified by that fear. If we accept the presence in our midst of these uniformed men, who have the exclusive right to carry arms, who demand our papers, who come and prowl on our doorsteps, how would any of this be possible if there were no criminals? And if there weren't articles every day in the newspapers telling us how numerous and dangerous our criminals are? (Foucault, 1972, p, 47).

הציטוט של מישל פוקו המוזכר לעיל נלקח מתוך ספר ראיונות עמו בשם "כוח/ידע" והוא עוסק במערכת היחסים המשולשת המתקיימת בכל מדינה מודרנית, מערכת היחסים שבין התקשורת, הממסד והפשע. פוקו, המייצג את הגישה הביקורתית, עסק רבות בפשע ובקרימינולוגיה והתמקד ביחסי כוחות דכאניים, פיקוח וענישה. הוא הרבה לכתוב על בתי הסוהר וטען כי הענישה בבתי הכלא היא כמו שיגעון, כשהקו המפריד בין האדם הנורמאלי לזה הכלוא אינו ברור כפי שניתן לחשוב. לשיטתו, מי שמגדיר מי הוא עבריין או סוטה הוא החברה ובעיקר מוסדות האכיפה שבה, שלא רק שהם המגדירים אלא גם המענישים - גם השופט וגם התליין. המסקנה אליה מגיע פוקו היא כי הצדקת מוסדות השלטון נעשית על ידי יצירת פחד בציבור מפני מי שסוטה מהנורמה כשגבולות המוסר נקבעים על ידי מוסדות החברה ועוברים אל הפרטים שבה דרך אמצעי התקשורת. קביעת גבולות המוסר היא אמצעי להצדקת מוסדות המדינה, בתוכם המשטרה ובתי המשפט, חיזוק מערך הכוחות הלא שוויוניים ושמירה על ההגמוניה הקיימת, על הסדר החברתי הקיים (גרמשי, 2009). הגבול בין הרע והטוב, בין המרכז ל"אחר", לפי פוקו, הוא תוצר ישיר של הממסד ושל התקשורת. כלומר, בסופו של דבר, הפשע הוא האמצעי של הממסד לשלוט בחברה, לייצר הגמוניה, כשהכלי לכך הם אמצעי התקשורת. התיאוריה של פוקו מתייחסת אמנם לגבולות המוסר בחברה אך היא אינה לוקחת בחשבון את חשיבותו של המקום בחברה, ואת ההשלכות שיש על מושג זה בעולם הגלובלי.

החברה היא ישות דינמית וכך גם גבולותיה המוסריים (אייזנשטדט, 1989) אולם בעשורים האחרונים נכנס לתמונה שחקן נוסף – הגלובליזציה, מושג שהתפתח מתוך "הכפר הגלובלי" עליו דיבר מרשל מקלוהן (McLuhan, 1964). שחקן זה שינה את מושגי הגבול, המרחב והזמן שבין חברות ומדינות וכן את האופן שבו החברה מתבוננת על פרטיה וקובעת את סדר יומה. התוצאה היא שגם יחסי הכוחות בחברה הושפעו כמו גם הפערים בין החלש לחזק, העני והעשיר והשאלה היא מה המשמעות של כל אלו על מערכת היחסים המשולשת שתיאר פוקו? הליכי הגלובליזציה והשפעותיה על החברה הישראלית הם העומדים במרכז עבודה זו לצד שינויים שהתרחשו בישראל בעשורים האחרונים בכל תחומי החיים. בהיבט ממוקד יותר, השאלה היא כיצד השפיעו אותם שינויים ותמורות על ערכיה של החברה הישראלית וזאת דרך הסיקור העיתונאי את הפשע הישראלי. מחקר זה יתמקד במשולש של ממסד-תקשורת-פשע ויבחן כיצד השתנתה מערכת היחסים הזו לאור השינויים הערכיים בחברה. בניגוד לפוקו, יכלול מחקר זה גם לתפיסת החברה את מושג המקום והגבול וכיצד אלו התעצבו לאור השינויים הגלובליים. ההנחה היא שהשינויים החברתיים, ההיסטוריים, הטכנולוגיים והתרבותיים הובילו לשינויים במאפייני הפשע, בצורה שבה הוא מאורגן וכמובן בדרך בו הוא נתפס בעיני החברה דרך הסיקור התקשורתי. האם בסופו של דבר הליכי הגלובליזציה שינו את התפקידים של הממסד החברתי, של התקשורת או של הפשע בחברה? האם השתנו יחסי הכוחות במשולש הזה?

באקדמיה נעשו זה מכבר מחקרים רבים העוסקים ביחס שבין התקשורת לפשע. בפרט התמקדו החוקרים ביחס שיש לסיקור תקשורתי של מקרי פשיעה על קהל הצופים, כלומר כיצד התקשורת והמסר משפיעים על הפרטים בחברה. (ראה למשל: Dixon & others, 2003, De Stefano, 2006, Quinney, 1998, Pauly, 1997). במשך השנים נחלקו החוקרים אם מדובר בהשפעות ארוכות טווח או קצרות טווח וכיצד השפיעה התקשורת על האופן שבו החברה מתבוננת על תופעות שונות הקשורות בפשע (Heath & Gilbert, 1996). בארה"ב, נבחנה מערכת היחסים שבין הממסד/חברה לבין התקשורת והפשיעה על רקע המיתיות שהעניקו תוצרי התקשורת ומוצרי התרבות הפופולארית לפשע המאורגן ולמאפיה האמריקאית לאורך השנים. מחקרים אלו התמקדו פעמים רבות בדמויות הפשע הססגוניות ובנרטיבים ששימשו את יוצרי התכנים כדי לבסס את השליטה הממסדית של פחד מפני הפשע (ראה למשל Martynuska, 2012) ואת הבלבול וטשטוש הגבולות שהביא עמו העולם המודרני (Weidinger, 2013). לעומת זאת, המחקר בישראל מיעט לעסוק בייצוג התקשורתי של העברייני הישראלי והתמקד באירועים נקודתיים בלבד, בפרט במקרי פשע שנחרטו בתודעה הישראלית כשממקום זה יצאו החוקרים לשדה המחקר, למשל סיקור הרצח של

הילדה רוז פיזם (ברק-ברנדס וגפן-קושילביץ', 2009). המחקר הישראלי מיעט לחקור את ייצוגו התקשורתי של הפשע ואת האופן שבו סוקר הנושא לאורך השנים. בין המחקרים הבודדים ניתן לציין את ספרו של דוד גורביץ' (גורביץ', 2015א') שעוסק בספרו "גנגסטר שיק – רוע, תרבות, קפיטליזם" גם בייצוגו של "הגנגסטר הישראלי" כפי שהוא בא לידי ביטוי בתכני התרבות הפופולארית הישראלית אך לא בייצוגו בעיתונות.

מחקר זה מטרתו למלא אחר החוסר הקיים במחקר ולנסות לייצר אפראט תרבותי ולכן הוא יתמקד באפיונים של הפשע כפי שהם מוצגים בתקשורת ויבחן כיצד משתקף שינוי הערכים בחברה הישראלית בין שנות ה-70' של המאה הקודמת לבין שנות ה-2000 באופן הצגתו של העבריין דרך אמצעי התקשורת הכתובה. במרכז המחקר עומדת הסוגיה של "מרחב הפשע" וההנחה כי לאורך השנים, לאור שינויים מרחיקי לכת שנבעו בעיקרם מהליכי גלובליזציה, אך לא רק, השתנה מרחב הפשע והאופן שבו אנו מגדירים אותו. ההנחה היא כי על רקע הליכי הגלובליזציה ותהליכים נוספים שהתלוו לו והשפיעו על החברה הישראלית כמו שינויים טכנולוגיים, כלכליים, חברתיים, תרבותיים והיסטוריה ניכר שינוי ערכי מהותי בחברה הישראלית. מחקר זה יבדוק כיצד השינוי הערכי בחברה הישראלית בא לידי ביטוי בייצוגו של העבריין המקומי בתקשורת הישראלית.

החברה הישראלית של שנות ה-70' של המאה הקודמת והחברה הישראלית בשנות ה-90' של המאה הקודמת הן שתי חברות שונות לגמרי, הן מבחינת גבולות הסדר החברתי והן באשר לשיח שבו. למשל, המעבר האיטי והמתמשך של החברה הישראלית מחברה ציונית, סוציאליסטית שמקדשת את הקהילתיות ואת תחושת ה"אנחנו נגד כולם" לחברה קפיטליסטית, בירוקרטית, שמקדשת את סמלי הסטאטוס ואת "האני" האינדיבידואל שעומד במרכז. התמורות הללו משתקפות דרך אמצעי התקשורת והאופן שבו התקשורת בוחרת להעלות לסדר היום נושאים שונים כמו גם הנרטיב שדרכו היא מספרת את הסיפור החדשותי. מחקר זה יבחן את אותו שינוי חברתי דרך ייצוגו התקשורתי של הפושע הישראלי בעיתונות הכתובה ויבקש לשרטט את השינוי בערכי החברה הישראלית דרך הסיקור התקשורתי. בהתמקדות באופן שבו סיקרה התקשורת את העבריין הישראלי לאורך השנים, נוכל לחשוף כיצד השפיעו אותן תמורות על החברה. כיצד למשל השפיע המעבר מחברה סוציאליסטית לחברה קפיטליסטית על סיקורו של העבריין בתקשורת? המחקר יבחן האם השתנתה הטריטוריה שבו ממקמת התקשורת את העבריין, האם חל שינוי בראייה של התקשורת את העבריין? את המקום ממנו הוא מגיע, למשל עיירות פיתוח ושכונות מצוקה (אברהם, 1993)? האם הסיקור מוציא אותו מהמרחב הגיאוגרפי המוגדר שבו הוא חי אל עבר גבולות מדומיינים (Lamont, 2002)? האם חל שינוי לאורך השנים בדרך שבו הוצג הפושע בתקשורת באשר לאופן התחברותו לעבריינים אחרים

או לסביבתו הקרובה?

מחקרים רבים בישראל עסקו בשינוי הערכי שעבר על החברה הישראלית בעשורים האחרונים והחל משנות ה-70 (אלמוג, 1997). ישראל היא לא ייחודית בהקשר זה ועל רקע הליכי גלובליזציה מואצים, נראה כי שינויים דומים עברו על מדינות אחרות ברחבי העולם (אייזנשטדט, בתוך: כהן, בן-רפאל, בראלי ויער, 2006). עיסוק רב במחקר ניתן, בהקשר של גלובליזציה, לנושא הגבול המשתנה. שבירתם של הגבולות הגיאוגרפיים, של המרחב הגיאוגרפי, במקביל לצמיחתם של גבולות מדומיינים, שאינם תלויים עוד במקום או במרחב. השינוי במהות של הגבול הוא חשוב בשני ממדים: ראשית מערכת היחסים שבין המדינה לבין העולם ושנית שינוי הגבולות בתוך החברה והמדינה פנימה. הממד הראשון מתייחס לשינויים שעברו על המדינה על רקע הליכי הגלובליזציה, פתיחת הכלכלה, הסחר החופשי, מעבר של אנשים מחברות שונות בין המדינות, העברה של ידע, של מוצרי תרבות ושל פיתוחים ושינויים טכנולוגיים. את מקומה של מדורת השבט המקומית תופס העולם ואליו החברה נושאת את מבטה. ההתייחסות של המדינה היא כלפי העולם, וכך גם של פרטיה בבחינת אנחנו חלק מהעולם הגדול ועלינו להתנהג בהתאם. שינויים וידע המגיעים ממקומות אחרים, כשבישראל ניכרת השפעה גדולה של התרבות האמריקאית, במושג הקרוי "אמריקניזציה" (רם, 2005), משפיעים על החברה הישראלית ומעצבים אותה. משנים את האופן שבו היא חושבת, שבו היא מגדירה את עצמה, שבו היא רואה את עצמה והשינוי נעשה גם על רקע רצונה של החברה להידמות ל"שם". השינוי הזה הוא כה מהותי לחברה הישראלית אך הוא לא יכול היה להתקיים לבד, אלא על רקע אירועים נוספים שחלקם נבעו מהגלובליזציה, חלקם הושפעו ממנה וחלקם האיצו את הליכיה. הממד השני, של שינוי הגבולות הפנימיים בחברה, נובע מהמדד הראשון, והוא מתייחס לאופן שבו החברה רואה את עצמה בעקבות אותם הליכים שהשפיעו עליה ועיצבו אותה מחדש. בסוגיות החברה השונות - פריפריה מול מרכז, עניים מול עשירים, מזרחים מול אשכנזים ודתיים מול חילוניים - הגבולות הפנימיים בחברה הלכו והשתנו בהדרגה ובהתאמה לשינויים חיצוניים שהתרחשו עליה. האם נפתרו הבעיות והקונפליקטים שבין הקבוצות שבתוך החברה? בכלל לא. אבל ללא ספק נוצר שינוי, גבולות היטשטשו או זזו או השתנו, ויחס הכוחות השתנו, בין השאר בשל קונפליקטים חדשים שהתווספו כמו העליות הגדולות ממדינות חבר העמים ומאתיופיה (הורביץ, בתוך: כהן ואח', 2006).

הגבול המשתנה יהווה ציר מרכזי בעבודה זו. הגבול הגיאוגרפי הן בתוך המדינה והן כלפי חוץ שהולך ומפנה את מקומו בעולם המודרני הגלובלי לגבולות אחרים מדומיינים - גבולות חברתיים וגבולות מוסריים. האם עוד נותר מקום לגבול הממשי בעולם זה?

עבודה זו מתמקדת בהשוואה בין שתי תקופות זמן שונות בישראל – שנות ה-70 ועד לשנת 1985 לעומת שנות ה-90 של המאה הקודמת ועד לשנת 2004. מדובר בשתי תקופות המייצגות הלכי רוח שונים בחברה, במהלכן עברה החברה הישראלית תהליכים שונים בתחומים רבים בעקבות שינויים טכנולוגיים, היסטוריים ותרבותיים ותהליכי גלובליזציה. כל אלו הובילו לשינוי בדרך שבה מתנהלת החברה הישראלית, בדרך שבה היא רואה את עצמה כחלק מהחברה העולמית ובערכים לפיהם היא נמדדת ולפיהם נמדדים פרטיה. ההשערה היא כי השינויים הערכיים בחברה הישראלית יבואו לידי ביטוי גם באופן שבו העיתונות הכתובה הציגה את דמותו של העבריין לאורך השנים וכי מסיקור תקשורתי זה נוכל להבין טוב יותר את השינוי שעברה החברה. פרק זה יבחן את אותם שינויים מהותיים שחלו בחברה הישראלית בין שתי התקופות העומדות במרכז העבודה ואת האופן שבו שינתה פניה מחברת מהגרים ציונית וסוציאליסטית המנסה לעצב את דמותה כחברה חדשה ומתפתחת ועד הפיכתה לחברה קפיטליסטית, אינדיבידואליסטית המנסה להידמות למדינות העולם המערבי ולהפוך חלק אינטגרלי מן העולם הגדול.

משנות ה-70 של המאה הקודמת החל בישראל, כמו גם במדינות אחרות בעולם, תהליך של גלובליזציה שהלך והתעצם. מקור המושג גלובליזציה הוא ב"כפר הגלובלי", מונח שטבע מרשל מקלוהן (McLuhan, 1964) כדי להגדיר את האופן שבו תקשורת ההמונים מחברת בין פרטים בחברות שונות, מרוחקות ומנותקות, בתוך זמן קצר. העברת המידע המהירה, דרך אמצעי התקשורת, ובזכות הטכנולוגיה המתפתחת, יוצרת כפר גלובלי ומצמצמת את המרחק בין החברות והתרבויות. הגלובליזציה היא למעשה התרחבות והעמקה של קשרים תרבותיים וכלכליים בין מדינות, תרבויות ויחידים היוצרת שילוב שלהם ולמעשה תרבויות וכלכלות חדשות. בין השאר, נשענת הגלובליזציה על פיתוחים טכנולוגיים שאפשרו מעבר תקשורת ומעבר של מידע וידע בין מדינות ובין יבשות (Giddens, 1999). לצד הליכי הגלובליזציה, וגם כחלק מהם, התעצמה בישראל גם תופעת האמריקניזציה, שמשמעה אימוץ של התנהגויות, ערכים, מוסדות, טכנולוגיות, נורמות וסמלים מארצות הברית לחיי החברה. הליכי האמריקניזציה הובילו לשינוי המבנה הכלכלי בישראל וכן במדינות נוספות בעולם, וגרמו לשינוי תרבותי באופן ובתוצרים הנצרכים ואף לשינוי באופן החשיבה של פרטים בחברות שונות, לדרך שבה הם מעצבים את חיי היומיום שלהם, את הקריירה שלהם ואת גבולותיהם (McCarty, 1964). השפעת האמריקניזציה בישראל הורגשה בעיקר החל מסוף שנות ה-80 של המאה הקודמת בתופעה שכונתה על ידי הסוציולוג האמריקאי ג'ורג' ריטצר כמקדונלדיזציה (Ritzer, 1993). מושג זה מתאר את התהליך שבו עקרונות או ערכים של רשת המזון המהיר

"מקדונלדס" מייצגים תהליכים גלובליים. לפי המקדונלדיזציה, חברות מודרניות מאמצות האחדה המבוססת על התייעלות ורציונליזציה אינסטרומנטאלית ומאמצות סממנים של חברת הצריכה הקפיטליסטית. תהליך המקדונלדיזציה כולל בתוכו מאבק מתמיד שבין התרבות המקומית – הלוקאלית לבין האמריקניזציה כשהמסקנה הברורה היא כי החברה הישראלית, כמו חברות נוספות, עוברת תהליך של מקדונלדיזציה גורפת. הגלובליזציה – בדמות המקדונלדיזציה – מעוררת אמנם התנגדויות שונות, אך אלה הן שוליות בדרך כלל, ומה שחשוב עוד יותר, גם הן נעשות בתוך הגלובליות ומתוכה. בשורה של מפגשים ועימותים בין הגלובלי והלוקאלי עולה כי הגלובלי מאפיל על התרבות הלאומית הלוקאלית, וכי הוא מעודד את התפתחותן של שתי תרבויות פוליטיות חלופיות מנוגדות – אחת שבמרכזה השוק הכלכלי-פרטי, ואחרת שבמרכזה קהילת הלאום האתנו-דתית (רם, 2005).

הגלובליזציה, שינתה את האופן שבו מתייחסת החברה למושגי הגבול והמרחב. כלומר האופן שבו היחיד חווה את הקטגוריות המבניות במהלך יחסים חברתיים (Lamont, 2002). אם בעבר הגבול היה דבר מוחשי הרי שהשפעות הגלובליזציה יצרו מרחבים חדשים, מרחבים אלו הם לא בהכרח פיזיים או גיאוגרפיים שבהם מתקיימות אינטראקציות חברתיות וצרכניות (Urry, 1995). קהילות בעידן הגלובלי מומצאות או מדמיינות את עצמן מחדש לנוכח שינויים כלכליים ופוליטיים המתקיימים בתוך מסגרת המדינה או מחוצה לה (Appadurai, 1990). השינוי במרחב יוצר זהויות שונות וזירות מאבק חדשות כשהמפה החברתית של קבוצות שונות בחברה הולכת ומשתנה וכך גם המבנה החברתי לצד מאבק מתמיד בין הלוקאלי לגלובלי. גישת האימפריאליזם התרבותי (Tomlinson, 1991) גורסת כי התפשטות הגלובליזציה או האמריקניזציה תוביל להאחדה תרבותית ולאבדן הייחודיות שבין תרבויות שונות כך שהגלובלי יגבר על הלוקאלי. גישה אחרת המכונה קריאוליזציה (Bhabha, 1994) טוענת כי המפגש בין הלוקאלי לגלובאלי והעימות בין השניים יוליד יצור כלאיים – גלוקליזציה – תרבות לוקאלית שספגה לתוכה השפעות גלובליות (רם, 2005). כך או כך, הליכי ה"אמריקניזציה" צמצמו את המרחב והזמן בין החברה הישראלית לחברות מודרניות אחרות ובכך צמצמו את הפער ביניהן (אלמוג, 1997).

הליכי הגלובליזציה, כמו גם האמריקניזציה, שחררו את החברה המודרנית מתפיסת הזמן והמקום שהייתה מוכרת עד כה. הליכים אלו טשטשו את הגבולות הגיאוגרפיים שבין המדינות והחברות וקיצרו את הזמן שבו המידע עובר מקצה אחד של העולם למשנהו ואילצו את החברה למצוא גבולות אחרים – תרבותיים – שייצרו עבורה משמעות (באומן, 2002). הגבול הגיאוגרפי, הפיזי והמוחשי מפנה את מקומו לגבול אחר, מדומיין, הוא זה שאמור לספק את תפקידו של הגבול הישן בקביעת גבולות החברה והמדינה. טשטוש הגבולות שבין מדינות, חברות ותרבויות כתוצאה

מהליכי הגלובליזציה יצר מקומות סימבוליים ומדומיינים, במקום מוחשיים, שבהם מתרחשת האינטראקציה בין הפרטים בחברות השונות. המקומות המדומיינים שנוצרו עם הגלובליזציה חוצים גבולות פיזיים ומדיניים ויוצרים קהילות מדומיינות שאינן מתבססות על מקום או על מרחב מסוים ומאפשרים כניסת תכנים והשפעות נוספות מבחוץ. למונט (Lamont, 2002) טוענת, כי בעידן הגלובלי היחיד מתנהל בחברה דרך גבולות סימבוליים שנוצרים במהלך יחסים חברתיים. גבולות מדומיינים אלו מאפשרים לפרט למיין ולסווג אנשים, אובייקטים, פרקטיקות וגם זמן ומרחב. מושג הגבולות מאפשר לבחון כיצד יחידים חווים את המבנה החברתי, איזו משמעות הם נותנים לקטגוריות חברתיות ומה הוא המשא ומתן היומיומי שהם מנהלים עם פרטים בחברה ועם הממסד בקטגוריות האלו. עם אילו קטגוריות הם מזדהים ומאלה הם מעדיפים להתרחק. כך אנחנו יכולים ללמוד על הדינאמיקה של יצירת זהות והבנייתה – הן של הפרט והן של החברה (שביט, ששון-לוי וכן פורת, 2013). למונט מתארת שלושה סוגים של גבולות סימבוליים: גבולות מוסריים המתייחסים לעבודה ולמשפחה, גבולות חברתיים-כלכליים המתייחסים לאי השוויון החברתי וגבולות תרבותיים המתייחסים להביטוס ולמעמד התרבותי. אם בעבר הגבולות המוסריים, החברתיים והתרבותיים היו מושפעים בהכרח ממוקום גיאוגרפי והטריטוריה היא שהגדירה את גבולות החברה, הרי שהיום, הגבולות הללו אינם תלויים במרחב הפיסי. הגבולות המדומיינים מתרחשים בשני ממדים – הממד העולמי – הגבולות התרבותיים והחברתיים שבין המדינה, החברה במדינה, לבין שאר העולם ובממד המקומי – שבו הגבולות התרבותיים והמוסריים מבדילים ומאחדים בין פרטי החברה ובין קבוצות שונות בה. במרחב הלוקאלי, הגבולות הסימבוליים הם אלו שמגדירים את יחסי הכוחות בחברה, מפרידים בין המרכז לפריפריה, בין ה"אני" ל"אחר". כך למשל, המרחק התרבותי בישראל בין המרכז התל אביבי לבין עיירות הפיתוח במובן של גבול תרבותי מדומיין אף שהמרחק הגיאוגרפי אינו גדול (גרדוס, 1986).

הליכי הגלובליזציה בישראל התרחשו לצד שינויים מהותיים נוספים שהושפעו מהגלובליזציה מחד וסייעו להעצמתה מנגד. שינויים טכנולוגיים שאפשרו כניסתם של תכנים ממדינות העולם המערבי בכלל ומארצות הברית בפרט. לצד השינוי הטכנולוגי ובעקבותיו גם שינויים במפת התקשורת בישראל שהפכה ממדינה חד-ערוצית למדינה רב-ערוצית, דבר שהוביל לריבוי קולות בתוך המדינה ולכניסתם של תכנים מבחוץ. כניסתה של הטלוויזיה הרב-ערוצית אפשרה לצרכן לבחור במה לצפות ואפשרה במקביל זליגה של תכנים מתרבות המערב, ובייחוד מארצות הברית, אל תוך הסלון הביתי דבר שהוביל לשינוי בתרבות הפנאי בישראל. בכך תרמו כלי התקשורת לאינדיבידואליזציה של החברה הישראלית, בין היתר כשהעלו על נס את עולמו של היחיד באמצעות תוכניות הטוק-

שואו והשעשועונים בטלוויזיה, כתבות הצבע במוספי העיתונות ומדורי הפנאי ועודדו ערכים של יופי, רומנטיקה, סקס, צרכנות, בריאות, ספורט ובילוי שהלכו ותפסו נפח תקשורתי שהלך וגדל ודחק בהדרגה את ערכי הפטריוטיזם (כ"ץ ואחרים, 2000).

ברקע תהליכים אלו התרחשו בישראל שינויים נוספים כלכליים, היסטוריים, תרבותיים, חברתיים ופוליטיים, שינויים שהובילו לשינוי במעמדה של התרבות ההגמונית ולשקיעת מעמדן של האליטות הישנות על רקע עלייתן של האליטות החדשות (אלבו וגולן-נדיר, 2018). בפן הכלכלי, עברה ישראל משלטון מפלגתי ריכוזי לשוק חופשי, מופרט וקפיטליסטי. משלטון מפלגתי ריכוזי שהגביל את כוחות השוק החופשי ושהעמיד בראש סדר העדיפויות את האינטרס הלאומי עברה המדינה למדיניות כלכלית שונה לחלוטין, בהשפעת הגלובליזציה והכלכלה הקפיטליסטית האמריקנית. המשק בראשית שנותיה של המדינה נשלט על ידי המדינה ועל ידי גורמים פוליטיים כמו ההסתדרות ותנועת העבודה. הוא נתפס מבחינה אידיאולוגית כחלק מהמשימות הלאומיות או המגזריות ורק במידה קטנה כמונע על ידי גורמים כלכליים טהורים (אייזנשטדט, 2004). השוק חופשי בישראל סימן עידן כלכלי החדש, ששיאו בשנת 1988 עם כינונה של ממשלת האחדות, והוא זכה לכינוי העידן "האולטרה-קפיטליסטי". השוק הכלכלי החדש התאפיין במעורבות קטנה של הממשלה בכלכלה וצמצום הריכוזיות שלה במשק. ככל שהמדינה נעשתה קפיטליסטית וחומרנית יותר, הלך ופחת בה הצביון הציוני והחברה המונוליתית והריכוזית פינתה את מקומה לחברה פלורליסטית שבה האזרח נתפס כיחידת צריכה ולא דווקא כיחידת ייצור (אלמוג, 1997). מההיבט הפיננסי, השינוי במבנה הכלכלי בישראל תרם לצמיחה כלכלית מהירה, להשתלטות פרטית על מפעלים ציבוריים והחלישה את הברוקרטיה על רמות השכר במגזר הפרטי (שלו, בתוך: פילק ורם 2004). אחת התוצאות של השוק הקפיטליסטי הייתה כי ההיבטים הקולקטיביים והשוויוניים שאפיינו את הכלכלה בישראל בראשית דרכה הלכו ונמוגו ואת מקומן תפסה אידיאולוגיית שוק קיצונית של תחרות חופשית כמעט בלתי מרוסנת ושל הפרטה. הקולקטיביות פינתה את מקומה לטובת הגישה של "הון" כנגד "עבודה" (אייזנשטדט, 2004). התוצאה של שינוי זה הייתה פער שהלך וגדל בין המגזרים השונים במשק, בין עשירים לעניים ולאבטלה גואה במקביל להתעשרות השכבות העליונות (אליצור, 2005). עלייתו והתעשרותו של המגזר הטכנולוגי ובעיקר ההייטק ומנגד התרחבות הולכת וגדלה של העוני בעיקר בעיירות הפיתוח (אייזנשטדט, 2004).

בהיבט הפוליטי, נתפס המהפך הפוליטי של שנת 1977, ניצחונה של הליכוד בבחירות ונפילתה של מפא"י, לנקודת מפנה בחברה הישראלית. מהפך זה ששינה את המערכת הפוליטית הצטרף לשתי המלחמות בשנים שקדמו

לו – מלחמת ששת הימים ולמלחמת יום הכיפורים – בדחיקת האליטות הישנות ובקריאת התיגר על ההגמוניה של מפא"י, זאת לצד התגברות קולות מן השוליים בהם בני עדות המזרח ומפלגת ש"ס שהחלו לצבור כוח רב יותר בחברה (ליסק, 2009). אירועים אלו הובילו לפתיחת דיון ציבורי על אופייה הצינוני של המדינה ולמאבקים פוליטיים וחברתיים בבעיות היסוד של המדינה (אייזנשטדט, 2004). גם שינויים דמוגרפיים שהתרחשו בארץ החל משנות ה-70 של המאה הקודמת הובילו שלינוי. שני גלי העלייה מברית המועצות, הראשון בשנות ה-70 והשני בשנות ה-90 ובהמשך גם עליית יהודי אתיופיה הובילו להתמודדות חברתית רבת היקף ורבת עימותים. גלי ההגירה לישראל הולידו קונפליקטים חדשים והציתו קונפליקטים ישנים לצד המתרחקות שכבר הייתה קיימת בהיבט העדתי בין מזרחים לאשכנזיים כך שהחברה הפכה מורכבת יותר ומגוונת יותר (הורביץ, בתוך: כהן ואח', 2006; לשם, 1993, 2003).

תהליכי הגלובליזציה והאמריקניזציה ביחד עם השינויים הנוספים בחברה המתפתחת בישראל הולידו שינוי ערכי בתפיסת החברה את עצמה ובעיקר בערכים שאותם היא מגדירה כגבולותיה. הגבולות הגיאוגרפיים בתוך המדינה השתנו, בהם היחס שבין הפריפריה למרכז והקונפליקט הנמשך שבין עדות המזרח לעדות אשכנז, ונוצרו גבולות חדשים מדומיינים, ואופיים של העימותים בין הקטבים השתנה. מגמה בולטת בחברה הישראלית שראשיתה בשנות ה-70 של המאה הקודמת ושיאה בשלהי שנות ה-80 ובתחילת שנות ה-90 היא עליית ערכי האינדיבידואליזם. העולם הצינוני הישן פינה את מקומו לעולם תוכן תרבותי חדש שהלך והתרחב. העולם החדש הוא הקושר את ישראל בינה לבין עצמה ובינה לבין העולם שהיא חלק ממנו המכונה על ידי עוז אלמוג "האמונה הדמוקרטית" – המעמידה את האדם במרכז (אלמוג, 2004). אמונה זו היא למעשה השינוי הערכי בתפיסתה של החברה הישראלית, המקדשת את "עבודת העצמי" כלומר אינדיבידואליזם והישגיות אישית ו"עבודת הגלובוס" שמשמעה יצירת שווקים גלובליים והיכרות עם תרבויות חדשות, זאת במקביל לדחיקתה לשוליים של הזהות הקולקטיבית. אם בעשוריה הראשונים של המדינה התאפיינה החברה הישראלית באוריינטציה חזקה לעבר העתיד ונשענה על המגמה הצינונית, הרי שבסוף שנות ה-60 התאפיינה החברה בקבלת המצוי וההווה (אייזנשטדט, 2004, הורוביץ וליסק, 1990). התעצבותה מחדש של החברה הישראלית אפשר דיון מחדש על הגבולות שבתוכה ועל מגוון הזהויות שבה לעיתים תוך שינוי הסדר החברתי או דיונים על אופיו. האתגרים הגלובליים משפיעים על אופייה של המדינה ושל החברה ומאלצים את שתיהן להתמודד מולה. הגלובליזציה אולי מטשטשת ומשנה את גבולות החברה ומציעה דיון חדש על משמעותו של הגבול אך היא אינה מוחקת לחלוטין את מושג המדינה או החברה, על שלל הזהויות שבה (שביט ואחרים, 2013).

הנחת מחקר זה היא כי הגורמים שהובילו לשינויים בחברה הישראלית יבואו לידי ביטוי גם בטקסטים עיתונאיים של התקשורת הישראלית בכלל ובפרט אופן שבו סיקרה התקשורת הישראלית את הפושע הישראלי. ההנחה היא כי הקפיטליזם העולה, סממני אמריקניזציה וההתמקדות החברתית בערכי האינדיבידואל, השפיעו על הסיקור התקשורתי בכלל ועל האופן בו סוקרו העבריינים בפרט.

החברה והפשע בעין התקשורת

מוצרי תרבות משקפים את הלכי הרוח בחברה ודרכם ניתן ללמוד על שינויים בחברה ובערכיה (Mander, 1983), כך גם תוצרי התקשורת כשרלוונטיים למחקר זה הם תוצרי תקשורת העוסקים בפשע. מצד אחד משקפת התקשורת את ערכי החברה בכתבות שהיא מייצרת ומצביעה על תהליכים חברתיים בחברה מסוימת ומצד שני היא מבנה את המציאות החברתית של קהל קוראיה, מייצרת גבולות ואמות מוסר שלפיהם החברה פועלת (Barak, 1994). לפי הול (Hall, 1977) ומיליבנד (Miliband, 1969) אמצעי התקשורת היא דרכן של האליטות לשמר את האידיאולוגיה הפוליטית-תרבותית השלטת להבנות את המציאות עבורם. כחלק מכך, העיסוק של התקשורת בפשע תפקידו לאותת לחברה מה הם גבולותיה המוסריים והיכן עובר קו הגבול שבין מותר לאסור, בין נכון ללא נכון בין מה שהחברה מוכנה לקבל אליה לבין מה שהיא תוקיע אל שולי החברה (Smolej, 2006). התקשורת והתרבות על מוצריהן מציגות את העבריין כ"אחר" ודרכו הן מנסות להגדיר את החברה הדומיננטית, את גבולותיה ואת הסדר החברתי שבה (פאנון, 1952).

הפשע, הן כמוצר תרבות פופולארי והן כחלק מהסיקור התקשורתי, מושך ומסקרן את הקהל ולכן תופס נפח נרחב בשניהם הן בממד הבידורי והן בממד החברתי-מוסרי. לפשיעה, על שלל גיבוריה, נוסף לאורך השנים ממד של מיתות והגלוריפיקציה שצבר עם השנים ומלווה אותה הסקרנות הטבעית של החברה מצפייה במי שיצאו את גבולות החוק ועשו את שאסור לעשות (Dowler, Fleming & Muzzatti, 2006). המאפיה בארצות הברית נחשבת כ"מתה" כבר כמה שנים טובות ולפחות מתחילת שנות האלפיים, בעקבות מעצרים או מותם של ראשי המשפחות בניו יורק, אכיפה מוגברת של רשויות החוק ודעיכת פעילותם העבריינית. למרות זאת, המיתוס וההילה סביבו נותרו כשהיו ואף התעצמו, בעיקר בתכני התרבות הפופולאריה. נראה כי בעשורים האחרונים חלה עלייה בתכנים ההוליוודיים, הטלוויזיוניים והבידוריים העוסקים בנושא זה (De Stefano, 2006).

העיסוק בייצוג התקשורתי של עבריינים בתקשורת, כמו גם אופן סיקור אירועי פשע באמצעי התקשורת השונים, חייב לכלול התייחסות לתכני הפשע המוצגים במוצריה השונים של התרבות הפופולארית. לא ניתן להתעלם מהקשר ההדוק הקיים בין הסיקור התקשורתי של הפשע לבין ייצוגו של הנושא בתכני התרבות הפופולארית, ובפרט בעשורים האחרונים. רק בשנים האחרונות פורסמו מחקרים רבים על דמותם הטלוויזיונית של הפושעים הדמיוניים המאפיונר טוני סופרנו, הרוצח הסדרתי דקסטר ורוקח הסמים משובר שורות (Donnelly, 2012) וכן על האופן שבו מוצג "האחר" בסדרות אלו (Dixon, Azocar & Casass, 2003). במחקרים אלו תופס מקום מכובד הטשטוש שבין המציאות לדמיון, המיתיות והרומנטיזציה של המאפיה והפשע, הניסיון לחקות אותה והקשר שבין עליית הפופולאריות של סדרות דרמה העוסקות בפשע לבין הסיקור התקשורתי במציאות. אחד החששות הוא כי אמצעי התקשורת, בניסיונם לקסום לקהל הקוראים והצופים, יושפעו מתכני התרבות הפופולארית ויעוותו את סיקור הפשיעה כך שידמה יותר לאותם תכנים וישקפו פחות את המציאות כפי שהיא (Kidd-Hewitt in: Jewkes&Letherby, 2002).

הפשיעה בארצות הברית ובפרט פעולותיה של המאפיה והמיתוס האופף אותה העסיקו ומעסיקים חוקרי תרבות ותקשורת שבדקו את האופן שבו הוצגו פושעים אמריקנים, בעיקר במוצרי הצריכה של התרבות הפופולארית בדגש על סרטי קולנוע וסדרות טלוויזיה ופחות באופן הסיקור החדשותי בזמן אמת. המחקרים העלו כי ייצוגם של "הגנגסטרים" בתרבות הפופולארית כלל זהויות ונרטיבים שונים שהלכו והשתנו עם השנים בהתאם לתקופות זמן שונות ובהתאם לשינויים שחלו על החברה האמריקאית (Larke-Walsh, 2010) כלומר, שהשינוי באופן הצגתם של "הגנגסטרים" שיקפו את השינוי שחל על החברה האמריקאית. הגנגסטר הוא תוצר של העולם המודרני ובמידה רבה תוצר של הקפיטליזם ומייצגו. הוא נולד במחצית השנייה של המאה ה-19 על ידי עיתוני התקופה והוא קשור מלידתו ועד היום בתוצרי תקשורת ההמונים והתרבות הפופולארית שמזינים את דמותו וייצוגו. הוא תוצר של העולם הקפיטליסטי והפשע המאורגן הוא חלק בלתי נפרד ממכונת הארגון של הקפיטליזם הגלובלי (גורביץ', ב' 2015).

סרטי המאפיה האמריקניים נחלקים במחקרים ל-3 תקופות זמן שונות (Larke-Walsh, 2010) המייצגות בכל פעם "אמריקה שונה" כשהנרטיבים המשמשים למסגורו של הפושע משתנים גם הם בהתאם. את התקופה הראשונה מייחסים לסרטים שנעשו בין שנות ה-30 של המאה הקודמת ועד לתחילת שנות ה-70 עם יציאתו של הסרט "הסנדק" (Coppola, 1972) התקופה השנייה מתייחסת לסרטים שנעשו בין שנות ה-70 לשנות ה-90 של המאה הקודמת והתקופה השלישית היא משנות ה-90 ואילך. שלוש התקופות התאפיינו בנרטיבים ברורים שאפיינו

את קווי העלילה בסרטים אלו ולאורך השנים, בהתאם לתקופה ולהלכי הרוח בחברה, הם השתנו והתעצבו מחדש. לאורך השנים חל שינוי בנרטיב הסרט, במרחב בו מתנהלת העלילה, בזמנים בהם מתנהלת העלילה וכן במעבר מהתמקדות בגיבור יחיד לכנופיה.

סרטי המאפיה המוקדמים בארצות הברית הציגו נרטיב זהה והוא עלייתו ונפילתו של גיבור טראגי יחיד, כשהגנגסטר הטיפוסי בסרטים אלו עובר תהליך מתמיד של התעצמות וגדילה שבסופן נפילה. הסרטים המוקדמים משנות ה-30 כמו "פני צלקת" (Hawks & Rosson, 1932) ו"הקיסר הקטן" (Wallis, Zanuck & LeRoy, 1931) הם שהגדירו את הז'אנר והציגו את הגנגסטרים כגברים, בדרך כלל דור שני למהגרים, שהגיעו משכונות עוני עירוניות. הגנגסטרים מוצגים כאמביציוזיים, מוכשרים וחסרי רחמים שהבינו שאין להם כל עתיד להצלחה בדרכים המסורתיות או הנורמטיביות בתקופת השפל הגדול של ארצות הברית. בסופו של דבר הם אכן הצליחו להשיג כסף ומעמד בדרכים לא חוקיות אך בסיומו של הסרט חיכה להם מוות אכזר (Warshaw, 1962). באגסי, למשל, בסרט הנושא את שמו (Levinson, 1991) מתואר כנבם של מהגרים מרוסיה שגדל בשכונת עוני בברוקלין, נשר מבית הספר והצטרף כבר בגיל 11 לכנופיית רחוב שחבריה גדלו להיות מנהיגים בפשע המאורגן (בהם מאיר לנסקי, פרנק קוסטלו ולאקי לוצ'יאנו). משמעותם הדרוויניסטית של החיים בשכונות העוני היא מאבק כנגד כל כנופיות הרחוב. העובדה ששרד את האלימות בכנופיות הרחוב בשכונה הפכו אותו לחסר פחד. אולם בסופו של דבר אף שיצא משכונת העוני, השיג כוח ומעמד, הקים, בין השאר, את אתר ההימורים הגדול בלאס וגאס, הוא נרצח באכזריות (Gragg, 2010).

בסרטים מאוחרים יותר, כמו למשל "קזינו" (Scorsese, 1995), משתנה הנרטיב של הסרט ועובר מעיסוק בגיבור אחד לכנופיה. כאן הנרטיב הוא סיפור גדילתו של ארגון הפשע – הוא התאגיד. סרטים אלו מתאפיינים בכך שהם מתרחשים בעבר, כשהפוקוס עובר מהגיבור היחיד לקבוצות – למאפיה, ולהתנהלות בתוך הארגון הזה (Larke, 2010). סרטי שנות ה-90 ממשיכים את הקו ומתמקדים גם הם בחבורות וכנופיות, אך המבט מתמקד בדרג הנמוך יותר של המאפיה, כשהנרטיב עצמו מתאפיין, לעיתים, בקפיצות בזמנים לאורך הסרט (Wilson, 2000). לכל אלה ניתן להוסיף את סדרות הדרמה הטלוויזיוניות, ובהם סדרת הדגל "הסופרנוס" (Chase, 1997-2007). הסדרה מנהלת התכתבות עם הז'אנר המסורתי תוך שילוב אלמנטים מלודרמטיים ומתמקדת בגיבור אחד תוך שהוא עובר בין המרחבים השונים – החברה הנורמטיבית, החברה המאפיונרית והמשפחה (Weidinger, 2013). מוצרי התרבות הפופולארית סביב הפשע והמאפיה העצימו את המיתוס שקיים סביב הנושא, בין השאר בשל אלמנטים של

רומנטיזציה לפשע וטשטוש בין מציאות לדמיון. "עלייתה" של המאפיה בתכני התרבות הפופולארית עומדת בסתירה למציאות, שבה היא כבר לא קיימת בארצות הברית, לפחות לא במתכונתה המקורית והמוכרת. (De Stefano, 2006).

המרחב האורבני מלווה את הגנגסטר האמריקאי לאורך כל הדרך. שמו של הגנגסטר נקשר מאז ומעולם לעיר כשהוא באופן מתמיד מפר את החוקים ששאר יושביה חיים תחתם ולמעשה הוא תוצר של סביבה אורבנית. לאורך הקולנוע הוצגה דמותו של הגנגסטר כבעל זהות אתנית (איטלקי, יהודי, אירי), דור שני למהגרים, כשהוא ממלא את תפקיד "האחר" במיינסטרים האמריקאי (Larke-Walsh, 2010). לשורשיו האתניים ישנה משמעות עמוקה שכן הוא מסמל לחברה את תהליך היציאה של המהגרים מהגטו האתני. הגנגסטרים שהגיעו מאותו גטו נאבקו כדי להשיג קידום חברתי דרך פעולות עברייניות. סרטי הגנגסטרים המוקדמים ביטאו את הפחדים של החברה האמריקנית מיציאתם מהגטו של המיעוטים האתניים ולכן הגנגסטרים מתוארים כחסרי גבול, כאלמים ונחושים (Martynuska, 2010). בסרטים המוקדמים הגנגסטר מנסה לצאת מהטריטוריה שהוגדרה לו – אבל הוא בסופו של דבר נכשל. הוא לא חוזר חזרה לטריטוריה שבה צמח אלא משלם מחיר יקר על מעשיו – את חייו.

הגנגסטר מזוהה עם העיר, עם שפתה, חוכמת הרחוב, הזרות והבדידות, עם כישורים להונות, משחק בחייו כמו במשחק קלפים. העיר שבה הוא חי בסרטים היא עיר מדומיינת, היא לא באמת קיימת בעולם האמיתי. עבור הגנגסטר יש רק את העיר והוא חייב ליישב אותה כדי להאניש אותה. לא את העיר האמיתית אלא את זו המסוכנת והעצובה – המדומיינת – שהיא מטאפורה לעולם המודרני. הגנגסטר הוא ברובו מדומיין (למרות שקיימים גם גנגסטרים בעולם) כך שהעיר האמיתית מייצרת פושעים ואילו העיר המדומיינת מייצרת גנגסטרים. הוא מה שהוא רוצה להיות ומה שאנחנו פוחדים שנהיה. העיר היא בדיוק כמו הגנגסטר – יש לה, כביכול, את הברירה בין הצלחה לכישלון. וכך, בסרטי הגנגסטרים המוקדמים – הגיבור עולה מהמון, כי אחרת אין לו דבר, אך הוא בסופו של דבר נופל ומת. וזהו גם העיקרון לגבי העיר-אין באמת אפשרויות – יש אפשרות אחת והיא כישלון. המשמעות הסופית של העיר היא אנונימיות ומוות (Warshow, 1946). המרחב האורבני – העיר – ממשיך ללוות את הגנגסטרים גם בסרטי הגנגסטרים בשנים מאוחרות יותר. גם כאן- זוהי הטריטוריה שבה הם פועלים. אחת הסיבות לכך היא העובדה שסרטי הגנגסטרים שנוצרו בשנים המאוחרות ועד לשנות ה-90 של המאה הקודמת התכתבו בעיקר עם העבר והציגו עלילה המתרחשת בעבר (Larke-Walsh, 2010).

ניתן לראות כי עד לשנות ה-90 הטריטוריה של הפושע האמריקאי כפי שהופיע בסרטי הגנגסטרים הייתה

מוגדרת – העיר. זה המקום שבו חי, שבה התנהל. הוא מעולם לא יצא ממנה, הפך מזוהה עמה והנרטיב של שניהם זהה. השינוי בא לידי ביטוי בסרטים המאוחרים יותר ובסדרת הדרמה "הסופרנוס" אנחנו עדים לכך באופן מוחשי. מהחיים בגטו האתני והניסיונות לצאת ממנו, התפאורה משתנה לפרברים הפסטורליים והמנומנים של ניו ג'רזי – למעמד הביניים של אמריקניים-איטלקיים באמריקה העכשווית. שינוי זה מתרחש על רקע התהליכים שליוו את החברה האמריקאית לאורך השנים, כמו שגם ניתן להניח שקרה בישראל.

ה"סופרנוס" וסדרות שהגיעו בעקבותיה מצעידות קדימה את הגנגסטר הקלאסי מסרטים עברו שהגדירו בזמנו את "החלום האמריקאי". הגנגסטר הוא כבר לא אותו פושע עירוני אלא הפך להיות מי שחי חיי פרברים, אמריקני עשיר. הגיבור הראשי של הסדרה, טוני סופרנו, מתנהל מחוץ לטריטוריה של העיר כשהוא מוצג גם במרחב הפרטי- הביתי וגם בתפאורה של המאפיה. בסצנה הפותחת כל פרק רואים את טוני סופרנו נוסע מערבה מניו יורק לכיוון הפרבר שבו הוא מתגורר באחוזתו. הנסיעה הזאת מתכתבת למעשה עם "החלום האמריקני" לפיה המהגרים נוסעים מערבה בניסיון להשיג את אותו החלום (Martynuska, 2010).

שינוי נרטיבי נוסף שמבחינים בו בסרטי המאפיה האמריקנית הוא התעצמות הקפיטליזם ועלייתו של העולם התאגידי. החל משנות ה-70' של המאה הקודמת הנרטיב של סרטי המאפיה מדגיש את ערכי הקפיטליזם כשניתן דגש לכך שככל שהעסק גדול יותר משמעות הדבר כי הוא מצליח יותר. המאפיה בסרטים אלו מוצגת כמבנה היררכי של פושעים כשעסקיה מובנים ומאורגנים כתאגיד ענק ואלה מחד יצרו לגיטימציה לפעילותו של הגנגסטר ומאידך גרמו לשינוי בנרטיב. הנרטיב מתמקד בקפיטליזם אגרסיבי והוא משמש כמאפיין נוסף להתעצמותם של הגנגסטרים בחברה האמריקאית. המאפיה בסרטים של שנות ה-70' ואילך הוצגה כעסק כלכלי גדול, תאגיד שהתאים עד מאוד למבנה הפוליטי והכלכלי של ארצות הברית של תחילת המאה ה-20. בבסיס המבנה העיקרון הפשוט שיש לשלוט בשוק בכל מחיר. הקפיטליסט במציאות החברתית מחויב לרווח וגדילה ובסופו של יום גם עשוי להשפיע על הממשלה ולהוביל לשחיתות כך ניתן לראות את הדמיון בין הקפיטליסט לבין המאפיונר. המאפיות/כנופיות פועלות בדיוק כמו אימפריות קפיטליסטיות. הגנגסטרים שולטים דרך הפחדה של כל מתחרה. בכך הם שולטים גם במחירים וגם בלקוחות, בגלל שאין להם למעשה שום ברירה. בנוסף, האופי של עסקי הגנגסטרים הוא בהיותו אופוזיציה לממשלה אבל הוא מספק שירותים שאין לאחרים (Larke-Walsh, 2010). האווירה הפוליטית והכלכלה בתחילת המאה ה-20 עודדה אופורטוניזם, אבל תחושות מוראליות ומוסריות חיברו את העסקים הלגיטימיים עם עסקי הפשע. התאגידים והגנגסטרים גדלו יחד כמוצרים של אותם אידיאליים – כשבבסיסם רצון אנוכי להשיג רווח. בסופו של יום הגנגסטר,

בעיקר בתרבות הפופולארית, הגיע כדי לאשר את האופורטוניזם, את העושר שלצדו ואת רוח התקופה המודרנית. כשהאשמה בשחיתות מופנית גם היא כלפיו (Wilson, 2000).

בסרטי הפשע של שנות ה-90 של המאה הקודמת, כמו למשל ב"סופרנוס", ניכרים סממנים של המקדונלדיזציה שבסופם נשבר החלום האמריקאי הקפיטליסטי. "ספרות זולה" של קוונטין טרנטינו, למשל, מתכתב עם המקדונלדיזציה – במוטיבים שמופיעים בסרט: אוכל מהיר, מילק שייקים ודיינרים וכן בנרטיב עצמו שמאופיין בקפיצות בזמן, בניגוד לעלילה לינארית. בהרבה מקרים, הגנגסטר עצמו, כפי שהוא מוצג בסרטי שנות ה-90, משמש מראה לירידת האינדיבידואליזם/העצמיות בחברה התאגידית (Wilson, 2000). כמובן שגם המשפחתיות היא חלק בלתי נפרד מהמאפיות האמריקניות כבר מראשית הדרך והתפרקותן בשנים המאוחרות ממחישה את הייאוש ואת שברון החלום האמריקאי. המאפיה נחשבה כעסק משפחתי, וחבריה, אף שלא תמיד היה קשר משפחתי ביניהם, ניהלו ביניהם יחסי קרבה והתייחסו זה לזה כמשפחה. לכן, גם הבגיידה במשפחה נחשבת לחמורה – אתה פוגע בקרובים לך, בבשר מבשרך. החל מהסרטים המוקדמים, כמו לדוגמא ב"סנדק", העסק גם עובר מאב לבן, וגיבורו, מייקל קורליאוני, אף שאינו רוצה להיכנס ל"עסקי המשפחה" מחויב להיכנס אליהם עם מות אביו הסנדק ולהתגייס לטובת המשפחה (Larke-Walsh, 2010). ה"סופרנוס" שונה מ"הסנדק". כאן כבר מדובר על פירוקו של "החלום האמריקני" ועל משפחות שאינן מתפקדות. בניגוד לעבר, גיבור הסדרה עובר בין המרחבים השונים שבחיי האישיים – העסק, המשפחה, ספת הפסיכולוגית וכן הלאה. טוני סופרנו, הוא אומנם בעל כוח בלתי מוגבל ב"עבודה שלו" אבל פעמים רבות הוא חסר כל כוח בחיים האישיים כבעל או כאבא. למרות זאת, הוא תמיד נאבק להציג מצג כמי ששולט בכל הספרות שבחיי. הזרות של טוני נחצית במרחבים האלו, בין המקומות השונים שבהם הוא חי בין האינטראקציה שלו מול המשפחה הביולוגית לעומת האינטראקציה שלו ביחס למאפיה. המשפחה האמיתית שלו בוגדת בעצמה בכך שהיא נדמית לתרבות האמריקנית, בזמן שהצד המאפיונרי מפרש את החלום האמריקאי דרך הפשע המאורגן (Martynuska, 2010).

"הגנגסטר" בסרטי הפשע האמריקאים משקפים את סיפור לידתה של האומה האמריקאית והעצוב של זהותה לאורך המאה ה-20. ההתמקדות היא בקבוצות מהגרים שונות המבקשות להעפיל בכל דרך אפשרית במעלה הסולם החברתי ולזכות בהכרה מצד המרכז האמריקאי והאליטות המסורתיות. בשנים המאוחרות מתעצבת דמותו של הגנגסטר כגיבור תרבות, ידוען בעל נוכחות ציבורית הזוכה ללגיטימציה מהחברה והוא הופך לסימפטום מרכזי של הקפיטליזם העכשווי (גורביץ', ב' 2015).

מוצרי תרבות פופולארית מהשנים האחרונות ובהם סרטים, סדרות טלוויזיה וספרים ממשיכים את המגמה הזו הנוגעת להשלכות שיש לקפיטליזם הדורסני על החברה האמריקאית ולתוצאה האפוקליפטית של כאוס, מוות וטראגיות. הסדרה "הסמויה" – "The Wire" (Simon, 2002-2008), למשל, סדרת הפשע המתרחשת בעיר בולטימור שבארה"ב, מציג את הקושי של החברה, בעיקר של השוליים, להתמודד עם העולם הקפיטליסטי שנעדרת ממנו כל מסגרת סוציאלית, כל תחושה של קהילתיות. בהעדר כל סיוע אחר, הדמויות בסדרה שוקעות בעוני, בסמים ופונות בלית ברירה לפשע המאורגן שם הן נאבקות למצוא את מקומן בארגון ההיררכי היחיד שהן מכירות. ההתמודדות והמאבק הם אינדיבידואליים, בהעדר כל מסגרת קיימת אחרת (Jamson, 2010).

פשע בישראל – "פשע מקומי" ו"מקום של פשע"

מאז קמה המדינה, ועוד לפני כן, היו בישראל מקרי פשיעה וחיו בתוכה עבריינים, כך במעברות, בערים ובעיירות הפיתוח כשמקרי הפשיעה כללו גניבות, מעשי אונס ורצח. יחד עם זאת אירועים אלו תוארו כמקרים של אנשים בודדים, ללא ארגון וללא כוונה לפשיעה כלכלית של ממש. העבריינות נתפסה כמעשים יוצאי דופן, מחוץ לגבולות המוסר, של פרטים הנמצאים בשולי החברה (דונביץ, 2000). למרות שלכאורה השינויים הרבים ובעיקר הפוליטיים, הטכנולוגיים והכלכליים היו צפויים לטשטש את הגבולות – הן הגיאוגרפיים והן המדומיינים – שבין המרכז לפריפריה, ובכך לטשטש את הגבולות שנבנו לאורך השנים בתוך החברה, בסופו של דבר המרחק בין תל אביב לבין ערי הפיתוח נותר כשהיה. בספרו "התקשורת בישראל מרכז ופריפריה" עוסק אלי אברהם בסיקורן בתקשורת של עיירות הפיתוח בקו התפר של הליכי הגלובליזציה והאצת השינויים הטכנולוגיים, הפוליטיים והכלכליים בישראל שבין שנות ה-70 של המאה הקודמת לשנות ה-80 (אברהם, 1993). מסקנתו העיקרית הייתה כי המרחק בין מרכז לפריפריה נותר כשהיה ואולי אף גדל. למרות השיפור בתשתיות כבישים שלכאורה חיבר בין שני המרחבים, למרות המהפך הפוליטי שקרא את זעקתם העדתית של תושבי עיירות הפיתוח ולמרות הליכים כלכליים שהיו אמורים להיטיב עם, הרי שהפער הגדול בין מרכז לפריפריה המשיך וגדל כפי שהוא בא לידי ביטוי דרך הסיקור באמצעי התקשורת. לשיטתו של אברהם, אמצעי התקשורת, שמייצגים את עמדתן של האליטות, הקפידו להציג את תושבי עיירות הפיתוח כעוסקים בפשע וכאנשים שחיים בעוני ובאלימות בניסיון להפריד ולבדל בין "אנחנו" (המרכז) לבין "הפריפריה", הן בשנות ה-70 והן בשנות ה-80 כשהסיקור בתקופה המאוחרת שבדק אף

הלך והתעצם. בכך, אימצה התקשורת את המודל האימפריאליסטי שתואר על ידי גאלטונג (Galtung, 1971) שמחלק את העולם למרכז ולפריפריה וטוען כי זרימת המידע היא מהמרכז לפריפריה בצורה אנכית המבנה ומעצימה את אי השוויון בין האזורים. משמעות הדבר היא כי למרות השינוי הגדול שחל בחברה הישראלית הרי שהשסעים שבה לא נעלמו ביחד עם הגלובליזציה ואולי אף התעצמו.

עד אמצע שנות ה-70 של המאה הקודמת התכחש השלטון בישראל, ובעיקר המשטרה, כי קיים פשע מאורגן בישראל, אף שככל הנראה כבר החל להצמיח שורשים. במשך זמן רב הצליח השלטון לפקח על נגישות למידע על התופעה והייתה זו התקשורת, ובעיקר העיתונות הכתובה, שהעלתה את הנושא לסדר היום ודיווחה על הפשיעה לסוגיה כשהיא נעזרת בכמה חוקרים אקדמאים ובמחקריהם כדי לתאר ולהבין את הנושא. נושא הפשיעה המאורגנת/המקצועית עלה ראשונה בשנות ה-60 כבעיה פוליטית-חברתית בעקבות דיווחים בתקשורת על מקרי שוד ופריצות והברחת רכוש גנוב לשטח ישראל. בדיווחי התקשורת הצטיירה תמונה של קבוצות שעסקו במאורגן בתחומים אלו, שהונהגו על ידי ילידי הארץ או כאלה שהוריהם היגרו לישראל, בעיקר מארצות האסלאם (אמיר, 2001).

תחילת העיסוק התקשורתי בנושא זה באותן שנים, הייתה בכתבותיו של העיתונאי רן כסלו בעיתון "הארץ". כסלו, שתיאר בכתבותיו בעיקר את הפשע המאורגן בתל אביב, השתמש בספרו של מריו פוזו "הסנדק" כמודל לתיאור המצב בישראל, כלומר במודל ובדימויים מהמאפיה האיטלקית-אמריקאית. לצד הכתבות והרעש הציבורי שליווה אותן ולצד העלייה בפשיעה, נכתב דו"ח על ידי היועץ המשפטי לממשלה דאז, מאיר שמגר² גם הוא השווה בין הפעילות בארץ לבין פעילות המאפיה האיטלקית בארצות הברית. מכיוון שהדו"ח לא מצא דמיון בין מבנה ואופי הפשע בין ארצות הברית לישראל המסקנה הייתה כי יש פשיעה מאורגנת בישראל אך אין פשע מאורגן.

לסדרת הכתבות של כסלו הצטרפה במהלך שנת 1973 סדרת כתבות נוספות ב"הארץ", של העיתונאי אבי ולנטיין³, שתיארה את קבוצות הפשע המאורגן בישראל. ולנטיין תיאר קבוצות מקומיות בכל רחבי הארץ העוסקות בפלילים, הוא זיהה את מנהיגי הקבוצות ותיאור מאבקי שליטה על טריטוריה ועל שווקים שונים בניסיון להשיג בהם שליטה. כן תוארו ניסיונות של קבוצות פשע מאורגן יהודי מחוץ לגבולות ישראל, ובעיקר מצרפת, שניסו לחדור

¹ כסלו, ר'. (אפריל-יוני 1971 - אוגוסט-ספטמבר 1972). פשע מאורגן בישראל. הארץ
² שמגר, מ'. (ספטמבר 1971). דו"ח היועץ המשפטי לממשלה בקשר לכתבות על הפשע המאורגן, מדינת ישראל, משרד המשפטים, ספטמבר 1971.
³ ולנטיין, א'. (16 באוגוסט, 1977) פשע מאורגן בישראל. הארץ. עמ' 9-10.

ל"שוק המקומי". בכתבות אלו נמנע העיתונאי מלהגדיר באופן ברור כי מדובר בפשע מאורגן, אך התכונות האופייניות לפשע המאורגן הוזכרו בהן (אמיר, 2001).

רק בשנת 1976 נכנע הממשל ללחץ הציבורי שעלה בעקבות הכתבות, ובעקבות הפשע המתגבר, ובשנה זו הקימה המשטרה ועדת חקירה פנימית, "ועדת בוכנר" שנועדה לחקור את הפשיעה החמורה⁴. דו"ח הוועדה אישר כי קיים פשע מאורגן בישראל. בהמשך, בשנת 1978 הוקמה "הוועדה לבירור הפשיעה בישראל" המכונה "ועדת שימרון"⁵ בראשות פרקליט המדינה לשעבר ארווין שימרון. הדו"ח מצא כי "התשובה לשאלה בדבר קיומו של פשע מאורגן בישראל היא חיובית. כמובן, עלינו להוסיף שאותו פשע מאורגן הוא פשע מאורגן נוסח ישראל ולא נוסח אמריקה. אך מצויים אנו לטפל באופן יעיל בבעיות המקומיות שלנו ואל לנו לאבד את הפרספקטיבה בחיפושים אחרי אנלוגיות למתרחש במקומות אחרים... חייבים להודות בקיום פשע מאורגן, על אפיונו ותוצאותיו, ושעל השלטונות להיערך בהתאם לכך על מנת לחסל תופעה זו". מאז פרסמה הוועדה את ממצאיה ועד לסוף שנות ה-80 ירד נושא הפשע המאורגן והמקצועי מהכותרות, בעיקר בגלל בעיות ביטחון שבהן התמקדה תשומת הלב.

הפשע המאורגן חזר לכותרות בסוף שנות ה-80 ובתחילת שנות ה-90 עם העלייה הגדולה מארצות חבר העמים. ההיבטים הפיליפיים שיוחסו בתקשורת לגל העלייה כללו זיוף מסמכים, "פרוטקשיין" (דמי סחיטה), סרסור לזנות, סחר בנשים וזנות (אמיר, 2001). באותן שנים הקימה המשטרה את היחידה לחקר הפשיעה הבינלאומית (יחב"ל) בניסיון להתחקות אחר התופעה ולאמוד אותה. לכך, הצטרפו אירועים פליליים נוספים שעוררו את השיח הנוגע לפשיעה בישראל, כגון מלחמות על שליטה בעולם התחתון בין קבוצות שונות שהובילו לשפיכות דמים רבה בקרב חברי הארגונים השונים (נאה, 2004; שפירא, 2000).

מאפייני הפשיעה כמו גם התייחסות הממסד כלפיו השתנו במהלך השנים ובפרט בתקופות שבין שנות ה-70 של המאה הקודמת לבין שנות ה-90. לאורך שנים התעלם הממסד השלטוני מקיומו של פשע מאורגן כשאחת הדרכים לכך הייתה לקבוע כי קיימת פשיעה חמורה אך לא פשע מאורגן במובן של מבנה המאפיה האמריקאית. בכך, כאילו קבע הממסד כי המודל היחיד של פשיעה מאורגנת הוא כמו זה של המאפיה המסורתית. התנהלות זו לא הייתה ייחודית לישראל והתקיימה במדינות נוספות בעולם כמו באנגליה ובהולנד (מנחם, בתוך: נתן, 1992). בדו"ח ועדת שמרון נקבע כי אכן קיימת פשיעה מאורגנת אך היא ייחודית לישראל ואינה דומה לזו שבארה"ב. יחד עם זאת

⁴ בוכנר, מ'. (1977) דו"ח פנימי: פשיעה חמורה בישראל, משטרת ישראל.
⁵ שימרון, א'. (1978) הוועדה לבירור הפשיעה בישראל, משרד המשפטים.

מצוין, כי התגברות תופעת הפשיעה והפשיעה המאורגנת ניזונה מהתרבות האמריקאית ומהתדמית של הפשע המאורגן כפי שהיא מעוברת בספרות ובסרטי הקולנוע. מהדו"ח: "הרצון ללכת בעקבות ארצות הברית ולחקותה, הוא באופנה והוא לא פסח גם על הפירוש של תופעות סוציאליות ועברייניות. אם כי ספק אם, אכן, תופעות אמריקאיות מועתקות בצורה זהה או דומה לישראל".

דו"ח ועדת שימרון, כמו דו"ח בוכנר לפניו שרטט את מאפייני הפשיעה בישראל, נכון לתקופת הזמן של שלהי שנות ה-70 של המאה הקודמת. העבריינות נתפסה אז כמושפעת מגלי ההגירה לישראל, ובפרט עם הגעתם לישראל של עולים מעדות המזרח. בדו"ח בוכנר נכתב: "התפתחות החברה הישראלית כחברה הבנויה מרבדי אוכלוסייה, שהגיעו מארצות שונות, רבדים שהינם בעלי אופי ומנהגים המיוחדים להם, הפער החברתי והתרבותי, ניתוח המסגרות הדתיות והמסגרות המדגישות את עקרון התא המשפחתי והעדתי, חיקוי סטנדרטים של חברת שפע, וכן, בין היתר, השפעה מזיקה של סרטי פשע, כרסום בערכים, ביושר האישי ובמוסר, מגמה של אובדן הערכה לחיי עבודה ויצירה. באווירה זו נעשות תופעות של אזרחות טובה נדירות יותר ויותר מיום ליום". דו"ח שימרון מוסיף ומחדד כי העבריינות בשנות ה-70 בישראל היא תלויה במקום ממנו הגיע העבריין, ברמת ההכנסה, מקצוע, איכות החיים ו"תחושה סובייקטיבית של נחשלות וקיפוח, אישי וקבוצתי, הולידו תסכול". עוד עלה בדו"חות אלו כי הפשיעה מתבצעת לרוב על ידי יחידים והפשיעה החמורה מתבצעת לרוב בקבוצות לביצוע משימה פלילית בודדת או לביצוע מתמשך של עבירות.

פרופ' מנחם אמיר, שכתב את הנספחים המקצועיים בדו"ח ועדת שמרון בשנת 1978 אומר בשנת 1992 בספרו של רועי נתן על הפשע המאורגן בישראל (נתן, 1992) כי בשלב זה ישנן כנופיות המתארגנות אד-הוק לצורך ביצוע מעשי פשיעה מחד ומנגד קיימות רשתות חברתיות וקבוצות על בסיס עדתי המהוות את הבסיס לארגונים ולעסקים הפליליים.

החלוקה בין מרכז לפריפריה, בין מזרחים לאשכנזים ממשיכה ללוות את האפיונים של הפשיעה, גם בשנות ה-80 ותחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת. לפי אלי אברהם (אברהם, בתוך: צמרת, חלמיש ומאיר-גליצנשטיין, 2009), הסיקור התקשורתי בישראל הקפיד להמשיך ולתייג את ערי הפיתוח כמקומות של פשיעה ושל "מערכ פרוע" שבו האלימות היא דרך חיים ומאפיין מרכזי. אמצעי התקשורת חיזקו את העמדות הסטריאוטיפיות לפיהן ערים אלו רוויות באלימות, עוני ובפשע ועליהן "לספק" לעיתון ידיעות בנושאים אלו בלבד. השימוש בפריפריה לחיזוק הסטריאוטיפים נועד כדי להבנות את הפריפריה כ"אחרת", כ"שם" ולנסות לשכנע את הקורא מהמרכז שכל הדברים

הרעים מתקיימים בתרבות אחרת – רחוקה. עיירות הפיתוח ושכונות העוני מפריעות למרכז התרבותי להמשיך ולהגשים את החלום המודרני, המתקדם של תעשייה מפותחת ומשפט נאור. לכל אלו מצטרפת גם העלייה מברית המועצות שהגיעה לשיא בתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת שהשפיעה גם היא על מאפייני הפשיעה בישראל וגם על ההתייחסות של החברה הישראלית, התקשורת ומוסדות המדינה מתייחסים לפשיעה ולפשיעה המאורגנת בישראל.

אל הקונפליקטים החברתיים של מרכז-פריפריה, עני-דתי, מזרחי-אשכנזי, הצטרף בשנת 1990 גם גל העלייה הגדול מברית המועצות שבמסגרתו היגרו לישראל מעל מיליון עולים ממדינות ברית המועצות לשעבר. גל עלייה זה הוביל עמו קשיים הן מצדם של תושביה הוותיקים של ישראל והן מצדם של העולים עצמם בכל תחומי החברה מחשש שהעולים החדשים יתפסו את מקומם של הוותיקים, בעיקר המוחלשים, בעמדות התעסוקה והדיוור (לשם, 1993). החששות מפני גל העלייה ממדינות חבר העמים היו רבים וגדלים מאלה שליוו את גל העלייה מאתיופיה. העולים מחבר המדינות, בעלי השכלה גבוה וניסיון טכנולוגי, עוררו חשש בקרב התושבים הוותיקים מתחרות על מקורות הפרנס ומהשפעות תרבויות שליליות. התוצאה של חרדה זו באה לידי ביטוי ביצירת סטריאוטיפים וביחס שלילי כלפי העולים החדשים. (אליאס, בר-אילן ירושלמי וסופר, 2000)

היחס השלילי ותיוגם בא לידי ביטוי באמצעי התקשורת בישראל. לפי למיש (Lemish, 2000), התיוג התקשורתי השלילי אינו ייחודי לישראל והוא מתרחש פעמים רבות במדינות קולטות הגירה, כשאמצעי התקשורת עושים שימוש נרחב בקלישאות ובדעות קדומות ומדגישים יותר מקרי פשע. כך משקפת התקשורת את הלכי החברה אף במקביל מבנה את "האחר" ואת היחס כלפיו. דימויה של אוכלוסייה זו בקרב החברה הישראלית סבל משליליות רבה, בסיוע התקשורת, והיא נתפסה כאוכלוסייה של עולים המעורבת בפשיעה, פשיעה מאורגנת וזנות. (לשם, 2003) מצוין במחקרו שעסק בהשתלבותם של העולים החדשים מחבר המדינות כי מרבית הציבור היהודי הוותיק בארץ, 64% בשנת 1999 ו-73% בשנת 2003, תפס את העולים מחבר העמים כבעלי השפעות שליליות על העלייה בתחום הפשיעה בישראל. העולים מברית המועצות לשעבר היוו לדעת הוותיקים במדינה "איום של ממש על הסדר הציבורי במדינה" בתרומתם לפשיעה.

השערת המחקר

ההשערה המרכזית במחקר זה הוא שהפשע מיוצג כעניין של טריטוריה, גיאוגרפיה וסוג של התחברות בין יחידים שונים. מכאן, כי במידה וחלו שינויים במאפייניו של הפשע הישראלי בין שנות ה-70 של המאה הקודמת לבין שנות ה-2000 הרי שאלו יבואו לידי ביטוי במרחב בו פועלים הפושעים (הטריטוריה), באופן ההתחברות ביניהם ובאופן הדימוי של קבוצת הפשע או הפושע היחיד. אחת ההנחות במחקר זה היא שבשנים עברו היה "מקום של פשע", שטח טריטוריאלי תחום וברור שבו הוא פעל שהוגדר כ"שכונות פשע" בדומה לערי הפשע שבהם פעל הגנגסטר האמריקאי. ניתן להניח כי התקופה הראשונה הנבדקת, שנות ה-70, הציגה התקשורת הישראלית את הפשע כמתחולל בתוך אותו גבול מוגדר, "מקום של פשע", כלומר, שטח טריטוריאלי תחום וברור שבו פועל הפושע. כך למשל, היו פזורות ברחבי הארץ "שכונות פשע" מוכרות וברורות כמו השטח הגדול ביפו, העיר התחתית בחיפה, רמת עמידר ברמת גן וכן הלאה.

במידה ואכן בעשורים האחרונים ניתן להבחין בטשטוש גבולות פיזיים וביצירת גבולות סימבוליים ומדומיינים, נוכל לראות שינוי זה גם בסיקור התקשורת. ההנחה היא, כי בתקופה של שנות ה-90 של המאה הקודמת ובתחילת שנות ה-2000 נראה כי הייצוג התקשורתי של העבריינים הופקע ממסגרת אותם גבולות מוגדרים וגיאוגרפיים. השאלה היא כיצד הדבר נעשה? ההשערה היא כי השינויים החברתיים והתרבותיים בישראל השפיעו על הסיקור התקשורתי בכל הנוגע לפשע, כמו גם התגברותה של התופעה, ובעיקר של הפשיעה המאורגנת. האם, בסיקור המאוחר, מציגה התקשורת את העברייני כשם שעשתה בשנות ה-70? האם ישנו שינוי בסיקור וכיצד הוא בא לידי ביטוי? האם העברייני ממשיך להוות חלק מ"שכונות הפשע" או שמא הוא יוצא את הגבולות המוגדרים האלו וחוצה את הגבול הגיאוגרפי כמו גם זה התרבותי. ההנחה היא כי בתחילת שנות האלפיים הטריטוריה כבר אינה מוגדרת והפשע מתאפיין במבנים חסרי טריטוריה. הפושעים עצמם עברו להתגורר במגדלי יוקרה או בשכונות נורמטיביות והגבול הוא החומה שבה הם הקיפו את עצמם או גבול דמיוני וירטואלי.

אני צופה כי השינויים הטכנולוגיים, כמו גם כניסתם של תכנים אמריקניים ותהליך האמריקניזציה בכלל, הובילו לשינויים באופן שבו הציגה וסיקרה התקשורת הכתובה את העברייני לאורך השנים והשאלה היא כיצד בא הדבר לידי ביטוי בסיקור התקשורתי הלכה למעשה. האם התקשורת הישראלית אימצה נרטיבים מעולם הפשע האמריקאי האם נרטיבים אלו יצרו סיקור תקשורתי שונה? האם בסיקור זה תרבות הפשע היא פחות קהילתית או

שכונתית ויותר בעלת מאפיינים משפחתיים, כמו זו של המאפיה האמריקאית? האם, בהמשך לכך, קבוצות הפשע הישראליות קיבלו, בסיקור התקשורת, מאפיינים של גוף מאורגן כמו בירוקרטיה והיררכיה?

מעבר לכך, כיצד השפיעו השינויים החברתיים על האופן בו סוקרו האינטראקציות החברתיות של העברייני? האם ניתן להבחין בין שתי התקופות הנבדקות, כפי שהוצג בתקשורת, האופן בו מתחברים הפושעים הישראלים זה לזה לידי קבוצה, ארגון או משפחת פשע? אם התקשורת "הוציאה" את הפושע מגבולות ברורים יתכן כי הדבר השליך, או תרם, לשינוי באופן התחברות הפושעים אלה לאלה. האם בסיס הקשר בין הפושעים, לפחות באופן שבו התקשורת מציגה אותם, קשור במקום גיאוגרפי? בקרבה משפחתית? האם הוא חוצה גבולות תרבותיים וחברתיים נוספים? למשל של מגזר או עדה? מה מקומה של הקהילה, אם בכלל, בייצוגו של העברייני בתקשורת הכתובה? והאם ניתן להבחין בשינוי בערכיה בין שתי התקופות הנבחרות? מה מקומו של הביטוי "משפחות פשע" בסיקור התקשורת בין שתי התקופות הללו ומה הוא מייצג? השימוש במונח הזה השתרש בתקשורת רק בשנים האחרונות, אך האם הוא מייצג מעבר מיחידים למשפחות, מבחינת הסיקור התקשורתי? כיצד ההתחברות למשפחות, אף שלא תמיד מדובר בקרובי משפחה בשר ודם אלא לחברי ארגון שהוא "כמו משפחה", משתלבת עם אובדן הקהילתיות ועם ערכי האינדיבידואליזם?

בסרטי הגנגסטרים האמריקניים נראה כי מוטיבים של קפיטליזם ושל אינדיבידואליות נראו על המסך כבר בסרטי שנות ה-30 של המאה הקודמת ודווקא נעו בכיוון ההפוך ככל שעברו השנים. וורשאו (Warshaw, 1946) תיאר את היעוד של הגנגסטר בסרטים המוקדמים כ"ניסיון להציג עצמו כאינדיבידואל" ובהמשך זיהה כי אותה אינדיבידואליות היא הגורמת למותו. הסרטים המאוחרים מזוהים יותר עם קבוצות של גברים - כנופיות. ולכאורה יש כאן סתירה – מעבר מאינדיבידואליזם לקהילתיות ולקבוצות. אבל זה רק לכאורה. סרטי הגנגסטרים מתארים למעשה את הדמויות הגבריות כאוסף של זהויות. האמפתיה בסרטים המאוחרים של שנות ה-70 של המאה הקודמת היא של חברות משפחתיות, שחולקות תרבות ומסורת משותפת ונבנית על אינטראקציות בין קבוצות של גברים. הסרטים בתקופה זו מתאפיינים ביחסים שבין הגברים אף יותר מהיחסים בינם לבין הנשים. קבוצת הפשע מתנהגת באווירה שבה הדמויות מתמודדות בקונפליקטים זה מול זה – מבחני אומן ואישור מחדש של החברות והברית (Larke-Walsh, 2010). דווקא המאפיינים הללו ממחישים, למרות הסתירה כביכול, את התעצמותו של ערך האינדיבידואליזם, כפי שלדעתי קרה גם בישראל. המשפחתיות, ההתחברות על סמך המשפחתיות, האינטרס האישי והייצוג של זהויות שונות הם למעשה המאפיינים של התהליך הקפיטליסטי. בעבודתי אבקש לבדוק האם גם סממנים

נוספים של העולם הקפיטליסטי זלגו מהתרבות האמריקנית לתיאור התקשורת את הפשע המאורגן בישראל בשנותיו המאוחרות. כך, למשל, האופן בו הפשע מתארגן – כעסק תאגידי, כלכלי ותעשייתי – בעל יעדים כלכליים ברורים, מנגנונים ומאפיינים בירוקרטים ומבנה היררכי ברור.

מתודולוגיה:

כדי לבחון אם ומהם השינויים שחלו בייצוג התקשורת של העבריינים בעיתונות הכתובה בחרתי להתמקד בכתבות מגזין שפורסמו בשתי תקופות הנבחרות בשני עיתונים מרכזיים וותיקים בישראל שהם יהוו את הקורפוס למחקר זה: "ידיעות אחרונות" ו"הארץ". כתבות המגזין שנבחרו נלקחו משתי תקופות שונות: כתבות שפורסמו בעיתונים אלה בנושא הפשיעה המאורגנת החל משנות ה-70' ועד לשנת 1985 וכתבות שפורסמו בעיתונים אלה בנושא הפשיעה המאורגנת החל משנות ה-90' עד לשנת 2004.

על קורפוס לשקף חתך היסטורי כשהחומרים המיועדים למחקר צריכים להיבחר מתוך מעגל טבעי אחד ועליהם להיות סינכרוניים כשהשינוי נחקר באמצעות ההשוואה בין שני קורפוסים ולא בתוך קורפוס יחיד (Barthes, 1967). שתי התקופות שנבחרו, שנות ה-70' של המאה הקודמת עד לתחילת שנות ה-80' ושנות ה-90' עד לתחילת שנות ה-2000, מייצגות, לפי הספרות, שתי תקופות נפרדות בחברה הישראלית כשעל אף שמדובר בעשורים בודדים ביניהן, הן טומנות בחובן שינויים רבים שנבעו מגורמים שונים ובין השאר גורמים היסטוריים, תרבותיים, חברתיים, טכנולוגיים וגלובליים. הספרות מתמקדת בשינויים אלו שהובילו להלכי רוח שונים בחברה הישראלית שהפכה קפיטליסטית יותר וסוציאליסטית פחות, פתוחה יותר לתרבויות זרות ובפרט זו האמריקנית, מפוכחת ממלחמות ונפרדת מחבלי לידתה. כל אלה, בין השאר, הובילו לשינויים ערכיים בחברה הישראלית כשערכים כמו אינדיבידואליות שנדחקו עד כה החוצה הפכו משמעותיים יותר בעיני הפרטים שבה (כ"ץ ואחרים, 2000). רם, (2003).

פרט לשינויים שחלו בחברה הישראלית בין שתי התקופות העומדות במרכז ההשוואה, ישנם גם שינויים מוסדיים שעברו על מערכות השלטון ביחסם אל הפשע בכלל ואל הפשע המאורגן בפרט, שינויים שיתכן והושפעו מהתמורות השונות שחלו בחברה הישראלית. לקראת סוף שנות ה-70' של המאה הקודמת הכיר לראשונה הממסד הישראלי, ובתוכו רשויות האכיפה, רשויות החוק וכן התקשורת, בקיומו של פשע מאורגן בישראל. נקודת הציון הזו מיוחסת לפרסום בעיתון "הארץ" ב-17.8.77 ובה פורט מסמך משטרתי חשאי שכלל רשימה של 11 בכירי עולם

הפשע המאורגן בישראל שזכה לכינוי "רשימת ה-11"⁶. הרשימה המשטרית נחתמה כמה חודשים קודם לכן, ב-21.3.77 תחת הכותרת "רשימת יעדים מומלצים לטיפול על ידי שלטונות מס ההכנסה". חודשים ספורים לאחר מכן, ב-25 בספטמבר 1977, החליטה הממשלה למנות "וועדה לבירור נושא הפשיעה בישראל"⁷. מסקנתה העיקרית של הוועדה, שבראשה עמד עו"ד ארווין ש. שימרון, הייתה כי קיים בארץ פשע מאורגן וכי על שלטונות החוק להיערך בהתאם כדי למגר את התופעה. במרכז המלצות הוועדה עמדה התפיסה כי יש לעבור לפעילות יזומה של המשטרה כדי לחשוף את העבירות ולשם כך יש להפעיל מערך מודיעיני משוכלל מזה שהיה קיים עד כה. עוד המליצה הוועדה כי אגף החקירות במטה הארצי של המשטרה ישמש כיחידת מטה לכל המרכיבים של "המלחמה בפשיעה" וכי במסגרת תפקידו זה יגבש תכנון כוללני למלחמה זו. בדו"ח זה אף עלתה ההמלצה כי המשטרה בישראל תקיים קשרים רציפים עם גורמי חקירות בחו"ל, האינטרפול למשל, וזאת מתוך מחשבה כי הפשיעה המאורגנת חוצה גבולות. לצד ההערכה כי בלב ליבה של הפשיעה המאורגנת עומד עסק כלכלי, שלעיתים או בחלקו אף לגיטימי וחוקי (בניסיון להסוות את הפעילות העבריינית), הומלץ על חקיקת חוקי מיסים ועל הקמת מחלקת חקירות למנהל הכנסות המדינה ממסים. שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80, מבחינת גורמי אכיפת החוק, היו שנים שבהן התמודד הממסד עם ההכרה בקיומו של פשע מאורגן, הבנת ההיקף של תופעה זו ומשמעותה החברתית והכלכלית ובמקביל חבלי הלידה של ניסיון ההתמודדות ומיגורה של התופעה, ניסיון שהחל בדו"ח וועדת שימרון והמשיך בהקמת היחידה הראשונה להתמודדות עם הפשע המאורגן, יחידת יאח"פ (היחידה הארצית לחקירות פשיעה) שהוקמה בשנת 1977.

בתקופה השנייה שעומדת במרכז ההשוואה, סוף שנות ה-90 ותחילת שנות ה-2000, משטרת ישראל כבר מיומנת ובעלת אמצעים משוכללים בלחימה בפשיעה המאורגנת אולם הפשע המאורגן השתכלל גם הוא בהתאם. גלי העלייה מברית המועצות לשעבר שייבאו לישראל גורמים המעורבים בפשיעה המאורגנת, הובילו את רשויות החוק במדינה לחשוש מאיום אסטרטגי על הדמוקרטיה במדינת ישראל. איום זה הוביל לשינוי ייעודה של היאח"פ שהפכה בשנת 1997 ליאחב"ל (היחידה הארצית לפשיעה בין לאומית)⁸. מיחידה ארצית לחקירות פשיעה הייתה היאחב"ל ליחידה ארצית לחקירות בין לאומיות שמטרתה התמקדות בפשע מאורגן ומתוכם בארץ ובחו"ל.

⁶ ולנטיין, א'. 1977, 17 באוגוסט. רשימת ה-11. הארץ, כותרת, עמ' 9-10.

⁷ שימרון, א'. (1978). הוועדה לבירור הפשיעה בישראל, ירושלים, ישראל: משרד המשפטים.

החברה הישראלית בכלל והתקשורת הישראלית בפרט הרבו לעסוק בשנים אלו במלחמות העולם התחתון שרשמו קורבנות רבים הן מתחום הפשיעה והן אזרחים תמימים שנקלעו לזירה. מעניין, אם ניתן, לבחון כיצד והאם הזינו יצרני התקשורת את המלחמות של ארגוני הפשיעה והאם אלו יצרו סביב הפושעים אווירה של תהילה, פחד ומיתיות שרק הגדילו את כוחם, כפי שקרה למשל בתקשורת האמריקאית (Heath & Gilbert, 1996).

פלג ובוגוש (פלג ובוגוש, בתוך: אליאס ואח', 2015) טוענות כי לאורך השנים נרשמה עלייה בתדירות סיקור הפשע בתקשורת הישראלית. הסיבה לכך היא ניסיון מצד גופי התקשורת לצמצם לחצים פוליטיים וכלכליים ולכן העיתונות מעדיפה לעסוק יותר בענייני פלילים ופחות בפוליטיקה. לדעתן הליך זה מעיד על הדה-פוליטיזציה של האקטואליה בתעשיית החדשות בישראל, המעצימה את מעמדם של כתבי המשפט וכתבי המשטרה. סיבה נוספת לעלייה בתדירות הסיקור ניתן לייחס לשינויים שחלו בישראל באכיפת כללי סיקור המשפט, כמו הפסקת אכיפת הסוביודיצה, שתרמו גם הם לעלייה בערכו החדשותי של המשפט הפלילי, להבעת דעות נרחבת של הכתבים, לנימה ביקורתית ולבולטות מבחינה תקשורתית של סיפורי המשפט והפשע.

המחקר

מחקר זה יהיה מחקר איכותני וינתח את הטקסטים, כלומר את תוכן כתבות המגזין מהעיתונים השונים שנבחרו משתי התקופות: "ידיעות אחרונות" ו"הארץ". השיטה לניתוח הטקסטים תהיה לפי המחקר הנרטיבי ומטרתה לנסות ולחלץ נרטיבים ברורים יותר או פחות מאותם טקסטים. הרעיון הוא לפרק את המשמעויות המסתתרות מאחורי הטקסט העיתונאי ולחשוף את הבניית המציאות ואת גבולות החברה המדומיינים, המוסריים, התרבותיים והחברתיים דרך ייצוג התקשורת של העבריין והשינויים שחלו בסיקור זה לאורך השנים. יחד עם זאת, לא ניתן להתעלם מהשפה הנבחרת בכתבות המגזין, האם בכתבות אלו בחר העיתונאי להשתמש במילים חיוביות כלפי אותו עבריין או שמא בחר לתאר אותו באופן שלילי.

למחקר זה נבחרו שני עיתונים מרכזיים בישראל שאמורים לכסות את רוב קהלי היעד: "ידיעות אחרונות", שנחשב כעממי וככזה הפונה לקהל הרחב, לכל חלקי האוכלוסייה ולכל הרבדים בה (סופר, 2011) ועיתון "הארץ", הנתפס כפונה לאליטות ולקבוצות האוכלוסייה המשכילות והאמידות (כספי ולימור, 1999). הבחירה בעיתונות הכתובה ולא בכתבות טלוויזיוניות נולדה משתי סיבות: האחת, חוסר בנגישות לכתבות טלוויזיוניות מאותן שנים ושנית, העובדה כי בתקופה של שנות ה-70 של המאה הקודמת היה קיים ערוץ אחד בלבד שסיפק חדשות לקהל

הצופים לא מאפשרת השוואה והתייחסות בין שני גופי תקשורת.

העיתונים "ידיעות אחרונות" ו"הארץ" נחשבו לדומיננטיים בשנותיה הראשונות של המדינה ונותרו עד היום שחקנים מרכזיים בזירה העיתונאית בישראל. חשיפת הקוראים ל"ידיעות אחרונות" עמדה בשנת 1970 על 19.0 אחוזים וטיפסה במהלך השנים עד שעמדה בשנת 1990 על 66.9 אחוזים, נתון שהפך את העיתון לעיתון הנקרא במדינה (כספי ולימור, 1999). בעוד "הארץ" מיתג עצמו מראשית דרכו כעיתון "הגון" ו"איכותי" שאינו פונה ל"צהוב" ולסנסציוני הרי ש"ידיעות אחרונות" נחשב לפופולארי ובניסונו להתחרות על אהדת הקוראים, בעיקר מול עיתון "מעריב" סיגל לעצמו מאפיינים רבים של עיתונות סנסציונית צהובה (אלידע, 1998). העומדים מאחורי "ידיעות אחרונות", בהם עורכו המיתולוגי דב יודקובסקי שנחשב כמי שאחראי להפיכתו ל"עיתון צהוב", טענו כי גם העם הפשוט, כמו הכובסת משכונת התקווה, צריכים להבין את הכתוב בעיתון (ליימן-ווילציג, 1994). גישה זו הובילה את העיתון לפרסם צילומים צבעוניים וכותרות בולטות ובעליו השקיעו מאמץ בלשווק אותו לפרפריה הגיאוגרפית והחברתית. משלהי שנות ה-80 של המאה הקודמת אימץ העיתון סטנדרטים עיתונאים ההולמים עיתון ערב מודרני. הידיעות הפכו מתומצתות, היקף המידע צומצם, השפה והסגנון הפכו קלילים יותר ועממיים כשעריכתו ססגונית וצבעונית בפורמט טבלואידי. (כספי ולימור, 1999). חלק מהצלחתו של העיתון נובע מכך שניזון מעלייתה של "ישראל השנייה" – הפריפרית והמזרחית שהובילה למהפך הפוליטי של הליכוד לשלטון (סופר, 2011).

עיתון "הארץ", הוא העיתון הפרטי הוותיק בישראל וגם היומון הוותיק ביותר בארץ. הוא נושא דימוי אליטיסטי ומגדיר את עצמו כ"עיתון לאנשים חושבים" ובמידה רבה הוא משמש כעיתונם של האליטות בישראל. דימויו האליטיסטי נרכש בזכות הסטנדרטים העיתונאיים הגבוהים שלו וגם בזכות פרופיל הקוראים שלו המונה את הפקידות הגבוהה, החוגים האינטלקטואליים ואנשי עסקים. שיעור קריאתו של העיתון עולה בהתאם לרמת השכלה וגיל והוא נפוץ יותר בקרב יוצאי ארצות המערב. מעמדו בחברה הישראלית נובע מיכולתו לשמש לא רק ככלי תיווך בין הציבור לשלטון אלא ובעיקר בין האליטות השונות עצמן (כספי ולימור, 1999).

העובדה שעיתון "הארץ" היה זה שהעלה לסדר היום את תופעת קיומו של הפשע המאורגן אינה מקרית. לפי נתן (נתן, 1992), בעיתון התפתח סוג עיתונות שהיה חלק מזרם עולמי ובעיקר אמריקאי, של עיתונות שאינה מתמקדת בסיפורים ותיאורי פשע סנסציוניים, כמו "ידיעות אחרונות" למשל, אלא "התמקדות בחשיפה מעמיקה של תופעות הקשורות בפגיעה באיכות החיים של החברה כולל הפשיעה המאורגנת".

מחקר זה יתמקד בכתבות "מגזין", או כתבות "מוסף" להבדיל מידיעות חדשותיות. ההבדל בין ידיעה חדשותית לכתבה מרחיבה הוא מהותי. בעוד ידיעה חדשותית היא הפריט העיתונאי הבסיסי שמרכיב את העיתון והיא מספקת לרוב אינפורמציה בסיסית ולרוב אף לקונית (לימור ומן, 1997), הרי שכתבת מגזין מספקת את כל המידע שלא יכולה לספק הידיעה החדשותית. על פי ההגדרה הרחבה, תפקידן של כתבות מגזין, הנקראות באנגלית Features, הוא לא להעביר את המידע החדשותי הראשוני כפי שעושה ידיעת החדשות, אלא להעניק ממד נוסף לסיפור כמו צבע, בידור ורקע (Anderson & Itule, 1993). זוהי הגדרה כוללת, אולם בספרות מתקשים להגדיר במדויק מה מבדיל או מגדיר את הכתבה העיתונאית. בספר ההנחיות של סוכנות הידיעות הבריטית רויטרס מציינים כי "כתבות מעניקות הזדמנות לנתח הן אירוע ספציפי, הן מגמות, וזאת – בצורה מעמיקה ובאיכות כתבה, אשר לא תמיד אפשר להשיגן בידיעה, הנכתבת בלחץ של 'שעת אפס' (דד-ליין)". בסוכנות הידיעות מוסיפים כי הכתבות הן אמצעי לספר סיפורים אנושיים ולדווח על תחומי האמנות, הבידור, המדע, הרפואה ואיכות הסביבה, אשר אין להם זווית של ידיעה נקודתית.

לימור ומן (לימור ומן, 1997) מבדלים את כתב המגזין מהידיעה החדשותית במספר מאפיינים של דפוס הכתיבה, אורכה, היקף הנושא, סגנון הכתיבה שהינו יצירתי יותר ומאפשר סגנון אישי וכן הממד האנושי המתאפשר מרוחבה. השניים מבחינים בין שני סוגים עיקריים של כתבות: כתבת חדשות וכתבת מגזין. כתבת חדשות (newsfeature) היא זו הנכתבת בהקשר אקטואלי מובהק, ממש כחלק מהדיווח על האירועים החדשותיים, מעין טיפול המשך (follow up), אך בניגוד לידיעה החדשותית סגנון הכתיבה בה הוא רך יותר ומעבר לכך היא מאפשרת להציג בפני הקורא תמונה מלאה יותר מזו שהוצגה בפניו בידיעה החדשותית. הסוג הנוסף הוא כתבת מגזין (feature) ולפי מן ולימור היא כזו שפרסומה אינו כרוך בהכרח בהקשר אקטואלי והיא עוסקת גם בנושאים שאינם נמצאים בחדשות ואף יכולה להעלות על סדר היום נושאים שונים שלאחר פרסומם הופכים חדשותיים, כמו למשל תחקירים עיתונאיים.

במחקר זה אני מגדירה את שני סוגי כתבות אלו (כתבות מגזין וכתבות חדשות) תחת ההגדרה של כתבות מגזין או כתבות מוסף וללא הבחנה ביניהן. כתבות אלו כוללות, בין השאר, כתבות תחקיר, ראיונות, כתבות פרופיל ועוד והן נבחרו למחקר זה משום שהן מאפשרות לכותבן נימה אישית רבה יותר, במה גדולה יותר ואפשרות של המחבר להעביר מסר, אג'נדה ועמדה בנוגע לנושא הכתבה במידה רבה יותר מהידיעות החדשותיות. גם למושאי הכתבה יש מקום נרחב יותר בכתבות המגזין ודמותן מוצגת בצורה עגולה יותר מאשר בידיעות החדשותיות שרובן

כוללות דיווח לקוני בלבד. הבחירה בכתבות מגזין על נקודת המבט שלהן, רוחבן ותיאוריהן, תאפשר הבנה טובה יותר של הייצוג התקשורתי של העבריינים וכן תסייע בבחינת שאלת המחקר – האם השתנה ייצוג זה לאורך השנים. שיטת הניתוח בעבודה זו מטרתה לחלץ את הנרטיבים הברורים ששימשו את הכותבים בטקסטים העיתונאים הנבחרים, בהתאם לשתי התקופות העומדות במרכז העבודה. מעבר לכך, הכוונה היא לבחון האם שולבו בטקסטים אמצעים רטוריים שונים או לשוניים שחזקו את עמדת העיתונאי או העיתון בסיפור המובא בכתבתם. הניתוח, היוצא משיח התקשורת הביקורתי, יכלול הן ניתוח טקסטואלי והן ניתוח תוכני וזאת על מנת לגלות את האופן בו מיוצג העבריין בטקסטים הנבחרים על פני שתי התקופות השונות.

במסגרת המחקר נבחרו ארבע תמות מרכזיות שסביבן יתמקד המחקר:

1. זהות המרחב בו פועל העבריין בכתבה.

2. זהות הסובבים את העבריין.

3. זהות העבריין.

4. זהות פעילותו.

לכל אחת מארבע התמות נבחרו מספר קטגוריות שישמשו לצורך ההשוואה:

1. זהות המרחב בו פועל העבריין: בית משפט, סביבת הבית, כלא, מקום ניטרלי.

2. זהות הסובבים את העבריין: גורמי אכיפת החוק (שופטים, שוטרים, עורכי דין), סביבתו הקרוב

(חברים ומשפחה), סביבת פשע (עבריינים, אסירים, חברי ארגון הפשע).

3. זהות העבריין: תכונות, מראה, עברו, מקום מוצאו.

4. זהות פעילותו: פשע, נכלא, השתחרר מהכלא, תרם לחברה, השתקם.

לארבע התמות הללו תתווסף קטגוריה נוספת בניסיון לגלות נרטיבים ששימשו את התקשורת בהתייחסותה

לאירועי פשיעה שאינם מישראל כמו ההתייחסות למאפיה האיטלקית ולמאפיה הרוסית. בקטגוריה זו נבחן כיצד

התייחסה התקשורת לתופעות פשיעה גלובליות, האם בהתייחסותה היא מאדירה את הפשעים שהתבצעו מעבר לים

ומוסיפה להם ממד מיתי או שמא הנרטיב כולל בתוכו מאפיינים של הפחדה, ניסיון להזהיר את הקוראים ולהגן על

המדינה והחברה.

השלב השני בניתוח יהווה הסבר תיאורטי לניתוח הראשוני ובו אנסה לבדוק את מי משרתים הסיפורים, אילו קולות נשמעים בו ואת מי הם מייצגים. זאת על רקע ההנחה של שיח התקשורת כי לקולות מסוימים ניתנת עדיפות על פני אחרים בטקסטים העיתונאים הן באופן שבו הם מיוצגים והן בתדירות השמעת הקולות. בשלב זה נבקש לחלץ את מכלול הנרטיבים, את המיתוסים המופיעים בטקסטים ואת הקולות שאינם מושמעים. זאת, דרך שרטוט קווי העלילה בטקסטים, מציאת קווי עלילה ודמויות משותפים שיאפשרו לנו לגלות את אותן תבניות ממסגרות.

שיח התקשורת מבקש לחשוף את חלקם של עיתונים ביצירת הבניות חברתיות ותרבותיות. זוהי גישה ביקורתית היוצאת מההנחה כי השיח אינו משקף את המציאות כפי שהיא אלא שהוא מעצב אותה בהתאם לאינטרסים פוליטיים של קבוצות חברתיות. השיח העיתונאי, על פי גישה זו, הוא זירת מאבק על הכוח כשדרך אמצעי התקשורת נאבקים על השליטה כשהקבוצות החלשות לכאורה הן אלו המקבלות ביטוי שולי או שלילי בטקסטים העיתונאים. הנרטיב הוא הכלי שדרכו בונה התקשורת וממסגרת את הסיפור ובאמצעותו ניתן לקבע עמדות שליליות כלפי אוכלוסייה מסוימת וחיוביות כלפי אחרת. דרך הנרטיב, מתעצב הסיפור ומתעצב האופן שבו הוא מתקבל אצל הקוראים וכך למעשה מתקבעת הבנייה החברתית. נרטיבים ומיתוסים משמשים לפי גישה זו כביטוי לעמדות השונות של העיתונאים ושל העורכים כשאלה מכוונים את הצופים לשפוט מה מוסרי ומה לא. כלומר, דרך הטקסט העיתונאי ובאמצעות נרטיבים ואמצעים רטוריים מכוונים העיתונאים את הצופים לגבש עמדה, בהתאם לעמדתם או לעמדה השלטת (קליין, 2010). העיתונאים בשפתם, בנרטיבים הנבחרים ובאופן העריכה הנבחר משקפים את ערכי החברה הדומיננטית (דורי-הכהן, 2012) ובכך הם מקבעים את אי השוויון ואת יחסי הכוחות בחברה. גאלטונג (Galtung, 1971) טען, שהתקשורת, באמצעות הנרטיבים, מחלקת את העולם למרכז ולפריפריה ובכך מתקבע אי השוויון בחברה.

לפי גישה זו ישנם שני אופנים לבחינת שיח התקשורת אחד מתמקד בלשון ובשפה והשני בתוכן. דרך ניתוח שלישית היא כזו המשלבת בין שתי הדרכים ובה ניתוח לשוני וכן ניתוח תוכן המפרש את הסיפור ומבקש לחשוף מטאפורות בטקסט. אופן אחד עוסק בשפה עצמה ורואה בה מערכת שיש לה מאפיינים, תפקודים ומנגנוני פעולה ומציע להתמקד בשפה כתקשורת ובתקשורת כשפה. מחקר זה מתמקד בלשון הטקסט (סוציו-לינגוויסטי), כשהוקרוי מתייחסים ללשון כמשקפת את המציאות ומעצבת אותה. השקפה זו שוללת את הרעיון ששפה היא אמצעי ניטראלי ולפיה השפה היא גורם מרכזי בהבניית מציאות חברתית וכי המילים שנבחרו לתיאור מסוים הינן תלויות במערכות

הסימנים של תרבויות שונות ומשתנות מתרבות לתרבות. השפה נתפסת כמשקפת את עולמם של הפרטים בחברה אך מעבר לכך גם יוצרת משמעויות ומציאויות חברתיות והיא תלויה בקשר חברתי (Richardson & St. Pierre, 2005, 2000, Ryan & Bernard). בניתוח זה יבחנו מהן המילים שנבחרו לתיאור מסוים, באילו ביטויים השתמשו, האם נעשה שימוש בגוף ראשון או שימוש בגוף שלישי.

האופן השני עוסק במסר התקשורתי עצמו ובדרך שבה מעוצבים מסרים תקשורתיים במדיה, הנובעים מערכי החברה ומשפיעים על פרטיה כשהכוונה היא כי העיתונאים, שלא במודע, ממסגרים את הסיפור התקשורתי לתבניות קבועות ולנרטיבים, המבוססים על המערכת הערכית והמוסרית המתאימה לאותה החברה (רועה, 1994). מהו נרטיב? לפי ריסמן וספידי (Riessman & Speedy, 2007) מאורעות מאורגנים ומחוברים זה לזה ומקבלים משמעות עבור קהל מסוים. ברונר (Bruner, 1986) גורס כי מעבר לכך, נרטיב כולל גיבור, פעולה, מטרה, סצנת התרחשות העוברים דרך אמצעי מסוים. חוקרים נוספים (Hinchman & Hinchman, Ruth & Kenyon, 1996) (1997) מציעים דווקא להסתכל על הטקסט כולו כמכלול, כרצף של אירועים בעלי מספר ועלילה כשלמכלול בכללותו יש משמעויות והיגיון.

הנרטיב הוא תבנית וכלי המארגן לחברה ולפרטים בה לפי סדר מסוים דבר המאפשר לנו כחברה לתת משמעויות לדברים, לארגן אירועים מסוימים בתבניות שונות. כך אנו יכולים לפענח את האירוע בהתאם לתפיסת עולמנו בחברה בה אנו חיים. ברונר (Bruner, 1990) טוען כי היכולת של סיפור לשמש כלי להבניית העולם נובעת מרכיביו כמו סדר האירועים, קשר סיבתי ביניהם, תיאור הגיבור ופעולותיו. לשיטתו, ישנם אירועים רבים שלא ייכנסו לסיפור, בפרט זה התקשורתי, ואילו אחרים ייכנסו. ההבדל בין הסיפורים הללו הוא במידת ההפרה שלהם את הסדר, כשסיפור המפר את הסדר הוא סיפור שראוי לספרו ואילו אלה המתארים שגרה יוותרו בחוץ.

אמצעי התקשורת בוררים את הסיפורים שהם בוחרים לסקר לפי חריג, החדש ומה ששובר את הסדר החברתי או אפילו מאיים עליו. העיתונאים הם תבנית נוף הולדתם, הם חלק מהחברה שאותה הם מסקרים והם חולקים הבנות וקודים משותפים עם קוראיהם ומשתמשים בסמלים ובמיתוסים המשותפים לחברה ובאמצעות נרטיבים אלו שומרים על הסדר החברתי (סופר, 2011). לכן, לפי הגישה הנרטיבית, יבחרו, בין במודע ובין שלא במודע, בתבניות מסוימות כדי לספר לקהל היעד שלהם את אותו סיפור נבחר. הנרטיבים תלויים בחברה מסוימת ומשתנים מתרבות לתרבות, בין חילונים לדתיים, בין יהודים לערבים, ישראלים או אמריקניים אף שלא מן הנמנע כי נרטיבים מחברה מסוימת יועתקו לחברה אחרת.

1970-1985 – "מקוב של פשע" ב"מרתק שנות אור מתל אביב"

שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80 של המאה הקודמת התאפיינו בישראל בתחילתם של שינויים גדולים בחברה שנבעו מהליכי גלובליזציה ואמריקניזציה שהגיעו לשיא בשנים מאוחרות יותר אלו השפיעו על התעצבותה מחדש של החברה ועל ערכיה. לצדם, שינויים כלכליים של משק ריכוזי שנע לכיוון של הפרטה וקפיטליזם; שינויים תרבותיים וטכנולוגיים שהובילו לשינויים במפת התקשורת הישראלית ובתכנים; שינויים היסטוריים וחברתיים שנבעו הן מהמצב הביטחוני והן מקונפליקטים הפנימיים בישראל ובהם העימות בין הפריפריה למרכז, בין המזרחים לאשכנזים ובאגף הפוליטי בין ימין לשמאל. הפשיעה בישראל בראשית שנות ה-70 של המאה הקודמת מתאפיינת בעיקר בעבריינות רכוש של יחידים באזורי פשע קונקרטיים ומוכרים והם שכונות נחשלות או עיירות פיתוח שהן מצד אחד רוויות בעוני ומצד שני חסרות את ידו ושירותיו של הממסד ושל רשויות הרווחה. בתחילת שנות ה-70 של המאה הקודמת מתחיל העיסוק בסוגיית הפשע המאורגן בסדרת כתבות שמתפרסמת בעיתון "הארץ". העיסוק בסוגיה – האם קיים בישראל פשע מאורגן? – מלווה את החברה הישראלית, את הרשויות וללא ספק את התקשורת הישראלית במשך העשור הקרוב.

מספר כתבות המגזין שהתפרסמו בתקופה זו ועסקו בנושא הפשיעה היה גדול משמעותית בעיתון "ידיעות אחרונות" לעומת עיתון "הארץ", יחד עם זאת נראה כי העיסוק בפשיעה הלך וגדל עם השנים ובתקופה המאוחרת פורסמו בפער ניכר מספר כתבות רב יותר בנושא. עוד עלה כי עיתון "הארץ" שהוביל את נושא הפשיעה המאורגנת תחת סדרת כתבות בנושא זה, עסק בעיקר בסוגיה זו. זאת, לעומת העיתון "ידיעות אחרונות" שבנוסף לעיסוק בהכרת הממסד בפשיעה המאורגנת גם פרסם כתבות אודות הפשיעה בארצות הברית, כתבות על אזורי פשיעה ונושאים נוספים. עיתון זה, כך עלה, הרבה לפרסם ראיונות עם קציני משטרה בכירים במוספיו בשונה משנים מאוחרות יותר. התקשורת הישראלית, במקרה זה העיתונות הכתובה, ממקמת בתקופה זו באופן ברור את הפושע בין גבולות גיאוגרפיים ברורים ובטריטוריה ספציפית. בכך היא מאמצת נרטיבים ממבנה האימפריאליזם שתואר על ידי גאלטונג (Galtung, 1971) שמחלק את העולם למרכז ולפריפריה וטוען כי זרימת המידע היא מהמרכז לפריפריה בצורה אנכית המבנה ומעצימה את אי השוויון בין האזורים. התקשורת מתייחסת לפושע בעיקר כתוצר של אזורי המצוקה בישראל – שכונות המצוקה בערים הגדולות ועיירות הפיתוח. מקומות אלו שהתאפיינו באוכלוסייה של עולי עדות המזרח סבלו מחולשה כלכלית רבה מראשית הקמתם, חסרו אוכלוסייה מבוססת שתאפשר את צמיחתם וריכוז סביבם

אוכלוסייה חלשה כלכלית וחברתית (רזין בתוך: צמרת ואח', 2009). תושבי אזורי המצוקה שהתאפיינו בעוני רב ומעגל עוני בלתי פוסק סבלו פרט מחסרונה של התשתית הכלכלית מהעדרם של אמצעים ממסדיים שהיו עשויים לסייע להם. השילוב בין העוני לבין העדר תשתית רווחה במקום הובילו את התושבים לעיסוק בפשע ובעבריינות החל מגיל צעיר (Tita & Greenbaum, in: Weisburd & others, 2009). הכתבות שעסקו בעבריינות ובפשיעה התמקדו ב"מרחב הפשע" כתופעה מקומית-גיאוגרפית כשהם מתייחסים לתופעה במבט פנורמי על העיר. ניתוח הכתבות מעלה כי העבריינות מוצגת, כמעט תמיד, בהקשר של מקום או מרחב של פשע. שכונה, עיר או עיירה המתאפיינת בעוני ובעבריינות כשמאפייני המקום הם אלה שמעצבים את סביבת הפשע. מרחב הפשיעה תחום בגבולות הגיאוגרפיים של אותו מקום ובו מתרחש הפשע. הגבול הוא מאוד ברור בין מה שניתן לעשות במרחב הפשע לבין מה שמתקיים מחוצה לו. העיר או השכונה שהם מרחב הפשע הם תמיד מקום שבו מתגוררים השוליים של החברה. מקומות שבהם העוני השולט, הרווחה ומוסדות המדינה נעדרים מהם והדרך היחידה לשרוד היא הפשע והעבריינות. הסיקור התקשורתי של הפריפריה הקפיד להמשיך ולתייג את ערי הפיתוח כמקומות של פשיעה ושל "מערב פרוע" שבו האלימות היא דרך חיים ומאפיין מרכזי (אברהם, בתוך: צמרת ואח', 2009), כך שאמצעי התקשורת חזקו את העמדות הסטריאוטיפיות לפיהן ערים אלו רוויות באלימות, עוני ובפשע ועליהן "לספק" לעיתון ידיעות בנושאים אלו בלבד. האופן שבו מוצג העבריינין הישראלי בשלב זה, כבן עדות המזרח, כלומר בעל זהות אתנית זרה לתרבות ההגמונית, כעני וכתושב אזורי המצוקה, משתלב היטב עם הנרטיב שנצפה בסרטי המאפיה המוקדמים בארצות הברית, שם הוצג הגנגסטר גם כן כבעל זהות אתנית זרה (יהודי, איטלקי, אירי) ואף שהוא מזוהה עם העיר הוא תמיד תוצר של שכונות העוני והמצוקה שבה. לארק-וולש (Larke-Walsh, 2010) טוען כי באופן הצגתו זו הוא ממלא את תפקיד "האחר" במיינסטרים האמריקאי וגישה זו מתיישבת עם גישתו של אברהם (אברהם, בתוך צמרת ואח': 2009) שגורס כי דרך הצגתם השלילית של תושבי עיירות הפיתוח מבדילה התקשורת בין "אנחנו" – התל אביבים המודרניים לבין "הם" – תושבי הפריפריה. יחד עם זאת, בסרטי המאפיה שהתפרסמו בשנים אלו, של שנות ה-70, עולה נרטיב ברור של גיבור יחיד שיוצא משכונת המצוקה וצובר עוצמה וכוח דרך אלימות ופשע – הוא הגנגסטר האמריקני. הדגש בסרטים אלו היה על דמות יחידה שכעלילת הסרט תיארה את מסלול חייו מהמצוקה לעושר ובסופם הנפילה הגדולה – המוות. נרטיב זה מסמל את עלייתו של הקפיטליזם ובפרט את ערך האינדיבידואליזם המאפיין אותו (Warshow, 1946). בניגוד לכך, בכתבות שפורסמו בישראל בשנים אלו, הדגש הוא על הקולקטיב – על קבוצה או כנופיה, שהיא חלק אינטגרלי משכונת המצוקה או עיירת הפיתוח, שעוסקת בפשע.

מכיוון שהליך הקפיטליזם בישראל רק החל את דרכו בשנים אלו, נראה את השינוי בנרטיב זה בתקופה המאוחרת של המחקר.

נתניה, לפי כתבה⁹ המתפרסמת במוסף "7 ימים" של ידיעות אחרונות, מוצגת כמרחב ספציפי ומצומצם של פשע ועבריינות, כמקום סגור שבו מתרחשים מקרי פשיעה באין מפריע. העיר כולה היא "מרחב של פשע" – שהמתרחש בתוכו מותר, כך נראה, על פי כללי הפשע והוא אינו שייך ואינו זהה לכל מה שמתקיים מחוץ לעיר:

"נתניה אינה דומה לשום מקום אחר בארץ. עיר הקייט, מלטשות היהלומים והדיסקוטקים, שניכור חברתי ופער כלכלי מאפיינים אותה – מושכת אליה עבריינים מבפנים ומבחוץ. כאן פתוחות בפניהם כל האפשרויות: שוד היהלומים לאור היום, אונס קבוצתי, גניבות מתיירים והתפרצויות לבתי עסק. לפי הסטטיסטיקה היא צועדת בראש סולם הפשע בארץ. בימים אלה שוקד צוות חקירה מיוחד על פענוח פרשת הרצח הכפול של האחים עמר. האם נרצחו על רקע סכסוך רגעי? במשטרה סבורים שהחקירה תשפוך אור חדש על חיי הפשע המתוחכמים של נתניה".

התיאור שעולה מהכתבה מדגיש את הקפיטליזם האגרסיבי שהוביל לפערים חברתיים וכלכליים גדולים בעיר ולפי תיאורו של הכתב נראה כי זו הסיבה לכך שהמקום הפך לזירת פשע. העניים, הנושאים עיניהם אל עבר העשירים – אל מלטשות היהלומים ואל התיירים המגיעים לעיר מבקשים לקבל גם לעצמם, ובאין דרך אחרת – הם פונים לעולם הפשע. הפערים הכלכליים ההולכים ומעמיקים בין הפרטים בחברה, מאפיינים את המגמה שהחלה בישראל בשנות ה-70 של המאה הקודמת (אלמוג, 1997), מגמה שבמהלכה עברה החברה תהליכים קפיטליסטיים ותהליכי הפרטה על חשבון הסוציאליזם ועל חשבון מדינת הרווחה. הליכים אלו כוללים בתוכם גם הליכי אינדיבידואליזציה שעברו על החברה והתוצאה של הדבר היא ההבנה של הפרט שאם לא ידאג לעצמו – אין לו על מי להישען. משכך, תושבי מרחבי הפשע נאלצים לפנות לעבריינות כדי לשרוד וכדי לצמצם את הפערים החברתיים והכלכליים שנוצרו.

כתבה נוספת¹⁰ ממסגרת את העיר אשקלון כמרחב תחום של פשע והיא מכונה "עיר ללא רחמים". כמו נתניה, גם אשקלון מתוארת בכתבה כעיר קייט ש"הפכה במציאות לעיירה פרועה" ובכך ממוחשים הפערים העמוקים

⁹ אזולאי, א'. (7 בספטמבר, 1979). עיר אלימה. מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 9.

¹⁰ אתגר ל', אפל ד'. (2 ביוני, 1978). אשקלון עיר ללא רחמים. מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 5.

שבין עשירי העיר והתיירים המגיעים לבקר בה לבין ענייני העיר שנאלצו לפנות לפשיעה. עורך דין ותיק מצוטט בכתבה בעילום שם מאשר כי מדובר בתופעה נרחבת של ערים שהפכו למקום של פשע – למרחב מצומצם ומוגדר שבו אין חוק ואין מוסר. אותו גורם מצוטט מסביר את פנייתם של התושבים לפשיעה בשינויים שחלו על החברה הישראלית באותם השנים כשדבריו "זהו מחיר המודרניזציה והמתירנות שמשלמת החברה הישראלית". התופעה של מרחבי פשיעה, של ערי פשע, הוא מוסף, מתרחשת בלא מעט ערים במדינה ובעיקר בעיירות פיתוח, שבהן, כך נראה הפערים אל מול שאר האוכלוסייה גדולים יותר. ההתקדמות בחברה מתירנית, מודרנית וקפיטליסטית, נראה, היא דרך הפשע. ראייה זו היא המשך ישיר של הנרטיב שאפיין את סרטי המאפיה המוקדמים בארצות הברית שם מודגש ביתר שאת כי הדרך היחידה שיש לגנגסטר, בן המהגרים שגדל בשכונות המצוקה, להתקדם בחברה, שהיא החברה המודרנית, היא רק דרך הפשע (Larke-Walsh, 2010).

העיר אשקלון מתוארת בכתבה כ"מערב פרוע" ומתארת את הפושעים כ"ביריונים" וכמי ש"אינם יראים" ותיאור זה מתיישב עם מסקנותיו העגומות של אברהם (אברהם, 1993) שלפיהן התקשורת מציגה את הפריפריה כמרחב של אלימות, חוסר שקט והיא מציגה את עיירות הפיתוח כ"מערב פרוע" שבו אין חוקים ואין מוסר (אברהם, בתוך: צמרת ואח', 2009). תושביה ומבקריה של העיר אשקלון, לפי הכתבה, לא נוטים ביום את החנות או הרכב ובלילה חוששים לצאת מהבית. נציג הוועדה הקרואה שמונתה לעיר זמן קצר לפני פרסום הכתבה, יצחק ורדימון, מתאר את ההתרחשויות בעיר במערב פרוע, כפשע משתולל שקשה להשתלט עליו ולמגרו: "...ביריונים הסתובבו שם.. שלפו סכינים, אימו, שדדו וגרמו נזק..". ההקבלה של העיר היא לסרטי המערבונים האמריקניים, המערב הפרוע שבו הכל מותר ואין חוקים (גורביץ', 2015) העיר אשקלון מתוארת כמרחב של פשע שבו גם ראשיה לא מקיימים את החוק ולמעשה הכתבה מתארת מרחב של שחיתות, שוחד ופשע מהפרטים הקטנים שבה ועד לדרגים המנהלים אותה. תיאור שמתאים לנרטיבים המאפיינים את המאפיה האמריקאית שדמויותיה משחיתות בהתנהלותם הפושעת גם את השלטון ואת הממסד (Larke-Walsh, 2010). הכתבה פורסמה לאחר מינוי ועדה קרואה לעיר זאת לאחר שהעירייה הודחה על רקע העמדתו לדין של סגן ראש העיר ובכירים נוספים בעירייה. נציג הוועדה הקרואה מציין את המילים "שחיתות", ריקבון פנימי ו"גניבות" בעודו מדבר על נציגי העירייה. "אשקלון, הוא אומר, "עוברת משבר אמינות מוסרי... צריך לדאוג שהעיר הזו תנוהל לטובת העיר, שכל אחד יבצע את תפקידו, לא יעסוק בקנוניות קבוצתיות או במתן טובות הנאה, ולא ייכנע ללחצים, שצומחים מדרך הטבע במקום קטן". כלומר, הפשע בעיר אשקלון הפך זה מכבר לשיטה, לדבר מאורגן שהשתלט על מוסדות השלטון שבעיר. כאומר, השחיתות והיעדר המוסר

שמאפיינים את ראשי העיר, מחלחלים גם לתושבים עצמם. בכתבה מתראיין בשמו העבריין רפי סויסה, שריצה תקופות מאסר מרובות וממשוכות על רקע ביצוע שלל עבירות. הכותבים מתארים אותו כמי שאינו עובד ומתפרנס מקצבת סעד, אך מעשן סיגריות מתוצרת חוץ ומציג בגאווה מכונית פרטית. כשנשאל מהיכן הכסף לרכישת הסיגריות והמכונית הוא משיב: "מאותו המקור שיש לשוטרים באשקלון כסף לבנות וילות פרטיות...". סויסה מסביר למעשה כי הפשע היא הדרך להתקדם בחיים, וכשראשי העיר ושוטרי פונים לפשע – לעניים שבה אין ממש דרך אחרת. דרך העבריינות מצליח סויסה לנהוג במכונית יוקרתית ולעשן סיגריות יקרות מתוצרת חוץ, ולמעשה מצליח באמצעות הפשע לצמצם את הפערים הכלכליים והתרבותיים בינו לבין העשירים – לפחות למראית עין. העובדה שהטקסט בוחר לציין סמלי סטאטוס תרבותיים כמו סיגריות ומכוניות ממחישה כי הרצון לצמצום הפערים מצדם של העבריינים נובע מהפיכתה של החברה הישראלית לחברת שפע, לחברה שאינה מסתפקת במועט ומבקשת לעצמה רכישת מותרות ושואבת את רצונותיה מתרבות המערב ובעיקר מתרבות השפע של ארצות הברית, כלומר אמריקניזציה (אלמוג, 1997).

אברהם (אברהם, 1993) מדגיש כי המרחק הגיאוגרפי שבין אזורי המצוקה – שכונות העוני ועיירות הפיתוח – הוא אמנם קצר, אבל המרחק התודעתי, הסימבולי, בין המרכז התל אביבי לבין הפריפריה הוא עצום, תודעתית ותרבותית והוא מושרש היטב דרך אמצעי התקשורת שמבנים נרטיב ברור ולפיו אזורים אלו הם מקומות של נחשלים, מאופיינים בעוני, באלימות וביאוש. כתבה שפורסמה בשנת 1972 על שכונת שפירא שבדרום תל אביב¹¹, מדגימה עד כמה הפער התרבותי הוא גדול ועוצמתי מכל מרחק גיאוגרפי. הכתבה עוסקת בשכונת המצוקה שכונת שפירא התל אביבית שרחוקה רק כמה קילומטרים בודדים מצפונה של העיר ועדיין חלק מהמטרופולין התל אביבי. ואולם הכתבה מיועדת כולה לקורא הצפון-תל-אביבי המשכיל והתרבותי והיא משרטטת את הנרטיב שעליו מדבר אברהם החל מכותרת הכתבה: "שכונת שפירא – במרחק שנת אור מצפון תל אביב". בכך מבנה הכתב את ההפרדה הברורה, את הגבול הסימבולי, שבין הקורא המודרני והתרבותי לבין תושבי השכונה הנחשלים, העניים והפושעים. המבט המתנשא של צפון העיר על המתרחש בדרומה מתפרסם בעיתון שחרט על דגלו לפנות לכלל האוכלוסייה, עיתון "ידיעות אחרונות", והוא אף ניזון מקוראי הפריפריה שהרחיבו את תפוצתו (ליימן-ווילציג, 1999, סופר, 2011). מכותרת הכתבה ניתן להסיק את העוצמה שבפער התודעתי שבין תושבי שכונת שפירא לבין יתר תושבי תל אביב

¹¹ פורטוגלי, מ'. (29 בדצמבר, 1972). שכונת שפירא – במרחק שנות אור מצפון תל אביב. 7 ימים, ידיעות אחרונות. ע' 9.

ויתרה מזו למי מיועדת הכתבה – לתושבי צפון תל אביב, הם הקוראים הצפויים של הכתבה הזו. הכתבה מתארת את השכונה הענייה כמקום שבו החוק אינו חלק ממנו, שנשים פוגשות את בעליהן במעד לסורג בביקור השבוע בכלא:

"בשכונת שפירא במרחק שנת אור חמה מהצפון כמעט לא נותר לך במה... כאן המדינה היא ניידות של משטרה,

חיפוש ומעצר, או במקרה הטוב ביותר: קצבת סעד, צו גיוס ואוטובוס דחוס בכל חצי שעה".

שכונת שפירא, לפי הכתבה היא מקום מלא בפשע ובאלימות אך נטול הזכויות הסוציאליות הבסיסיות של יתר תושבי העיר תל אביב והמדינה ומכאן אפשר להבין לפחות חלק מהפערים שבינה לבין יתר תושבי העיר. "אין בה שירותי בריאות או מעון יום לפעוטות", כך נכתב. המשמעות של כל זה הוא שהילדים גדלים ללא הכוונה וללא גירויים חיוביים ובמקום אלה "רואים סביבם רק מאורות מעופשות ועוני מנוון", כך מצוטט עובד סוציאלי בעריית תל אביב בכתבה. זהו למעשה, כך גם לפי המחבר עצמו, התוצאה של הליכי קפיטליזם האגרסיבי הבאים על חשבונה של מדינת הרווחה (אייזנשטדט, 2004). במקום כזה, אין מקום להתפלא שתושבי העיר פונים לפשע בניסיון לשרוד (Tita & Greenbaum in: Weisburd, Bernasco, Brusinsma, 2009). העבריינות היא דרכו של תושב השכונה להשיג לעצמו את כל מה שהמדינה לא נותנת לו ולא כדי שיוכל להתהדר בסמלי סטאטוס של חברת השפע, כפי שגם מוצג בסרטי המאפיה המוקדמים של הוליווד (Larke-Walsh, 2010).

החיים בתוך מתחם הפשע הזה מייצרים, גם כאן, כמו בנתניה וכמו באשקלון, מעגל אין סופי של פשע, של עוני ושל אלימות, מעגל שאין דרך לצאת ממנו, גם לא תקווה או אמונה. לפי טיטה וגרינבאום, Tita & Greenbaum, (in: Weisburd & others, 2009), כמות הפשיעה והאיכות שלה, אינם תלויים רק בעוני כי אם גם בהיעדרם של שירותים הסוציאליים ובסיוע הממסדי שאינו ניתן לאותם תושבים ולמעשה שולל מהם כל דרך אחרת פרט לעבריינות. עובד סוציאלי המתראיין בכתבה על שכונת שפירא מציין גם הוא כי "ילד שנולד שם, כמעט שאין לו סיכוי להתקדם" והוא מוסיף כי "לפחות 85 אחוזים ממשפחותיהם של אלה שאינם עבריינים, אינם מקבלים אפילו את הצ'אנס לתת לילדיהם חינוך מתאים". בכך, בהיעדר פרנסה ואופק כלכלי שלהם נלווים חסרונם של הסיוע הממסדי נוצר המעגל המתמשך של העוני שהציאה ממנו היא רק דרך הפשיעה.

בלוק (Block & Block, 1995) מציינים כי במרחבי הפשע עצמם ישנן "נקודות חמות" ("Hot spot") של פשיעה. אלו נקודות מפגש של תושבי מרחב הפשע – בר, מסעדה, בית קפה, מתנס"ס, שבו הם מתקבצים, כחלק מהמסורת השכונתית, הקהילתית, ושבה נוצרים חיכוכים ועימותים המובילים גם הם למעשי פשיעה. בכתבה על

שכונת שפירא מתוארת "נקודה חמה" שהיא בית הקפה השכונתי שבו יושבים הצעירים וגומעים בצמא "בהערצה גלויה" סיפורי גבורה של העבריינים שמספרים על מעשי שוד וחוויות מבית הסוהר. השיח הזה, בין הצעירים לעבריינים בעלי הוותק הוא נקודת חיכוך שמלבה את הפשיעה ומעבירה אותו לדור הבא. בהיררכיה שנוצרה בשכונה הזו, שבה העבריינים הם השולטים, הם למעשה ההגמוניה, מעשיהם הופכים למיתיים, פשיעהם מלווים בגלוריפיקציה הדומים לזו שצובר הפשע באמצעי התקשורת השונים (De Stefano, 2006) רק שבמקרה זה יצירת המיתוס אינה נעשית דרך אמצעי התקשורת אלא מפה לאוזן בשיחה עם צעירים, ובכך נשמרת ה"הגמוניה" של הפשע. בעוד השכונה נמצאת הרחק מאחור ("שנות אור") מיתר השכונות בתל אביב ומהמדינה בכלל המדדים שמלווים את החברה הישראלית כך שתושבי שכונת שפירא נחשבים כחלשים, הרי שבתוך השכונה ההיררכיה המקומית מציבה את העבריינין כחזק.

גרדוס (גרדוס, 1986) מתייחס לפריפריה כמסגרת חברתית שהיא משנית או רחוקה מהמרכז כשלעיתים הריחוק נובע מהטריטוריה ולעיתים מיסודות אתניים. האנשים שחיים ב"מרחבי הפשע", ובהם העבריינים, הם באופן מתמיד תושבי הפריפריה – שכונות המצוקה ועיירות הפיתוח – כשעל פי רוב היסוד האתני – מזרחיות – הוא היוצר את המרחק שבין המרכז לשוליים. לכן, העבריינים המתוארים בכתבות, היוצאים מעיירות הפיתוח הם לנצח מזרחיים כמו רפי סוויסה מאשקלון¹², רחמים אהרון (גומאדי) וטוביה אושרי מכרם התימנים¹³, הרצל אביטן מנווה שרת¹⁴. הנטייה של אמצעי התקשורת לקשור בין המזרחי ותושב עיירות הפיתוח או שכונות המצוקה לבין פשיעה יוצר בקרב הקוראים הבנייה של המציאות הכוללת דימויים שליליים כלפי תושבי מקומות אלו (Hall, 1977). בכך מפרידה התקשורת באופן ברור בין "הם" – המזרחים העניים לבין "אנחנו" – תושבי תל אביב הנאורים ויוצרת פער בין הצדדים. בתוך כך היא יוצרת אצל הקורא תחושת אישור וסיפוק מחייו הנוחים שלו (אברהם, בתוך: צמרת ואח', 2009).

בהקשר של "מרחב הפשע" כפי שהוא מופיע בכתבות בתקופה זו, ראוי להתייחס ל"כנופיית הכרם", ששורשיה במרחב של פשיעה מוגדר – שכונת הכרם בתל אביב. הכינוי שניתן לכנופייה זו "כנופיית הכרם" מתבסס כאמור על מיקומה הגיאוגרפי ובכך מצעיד את ההתייחסות למרחב פשע ברור ותחום צעד נוסף קדימה, אליה יצטרפו

¹² אתגר ל', אפל ד'. (2 ביוני, 1978). **אשקלון עיר ללא רחמים**. מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 5.

¹³ בר, י'. (6 ביולי, 1979). **מיהי "חבורת הכרם"?** מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 27.

¹⁴ בר, י'. (15 במאי, 1979). **"זאת הייתה אחת החקירות המורכבות והמסובכות ביותר"**. 24 שעות, ידיעות אחרונות. עמ' 1.

בעתיד "כנופיית רמת עמידר", "כנופיית ג'ואריש" ואחרות. כאן הכנופיה כבר מקושרת ומזוהה לחלוטין עם מקום המוצא וגם ניתן להבחין בסימנים של התארגנות – לא רק עבריינים יחידים אלא התארגנות של חבורה, כנופיה. הכינוי ניתן לכנופיה על ידי כותב הארץ, רן כסלו, בסדרת מאמריו אודות קיומו של פשע מאורגן בישראל כבר בתחילת שנות ה-70¹⁵. מאז, הכינוי הזה דבק בחבריה ואף שבכתבות שפורסמו עליה בהמשך¹⁶, מתואר רחמים אהרון (גומאדי), אחד מהדמויות המרכזיות בה, כמי שכבר אינו מתגורר בשכונה ואף עבר להתגורר בווילה מפוארת – הרי שההתייחסות כלפיו, הן של החברה והן של התקשורת, היא שהינו חלק ממרחב פשיעה סגור ומצומצם. המשמעות היא שגומאדי מייצג את תחילתו של השינוי בחברה הישראלית שבו הפשע מתנתק מטריטוריה גיאוגרפית והגבול הופך למדומיין. גומאדי חצה את הגבול הגיאוגרפי אל מחוץ למרחב הפשע, דבר שהתאפשר לו הודות לעיסוקו בפשע ולכן הוא הצליח לעבור להתגורר בווילה, להקים עסקים חוקיים כמו מפעל לבשר ואף להרבות בנסיעות לחו"ל, אך הוא לנצח יהיה מזוהה עם מרחב הפשע. הווילה שבה הוא מתגורר ממוקמת בצפון תל אביב בשכונת תל ברוך והרשויות פועלים להרוס אותה בשל חריגות בנייה. ביתו החדש, ממש כמוהו, חרג מגבולות המרחב שהוקצע לו:

כיום מציג, איפוא, עצמו רחמים אהרוני כאיש עסקים מכובד ואמיד. הוא מתגורר בווילה מפוארת

ברחוב בית-חורון בתל-ברוך, אשר נגדה הוצא צו הריסה בשל חריגות בנייה. הוא גם הפך להיות איש

חברה ושמו התנוסס בטורי הרכילות בשבועונים כמשתתף קבוע במסיבות יוקרה, שנהגו לארגן

חבריו...".

הדמויות המקיפות את העבריינין כפי שעולה מניתוח הכתבות בתקופה זו הן דמויות של שוטרים או דמויות של עבריינים בעיקר. העבריינים תחומים במרחב של פשיעה שגבולותיו הם כמעט ממשיים (שכונה, עיר) והמשמעות של הדבר היא כי כל הסביבה מאופיינת בפשע ובאלימות. לכן העבריינים מוקפים או בעבריינים או בדמויות המייצגות את שלטונות החוק והאכיפה. העבריינים עצמם מוצגים כמקשה אחת, כקולקטיב, כמייצגי עולם הפשע, כשהסיקור התקשורתי כמעט תמיד נמנע מהתייחסות ספציפית לעבריינין, לשמות, ולפרטים. ההתייחסות כ"קולקטיב" מתאפיינת בתיאורם כ"כנופייה" או כ"עבריינים" או כתושבי שכונת המצוקה ועיררת הפיתוח שממצבים אותם כעוסקים בפשע (אברהם, 1993). אל מול הקולקטיב העברייני, שמייצג את "האחר", מסקרת התקשורת את מי שמייצג את שלטון

¹⁵ כסלו, ר'. (אפריל-יוני 1971, אוגוסט-ספטמבר 1972). תל אביב, ישראל: הארץ

החוק, נציג החברה הנורמטיבית, הממסדית, הנאורה והמודרנית - השוטר. השוטר בכתבות, תפקידו לשמש דוגמא לחברה המתפתחת, לחזק את אמון הציבור בממסד, לשמר את האידיאולוגיה הפוליטית תרבותית השלטת ולשמר את הסטטוס קוו (Hall, 1977). זאת במקביל להרגעת את הציבור מפני נזקי הפשיעה ובפרט מהחשש מפני הפשיעה המאורגנת. את היפוך התפקידים בין השוטר לעבריינין נראה בשנים המאוחרות יותר עם השתרשותו של הקפיטליזם בישראל והפיכתם של העבריינים לגיבורי תרבות בחברה המשתנה (גורביץ', א' 2015).

העבריינים המוזכרים בכתבות עצמם מספקים מידע לכתבות הללו ומדברים על מעשיהם, אך ניתנת להם במה מצומצמת ותכליתית שיקוף והדגמה של מרחב הפשע – הם עצמם הנרטיב של מרחב הפשע. לא מדובר בראיונות של ממש שבו עבריינין יושב לשיחה ארוכה עם הכתב אלא בציטוטים קצרים המלווים כתבה נרחבת אודות נושא מסוים. למעשה, כמעט ולא נמצאו כתבות עומק על פושע או כנופיה מסוימת ובדרך כלל הכתבות שפורסמו עסקו בנושא רחב והוא מרחב הפשע. העבריינין מוצג כחלק מהתופעה ולא כדמות ממשית, כקולקטיב ולא כאינדיבידואל. ייצוג זה של העבריינין משתלב עם תפיסת "האחר", הפרדת הגבולות בין המרכז לפריפריה וההתנשאות התקשורתית (אברהם, בתוך: צמרת ואח', 2009). הכותבים ממעטים להתייחס לפרטים שבה. מרבית הכתבות מתייחסות לעבריינים כמכלול, לעבריינין אין זהות, אין קול, אין לו פנים או שמים. במקרים מעטים מוזכר שמו של עבריינין ואף מוצג ציטוט שלו – ציטוט שמשרת את האינטרס של הכתבה, העבריינין כמייצג את חוסר הסדר, את האלימות, המצוקה והייאוש באזורי המצוקה (אברהם, 1993). לדוגמא בכתבה על עיר הפשע אשקלון שבה מצוטט העבריינין רפאל סוויסה כמודה במעשיו העבריינים, שנועדו לאפשר לו להיות חיי רווחה של מכונת מפוארת וסיגריות תוצרת חוץ. כשנשאל מהיכן הכסף הוא משיב: "מאותו המקור שיש לשוטרים באשקלון כסף לבנות וילות פרטיות...". כלומר, הציטוט של העבריינין משרת כמה נושאים בכתבה. ראשית הוא מאשר כי העיר אשקלון היא אכן "מרחב פשע", "מערב פרוע" שבו הכל מותר. שנית, הוא מבהיר כי באמצעות הפשע, יכול העבריינין באשקלון, לצמצם את הפערים הכלכליים שבינו לבין המעמד הגבוה ולאפשר לעצמו מותרות של חברת השפע ושלישית מצדיק את מעשיו לכאורה בכך שגם השוטרים וראשי העיר באשקלון פועלים בדרך דומה ועל כן אין לו דרך אחרת אלא לפנות לעבריינות כדי להתקדם בחייו. האמורפיות של העבריינים, והראייה הכללית של עולם הפשע, מגיעה, בין השאר, גם על רקע העיסוק הבלתי פוסק בשנים אלו סביב הסוגיה על קיומו של הפשע המאורגן וההתמודדות של התקשורת והממסד עם סוגיה זו. סיקור כוללני זה משתנה ללא הכר בתקופת המחקר השנייה (1990-2000) המאופיינת בירידה לפרטי סיפורי פשע ועבריינות וראיונות עומק עם פושעים. סוגיה זו תפורט בהמשך בפרק העוסק בנייתו הכתבות בתקופה זו.

יוצאי דופן בהקשר הזה הם אנשי "כנופיית הכרם" שעל רקע סוגיית הפשע המאורגן, פרסום רשימת ה-11 ופרסום דוח ועדת בוכניק, זכו למספר כתבות רחוב על פעילותה של הכנופיה והיקפיה ובכך היא מסמנת את השינוי התפיסתי בתקשורת הכתובה ואת השינוי הנרטיבי שהחל ובו מוצגת דמותו של העבריין כגיבור תרבות.

בניגוד לעבריינים, קציני משטרה התראינו רבות בתקופה זו בשמם ולא כ"גורם משטרתי בכיר" ובעילום שם. ראיונות רחוב עם קציני משטרה נפוצים בתקופה זו ולא לגבי תופעה פלילית כזו או אחרת אלא בעיקר מספקים את השקפת עולמם, מספרים על האתגרים הניצבים בפניהם ומתמודדים עם שאלות בנוגע למאפייני הפשע והפשע המאורגן, דמותו של השוטר ואירועים הנמצאים על סדר היום. דוגמאות לכך יש הרבה: ניצב דוד עופר, אז מפקד משטרת מחוז תל אביב התראין למוסף השבת של ידיעות אחרונות באפריל 1973¹⁷, ניצב משה טיומקין, התראין בספטמבר 1977 כשימש מפקד משטרת מחוז תל אביב גם כן למוסף השבת של ידיעות אחרונות¹⁸, ראיון עם מפכ"ל המשטרה רב ניצב חיים תבורי¹⁹ ועוד. כתבה לא שגרתית אחרת המאגדת שיחות עם כל בכירי המשטרה התפרסמה בפברואר 1971 בידיעות אחרונות והיא מוגדרת כ"סימפוזיון מערכת ידיעות אחרונות עם צמרת משטרת ישראל"²⁰.

את דמות העבריין בתקופה זו ניתן לחלק ל-3 קטגוריות כשהעיקרית שבהם היא דמות העבריין מעיירות הפיתוח ומשכונות המצוקה, כלומר **העבריין ש"נולד לפשע"** ולמעשה נסיבות חייו לא אפשרו לו ברירה אחרת אלא לפנות לפשע. במהלך השנים הוא מתחיל לצבור כוח ומעמד, חובר לכנופיות שיהפכו בסופו של דבר לארגוני פשע היררכיים. הקטגוריה השנייה היא **העבריין הנורמטיבי**, בן מעמד הביניים או המעמד הגבוה, משכיל ובעל מקצוע שהחמדנות היא זו שהובילה אותו לעבריינות. קטגוריה זו שניצנה בתחילת שנות ה-70 של המאה הקודמת הלכה והתעצמה לאורך התקופה והגיעה לשיאה בשלהי שנות ה-80 של המאה הקודמת עם העמדתם לדין של בעלי תפקידים בכירים במשק הישראלי. ההתייחסות התקשורתית כלפי הקטגוריות השונות היא שונה ומאפיינת את רחשי

¹⁷ בשן, ר'. (20 באפריל 1973). "מפירי החוק והסדר התחילו להבין שלא נאפשר להם לרדת לחיי הציבור". מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 7.

¹⁸ בשן, ר'. (9 בספטמבר, 1973). "החיים בעיר נעשים נסבלים פחות ופחות, מה שמחייב נוכחות משטרתית ערה יותר ויותר". מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 3.

¹⁹ בשן, ר'. (19 באוגוסט, 1977). "התארגנויות של פושעים קיימות רק על בסיס 'אד-הוק' – ולזמן קצר". מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 7.

²⁰ ידיעות אחרונות, מערכת. (9 בפברואר, 1971). המשטרה – בעיני עצמה ובעיני הציבור. מוסף שיש, ידיעות אחרונות. עמ' 8.

הציבור והממסד כלפיהם בחברה המשתנה. בעוד העבריינים שנולדו לפשע זוכים לחמלה ולסלחנות מצדו של הממסד, הרי שהעבריינים בני מעמד הביניים זוכים לסלידה מוצהרת. הקטגוריה השלישית, שגם היא הלכה והתעצמה במהלך השנים, היא קטגוריית העבריינים הגלובליים שהחלו לקשור קשרים בינלאומיים והחלו "לייצא" הפשע המקומי למדינות נוספות ובעיקר אירופה וארצות הברית. קטגוריה זו מסמלת את השינוי החברתי בישראל שבו ניתן לראות כיצד מתחילה הגלובליזציה לתת אותותיה בחברה. כאן ניתן כבר לראות כיצד הגבולות הגיאוגרפיים המדיניים נפרצים וכיצד הפשע הישראלי יוצא את גבולות המקומי-לוקאלי והופך את אט לחלק מהעולם הגלובלי (רם, 2005).

בכתבות שפורסמו ב"הארץ" וב"ידיעות אחרונות" בשנות ה-70, ובמקביל לעיסוק הרב ב"מרחב הפשע", מוצג העבריינין, באופן גורף כמעט, כמי שנולד למעגל העוני והפשע לאותו מרחב גיאוגרפי תחום וברור. העבריינין מוצג כמי שהגיע מבית הרוס, ללא הכוונה נכונה של ההורים ולכן היה זה אך ברור שימצא את עצמו עוסק בפשע כדרך חיים או מאחורי סורג ובריח. דוח ועדת בוכנר²¹, אף שנועד לבדוק אם קיים בישראל פשע מאורגן, עסק בפירוט רב במאפייני הפשע בישראל. בין השאר קבע הדוח כי מדי שנה חלה החמרה והעמקה בפשיעה הישראלית. העוסקים בפשע, כך על פי הדוח, הם פושעים שהגיעו לישראל "ממקומות שונים בעולם" ואליהם הצטרפו במשך השנים "עבריינים ילידי הארץ אשר רכשו את 'התמחותם' בישראל. כלומר, הדוח תולה את האשמה בתחילתו של הפשע הישראלי באותם תושבי מרחב הפשע, עיירות הפיתוח ושכונות המצוקה, שהם בני עדות המזרח. הם אלו שיצרו את הפשיעה המקומית וגררו אחריהם את הישראלים ילידי הארץ. (הורוביץ וליסק, 1990). גישה הזו, המאפיינת את הממסד, את האליטות הישנות, מאפיינת את הסיקור התקשורתי שמפנה אצבע מאשימה כלפי תושבי הפריפריה ותולים את האשמה בהם (אברהם, בתוך: צמרת ואח', 2009). בכך, מתקבע הסדר החברתי ונשמרים יחסי הכוחות בחברה (Hall, 1977).

הפשע, לפי דו"ח בוכניק, הוא תוצר של המהגרים שהגיעו לישראל, אבל הוא התפתח ושלה זרועות ובשלהי שנות ה-70 של המאה הקודמת, כבר ניתן לראות ייצוגים שונים של העבריינים. בראיון²² שפורסם באוגוסט 1977 בידיעות אחרונות עם מפכ"ל המשטרה דאז, רב ניצב חיים תבורי, הוא מציין כי על פי נתוני המשטרה התמונה

²¹ ברון, ג'. (5 בספטמבר, 1977). דו"ח ועדת בוכנר על הפשע: הפושע המקצועי הישראלי בולט בזיהורו, בתחכמו ובכושר תכנונו". 24 שעות, ידיעות אחרונות. עמ' 2.

²² בשן, ר'. (19 באוגוסט, 1977). "התארגנויות של פושעים קיימות רק על בסיס 'אד-הוק' – ולזמן קצר". מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 7.

מתחילה להשתנות וכי העבריינות והפשיעה אינם מאפיינים בעיקר את מי שנולדו לעולם זה וכי הפשע הופך יותר ויותר לפשע מקצועי ופחות כדרך ליציאה ממעגל העוני. באותו ראיון מבהיר המפכ"ל כי החל משנת 1975 נראה כי "הפשע הישראלי הפך אלים יותר, נועז יותר ואכזרי יותר! אף כי זאת היא תופעה הנפוצה כיום בקרב כל החברה המערבית אי אפשר להתכחש כי היא חדרה גם לישראל". בשנים אלו מתחילה להיבנות דמותו של העבריין הנורמטיבי, בן מעמד הביניים ואף המעמד הגבוה, משכיל ובעל מקצוע, שבחר למרות הרקע שלא לבצע מעשים פליליים כדי להרוויח יותר כסף. הוא נתפס בציבור, וניתן לראות זאת דרך עיני התקשורת ועיניו של הממסד, כ"חמדן", כמי שלא מסתפק במועט, וכמי שהחשיפה לתרבות הצריכה בעולם הקפיטליסטי והגלובלי השחיתו אותו. עבריין זה מוצג כרעה של החברה שהולכת והופכת חומרנית וחמדנית יותר, שאינה מסתפקת במועט – בניגוד גמור לחברה הישראלית של פעם – שקידשה את ערך הפשטות, ההסתפקות במועט (אייזנשטדט, 2004), הסתכלות כלפי העתיד הרחוק ולא סיפוק צרכים של כאן ועכשיו (אייזנשטדט, 2004, הורוביץ & ליסק, 1990). לא מפתיע אם כך, שההתייחסות התקשורתית כלפי עבריינים אלו היא איננה סלחנית כלל וכלל והם נתפסים חמדנים שלא הסתפקו בעבודתם ובמשלח ידיהם וניסו לעשות "כסף קל" עד שנתפסו. בריאיון²³ עם מפקד משטרת מחוז תל אביב, ניצב דוד עופר, משנת 1973, הוא מתייחס בסלחנות לעבריינים שהגיעו משכונות הפשע לעומת אלה שביקשו לעצמם רווחה כלכלית אף שלא היו זקוקים לה:

"... קח בחור צעיר שנתפס בפריצות, שמקצועו צבע, והוא השתכר כשבעים לירות ליום. יש ביניהם בעלי מקצוע אחרים, שמשום מה, במקום לעסוק במלאכתם ולהתקיים מעבודתם בכבוד, הם מעדיפים להרוויח כסף קל. אם פורץ מצליח לגנוב מכשיר טלוויזיה ולמכור אותו ב-500 לירות, הוא זאת כהכנסה קלה – עד שהוא מגיע למסקנה, אם הוא מגיע, שאכן הפשע אינו משתלם... כמובן יש סוג אחר של עבריינים, אנשים ללא השכלה, שהזנחו בילדותם, שגדלו בבתים הרוסים, והופכים משחר נעוריהם לפושעים מקצועיים. לצערי, אין בארץ מוסדות לעבריינים צעירים כפי שהיינו רוצים לראותם, מוסדות שיביאו בסופו של דבר את הנער לחיים תקינים ולדרך המלך".

ההתייחסות הסלחנית מחד לעבריינים ש"נולדו לתוך הפשע" ומנגד ההתייחסות המזלזלת בעבריינים שביקשו להשיג כסף קל ובכך להתקדם כלכלית משתלבת היטב עם התקופה. התקופה היא תקופה של שינוי של

²³ בשן, ר'. (20 באפריל 1973). "מפירי החוק והסדר התחילו להבין שלא נאפשר להם לרדת לחיי הציבור". מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 7.

מעבר לקפיטליזם ולקידוש האינדיבידואליזם, אך בראשית שנות ה-70' עדיין מדובר על תחילתו של השינוי. מי שנולד לעוני ולמעגל הפשע נתפס בתקשורת ובחברה כמי שלא הייתה לו ברירה אחרת. אברהם (אברהם, 1993) מתאר זאת כמוטיב מרכזי בסיקור התקשורת את עיירות הפיתוח ומציין כי תושבי העיירות תמיד מתוארים כחסרי שליטה על גורם וכמי שגורלם נתון בידי גורמים אחרים. לעומת זאת, העבריינים בעלי מקצוע והשכלה שביקשו לעשות "קיצורי דרך" הם מי שלא הסתפקו במועט, במה שהחיים בחברה הציעו להם וביקשו להשיג לעצמם עוד ועוד. השתרשותו של העולם הקפיטליסטי היא אומנם איטית ואלו הם ניצני השינוי שעשויים עוד לגדול במהלך השנים.

העברייני הנורמטיבי, שמתואר על ידי קציני המשטרה והתקשורת כ"חמדן", החל כפי שצוין בצבע או בעל מקצוע אחר שגילה כי הוא יעשה כסף טוב יותר מפריצות, אולם הלך והשתכלל לאורך השניים עד שהגיע לקו פרשת מים בשלהי שנות ה-70' של המאה הקודמת. אז דמותו של העברייני הנורמטיבי החלה גם לאפיין בעלי עמדות מפתח בחברה ובשלטון שהחמדנות בעידן הקפיטליסטי הובילה אותם למעשי שחיתות. ההתייחסות אליהם בתקשורת בשלב הזה היא של פליאה ואפס סובלנות. הסתבכותם בפלילים של בעלי תפקידי המפתח משמעה כי השחיתות והפשע חדרו לממסד הישן (נבות, 2012) וכי גם האליטות הישנות אינן חסינות עוד מפני התופעה. המסקנה היא כי פניה של החברה השתנו, כמו גם הנורמות שבה וערכי המוסר וכי הקולקטיביזם, השיתופיות, ההגינות והיושר שאפיינו כביכול את הממסד הישן ואת החברה ההגמונית בישראל כבר אינם מאפיינים אותה באופן מוחלט (שיין, 2010).

בראיון שפורסם עם המפכ"ל דאז תבורי הוא מציין כי "יש ברשימת האוכלוסייה העבריינית בשנים האחרונות אנשים מרבדי החברה, שלא מקבל היה לזהותם עם עולם הפשע, למשל: אשר ידלין, מיכאל צור ויהושע בן ציון, שנתפסו בעבירות 'צווארון לבן'. אשמתם הוכחה. והם נידונו ונכלאו".

השלושה שאותם מזכיר תבורי הם שלושה שהיו מבכירי המשק, חלקם בעלי עמדה וכוח פוליטיים שהורשעו ונאסרו בשלהי שנות ה-70' של המאה הקודמת בעבירות כלכליות של שחיתות, שוחד וגניבה. אשר ידלין היה מבכירי תנועת העבודה, שימש בתפקידים בכירים בשירות הציבורי, הורשע בשלהי שנות ה-70' בקבלת שוחד בפרשה שזכתה לכינוי "פרשת ידלין", הודה במיוחס לו הורשע וריצה חמש שנות מאסר. סיפור הסתבכותו בפלילים מסמל בעיני רבים את שקיעתה של מפלגת העבודה ההגמונית, הסוציאליסטית, הציונית²⁴. לאחר שחרורו מהכלא פרסם

²⁴ תירוש, א'. (16 באפריל, 2002). פרשת ידלין, 1975. מעריב. נדלה מ-
<https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/archive/ART/276/334.html>

ידלין את ספרו "עדות" (ידלין, 1980) בו תיאר את תולדות חייו ואת המעשים שהובילו למאסרו. הוא עצמו מתייחס לסמליות של מעשיו וכותב שהספר "איננו סיפורו של אשר ידלין בלבד. זהו סיפור הסתאבותה של החברה הישראלית ושל תנועת העבודה". מיכאל צור, ממקימי נוער המזרחי, נחשב לאחד מבכירי המשק ושימש בעברו כמנכ"ל משרד התעשייה והמסחר, יו"ר דירקטוריון צים ומנכ"ל החברה לישראל. צור הורשע בשנת 1975 בקבלת שוחד בעת שהיה מנכ"ל החברה לישראל ונידון ל-15 שנות מאסר בפועל. פסק הדין בעניינו קבע בין השאר כי קיבל שוחד ממשקיעים גרמניים וכי שלשל לכיסו כספים של בעלי מניות. בהמשך קוצר עונשו והוא שוחרר באוגוסט 1981²⁵. יהושע בן ציון היה בנקאי ישראלי ובעבר מנהלו של בנק ארץ ישראל בריטניה. בשנת 1974 הוא הורשע כי בעת ששימש כמנהל הבנק הוא גנב כ-40 מיליון דולר²⁶. בן ציון נידון ל-12 שנות מאסר וריצה רק כשלוש מהן לאחר שקיבל חנינה מנשיא המדינה אפרים קציר²⁷.

הסתבכותם של שלושה בפלילים, בעבירות חמורות של שחיתות, מסמלת את שעבר על החברה הישראלית במלוא עוצמתו. מה עוד כשמדובר במי שהחזיקו בעמדות מפתח במשק הישראלי. כשבעלי תפקיד בכירים בעלי כוח פוליטי רב מועלים בכספים, לעיתים כספי ציבור ונוטלים לכיסם שוחד משמעות הדבר כי ערכים של שיתופיות, קהילתיות וסוציאליזם מפנים את מקומם לערכים של אינדיבידואליזם, של קפיטליזם קר של "אם אין אני לי מי לי" . הבכירים האלו הבינו, מה שהבינו עוד רבים אחריהם, כי אם לא יעשו לביתם, לא יבצעו את המעשים המושחתים הם לא יתקדמו כלכלית ויותר מאחור. הרשעתם וכליאתם לתקופות מאסר שונות מהווים את הסנונית הראשונה של פשיעה כלכלית מאורגנת החודרת למוסדות השלטון ולמוסדות הציבור של המדינה (נבות, 2012, שיין, 2010) ויותר מכל הם מסמלים את תחילת שקיעתה של החברה הישראלית הישנה ועלייתן של האליטות החדשות (אלבו וגולן-נדיר, 2016).

" צימוקי, ט'. (1981). הומתק עונשו של מיכאל צור: ישוחרר באוגוסט – 10 חודשים לפני המועד המתוכנן. דבר. גדלה מ-²⁵ http://jpress.org.il/Olive/APA/NLI_Heb/SharedView.Article.aspx?parm=LAH8MYNH9SzwKZKQVq4hNVvH3nNjROzw5H5B0BL%2FFOTiSnb04wQuzXfF1Lr7xpnYw%3D%3D&mode=image&href=DAV%2f1981%2f06%2f07&page=1&rtl=true

²⁶ ברנזון, צ', זוסמן, י', לנדוי, מ'. (1975). פסק דין מדינת ישראל נגד יהושע בן-ציון. ירושלים, ישראל: בית המשפט העליון.

²⁷ שרביט, ע'. (2002). פרשת בן ציון לא הסתיימה. דה-מרקר. אוחר מתוך - <https://www.themarker.com/law/1.126666>

אל השלושה הללו החלו להתווסף אט אט עבריינים כלכליים נוספים, בהם העבריין יגאל וייסברג²⁸, דוגמא טובה לאדם שהגיע מהעולם הנורמטיבי וביקש להרוויח "כסף קל" וכך החל את דרכו בעולם הפשע תוך שהוא מבצע הונאות ביטוח, עבירות סחיטה באיומים, מתן שוחד לאנשי ציבור והטלת מורא על שותפיו ועל לקוחותיו. בכתבה הסוקרת את הפרשה, לאחר שזו כבר הסתיימה, מתואר, בין השאר, כיצד פיתה נהג שכיר בחברת "אגד" להצטרף אליו לביצוע ההונאות. העובד השכיר, ישראל נובינזון, שהכיר את וייסברג מילדותם בתל אביב ובסופו של דבר גם היה זה שהתלונן אודותיו במשטרה, סיפר לחוקרים שבפגישה מקרית עמו צחק עליו וייסברג על היותו שכיר. "צחק ממני ואמר לי, שלא אגיע לשום דבר בחיים וכי אקח דוגמה ממני". וייסברג, מתואר כאמור בכתבה, כאדם נורמטיבי שהגיע אל עולם הפשע והעבריינות כדי להרוויח כסף, תוך שהם לוקח כשותפיו אנשים המוגדרים כנורמטיביים גם כן ובהם חוקר לשעבר במשטרה. וייסברג מוצג בכתבה כאיש מטיל מורא שהתייחס לשותפיו כאל "עבדים". הוא הורשע ונידון בבית המשפט לעונש מאסר של שלושה חודשים וחצי ולאחר שהשתחרר, כך לפי הכתבה, "שב לעולם העסקים".

סימני הגלובליזציה וקיצור המרחב והזמן בין ישראל לשאר העולם משפיע על הפשע הישראלי בתקופה זו הן מבחינת מאפייניו של הפשע הישראלי עצמו והן מבחינת הרצון והיכולת של העבריינים לצאת את תחומי הארץ ולהרחיב את עסקים בזיר הבינלאומית ולכן בשלב הזה הולכת ומתעצבת דמותו של העבריין הגלובלי. דו"ח בוכנר קבע כי הפושע הישראלי –

"בולט בזהירותו, בכושר התכנון שלו, בתחכום שבעשייה הפלילית ובבחירה מדוקדקת של המטרה הפלילית". העבריינים, לפי הדוח, מתאפיינים ב"שימוש הולך וגובר בטכנולוגיה מתקדמת, בעיקר שימוש ברכבים חדישים ומהירים, האזנה לרשתות האלחוט של המשטרה, שימוש בכלי פריצה חדישים ואמצעי זיוף מתוחכמים".

תיאור זה מנתק את העבריינים מאותו "מתחם של פשע" שאפיין את תחילת שנות ה-70 של המאה הקודמת וכאן כבר מדובר על חציית הגבולות הגיאוגרפיים מצדם של העבריינים. כעת מדובר על עבריינים שעושים שימוש בטכנולוגיה שהביאו מחו"ל ויוצאים את ישראל כדי הרחיב את עסקיהם. כלומר השבטיות הישראלית נפרצת לקולות הזרים המגיעים מבחוץ. אנחנו כבר לא מדינה מבודדת קטנה הסגורה לעולם הגדול, אלא מדינה שהיא חלק ממנו,

²⁸ הראל, צ'. (18 בינואר, 1980). פשע מאורגן במהדורת כיס. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 18.

חלק מהגלובליזציה העולמית, ומשכך, בנוסף לתופעות תרבותיות וחברתיות נורמטיביות, גם תופעות של פשע מגיעות מפריצת הגבולות האלו. לכך מצטרפים גם השינויים הטכנולוגיים, המגיעים גם הם כחלק מתהליך הגלובליזציה שעובר על המדינה, דבר המשכלל את העבריינות ומאפשר לפושעים לפעול בתחום רב יותר ובתכנון גדול יותר. רק כמה שנים קודם לכן, בתחילת שנות ה-70 של המאה הקודמת, הסיבה העיקרית לכניסה לעולם הפשע הייתה גיאוגרפית וחברתית – אנשים שנולדו לעוני ולפשע בתוך מתחמים ברורים וסגורים – והנה בסוף שנות ה-70 הסיבה העיקרית לכניסתם לפשע של העבריינים היא הגלובליזציה. דו"ח בוכנר אף מדגיש כי הסיבה לשינוי באפיונו של העבריין הישראלי, שאינו מגיע בשלב הזה רק ממרחב של פשע נובעת מכניסת תכנים מתרבות המערב והשתרשותה של תרבות הפשע ובנוסף תכני התרבות הפופולארית כמו סרטי פשע והם אלו שהובילו לפגיעה בערכים ובמוסר.

הקשר של העבריינים הישראליים עם חברות פשע בחו"ל, ובעיקר ובארצות הברית ובאירופה, משמעו כי גבולות המדינה נפתחים וכי העבריין הישראלי, ממש כמו האזרח הישראלי הנורמטיבי, הופך לחלק מהעולם הגדול וכבר אינו סביב מדורת השבט המצומצמת של החברה הישראלית (אלמוג, 1997). העובדה שהגלובליזציה מתחילה לחדור בשנים אלו לישראל דרך אמצעים טכנולוגיים חדישים, דרך אמצעי התקשורת המתרחבים ומתפרשים ודרך הידע, המידע ותוצרי התרבות המגיעים מעבר לים, מטשטשת את הגבולות החברתיים-תרבותיים בין ישראל לבין העולם הגדול ועושה זאת לא רק בתחומי החיים החוקיים אלא גם בנושא הפשיעה. ממש כמו רצונו של האזרח הישראלי "לכבוש את אמריקה", כך מבקש לעצמו גם העבריין, רצון שילך ויגבר עוד עם השנים.

על רקע סדרת הכתבות שהתפרסמה בעיתון "הארץ" אודות קיומו של הפשע המאורגן, פרסום רשימת ה-11 של המשטרה (רשימה מודיעינית של המשטרה שהמכילה את אנשי הפשיעה המאורגנת בישראל כביכול) ובעקבות זאת הקמת ועדת בדיקה ופרסום תוצאותיה, ניכר כי סוגיה מרכזית ביותר שהעסיקה את התקשורת בתקופה זו היא סוגיית הפשע המאורגן. סוגיה זו כוללת את השאלה האם ניתן להגדיר כי קיים פשע מאורגן בישראל, כיצד הוא פועל ובכלל מה הם המאפיינים של הפשע בישראל והאם אלו דומים לפשיעה בחו"ל ובפרט בארצות הברית. מאין הגיע העבריין הישראלי? מה מאפיין אותו ומדוע בחר בפשע ומעבר לכך מה המשמעויות והשלכות של קיומו של פשע מאורגן ופשע בכלל על החברה הישראלית, ערכיה והאמון שחבריה נותנים ברשויות החוק. העיסוק בסוגיה זו נבע בראשיתו מסדרת התחקירים שפורסמה בעיתון "הארץ" אבל מעל לכל הוא משקף את השינוי שחל בחברה הישראלית. מעבר ממרחב של פשיעה על רקע עוני ובעיקר עבריינות רחוב ועבריינות רכוש שמהותה הישרדות

חברתית וכלכלית לפשיעה מאורגנת, כלכלית, מתוחכמת ומקצועית. רוחות האמריקניזציה, תכני התרבות הפופולארית שמגיעים מעבר לים ופריצת הגבולות הפיסיים לצד שינויים חברתיים נוספים בחברה מובילים לשינויים בכל תחומי החברה ובהם גם לדרך שבה הפשע מתנהל בחברה, מאפייניו וגיבוריו. העיסוק של רשויות החברה, של המסד ורשויות האכיפה מחד ושל התקשורת מאידך בסוגיית הפשע המאורגן, מוכיח כי בשלב זה, של שלהי שנות ה-70' החברה בישראל מתחילה להכיר בשינוי שחל בה, ומנסה להתאקלם אליו ולהתמודד מולו. עם בתחילת שנות ה-70', נשמעו הקולות רק מעיתון אחד – עיתון "הארץ" וזכו לכפירה מוחלטת מצד הרשויות, התעלמות, לפחות חלקית, מצדם של גופי התקשורת הנוספים וכעס מכיוונם של אותם עבריינים שהוזכרו בסדרת הכתבות בעיתון, הרי שלאחר הקמת ועדת הבדיקה ועם פרסום הדו"ח הופך הנושא לדיון ציבורי נרחב ואל אותו קול יחיד מעיתון "הארץ" מצטרפים קולות נוספים.

מעבר לכך, הדו"ח כבר משרטט היררכיה ברורה בין מעמדות בקרב העבריינים והוא מבדיל בין עבריינים זוטרים לבין "עברייני צמרת" אשר באמצעות הפשע התעצמו כלכלית וחברתית. עברייני הצמרת פועלים בשיטה של "שליטה מרחוק" כשהם מבודדים את עצמם מהמעשה הפיזי של העשייה הפלילית "אולם נהנים מ'פירות השלל'".

בשלהי התקופה הנבדקת, בשנת 1985, מתפרסם בידיעות אחרונות ראיון עם המפכ"ל היוצא, אריה איצבן, וממנו עולה תופעה נוספת המאפיינת את זהותו של העבריין הישראלי ולפיה נוצרים קשרים חברתיים בין דמויות מהעולם התחתון לבין אמנים, אינטלקטואלים, עיתונאים וסופרים.

המפכ"ל היוצא איצבן יוצא בכתבה²⁹ נגד התופעה כשדבריו היא מביאה "לאידיאליזציה של הפשע וזו סכנה רצינית". הוא מוסיף:

"אתה יכול להתיידד עם עבריינים, אבל אתה צריך למצוא את דרך הביניים איך לא לעבור את

הרוביקון בין שני העולמות... יש אנשים שהסתבכו, כולל אמנים ואנשי בוהמה".

ההתקרבות החברתית בין העבריינים לבין האומנים הגיע, כך עולה מהכתבה, על רקע בילוי במקומות משותפים בתל אביב וכן בשל העובדה שאנשי הבוהמה החלו לצרוך חשיש. לדברי איצבן, מדובר בתופעה שאינה ייחודית לישראל כשבניו יורק כבר אי אפשר למנוע אותה: "הפמיליאריוזציה עם עולם הפשע מביאה בהכרח

²⁹ בן-פורת, י. (5 באפריל, 1985). "אינני אוהב את הביטוי 'עולם תחתון', לא תמיד ברור מי עליון ומי תחתון". מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 6.

להידרדרות של אמנים, של שוטרים, של כולם". קשרים בין אמנים לבין אנשי הפשע מלווים מאז וגם היום את הדיון הציבורי, הן בחברה והן בתקשורת, כשהדיון הלך והתגבש סביב השאלה האם נכון להפוך עבריינים ל"גיבורי תרבות" וכי החיבור בין אמנות, תרבות, בוהמה ועבריינות יוביל בסופו של דבר לקבלתם של העבריינים כגיבורים תרבותיים ולגיטימיים בחברה (גורביץ', א' 2015). האידיאליזציה של הפשע, שראשיתה בישראל בתחילת שנות ה-80 של המאה הקודמת, נובעת הן מאינטראקציות חברתיות שבין עבריינים לדמויות מוכרות ואהובות בחברה וגם, בין היתר, מצפייה והערצה של תכני התרבות הפופולארית, כפי שתואר בדו"ח בוכנר. התפתחות סממנים אלו בחברה מצביעה על כך כי בשלב הזה, החברה שואבת יותר ויותר מתרבות המערב וסימני האמריקניזציה מתחילים להראות את איתותם. ראשית, תכני התרבות הפופולארית, כמו סרטי מתח ופשע, מגיעים מחוץ למדינה והערצה לעולם הפשע, גלורייפיקציה שלו, היא בשלב זה תופעה מוכרת וידועה באמריקה. האידיאליזציה של הפשע, שהחלה לחלחל לחברה בישראל היא סממן מובהק לכך שהחברה הישראלית אינה כפי שהייתה עשור קודם לכן וכי השינויים החברתיים, התרבותיים, הכלכליים והטכנולוגיים, כמו גם הליכי גלובליזציה ואמריקניזציה הולכים ומשתרשים בה. כתוצאה מכך, ערכי החברה וגם המוסר שלה, הם דינמיים ומשתנים בהתאם. גורביץ' (גורביץ', א' 2015) אף טוען כי העברייני הישראלי, "הגנגסטר המקומי", התעלה בגלורייפיקציה שלו, בהערצה שקיבל ומקבל ובאדהה כלפיו, מיתר הגיבורים התרבותיים המקומיים. לשיטתו, עלייתו של אותו "גנגסטר מקומי" באותה תקופה של שלהי שנות ה-70 ואילך, גיבורי התרבות שזכו לאהדה עד אז, מי שהיו גיבורי האליטות המקומיות, לא יכלו עוד להחזיק מעמד לאור השינויים הרבים שחלו על החברה ובבסיסם התמוטטות החזון הצינוני ועלייתו של המודל הקפיטליסטי האגרסיבי. הפושע הישראלי עלה לגדולה על רקע שקיעתם של גיבורי האליטות והיוו נתיב גאולה אפשרי. העובדה שהאליטות לא נתנו דעתם לחיי היומיום של הפרטים שבה, לפערים הנוצרים בין הפרטים והישארותם מאחור של קבוצות גדולות כמו מזרחים ועניים, הובילה בסופו של דבר לרצונו של העם, שנפתח זה מכבר לעולם הגדול, לבקש את השינוי מבית ולהעלות על נס את גיבוריו החדשים.

הדו"ח מצא כי "הפשיעה הרגילה" מתבצעת לרוב על ידי יחידים, לעומת "הפשיעה החמורה", המתבצעת לרוב בקבוצות לביצוע משימה פלילית בודדת או לביצוע מתמשך של עבירות. עוד עלה כי מטרת ההתארגנות בקבוצות היא לאפשר "התגברות טובה ומהירה על קורבן, ליעל את ההתנגדות למשטרה, למצוא מלאי תפקידים לביצוע עבירה מורכבת". כלומר, שהעבריינים נדרשים למשתפי פעולה כדי לבצע את עבודת הפשע ובין היתר תצפיתנים, פורצים, בעלי ידע טכנולוגי, רתכים, טכנאי אלקטרוניקה, נהגים ומפעילי חומר נפץ. בנוסף לכך זקוקים

העבריינים לשותפים "להגדלת מקורות המימון לצורכי ביצוע פשע ולשיפור מערכת השיווק של השלל או הסמים". הדוח שרטט עוד את הקשר שבין חברות פשע בישראל לבין אלה שבחו"ל כשהמסקנה היא שישנו קשר כזה והוא הולך וגובר, זאת במקביל לשליחת זרועות של עבריינים ישראליים אל מעבר לים ובעיקר באירופה ובארה"ב.

המאפיינים שמשרטט דוח בוכנר אודות הפשע הישראלי מצביעים מחד כי התנהלות העבריינים היא לא של כנופיות של ממש בעלי היררכיה וארגון מסודר כמו של פשע מאורגן אלא בהתחברות של כמה מהם לצורך פעולות עברייניות, פעילות הדומה יותר להתנהלות קהילתית: עברייני שמבקש לבצע פשע מסוים ולצורך כך זקוק לרתך, לנהג וכדומה ופונה אל בעלי המקצוע שיכולים לספק לו את השירות, ממש כמו בהתנהלות של הפרט בקהילה. יחד עם זאת, ההתחברות הזו עשויה להיות שלב מוקדם לכינון של כנופיות של ממש. משמעות הדבר כי הכנופיות אינן מתקיימות על בסיס טריטוריאלי וההתחברות ביניהן אינה על רקע "מרחב הפשע" כלומר שכונת מצוקה או עיירת פיתוח כפי שעלה מהנרטיב שהציגה התקשורת. לפי דו"ח בוכנר, ההתחברות בן חברי הכנופיות בתקופה זו התבסס על היררכיה ובירוקרטיה שהיא מנותקת מהקשר של זמן ומקום.

מרבית הכתבות שעסקו בסוגיית הפשע המאורגן זו ובתוכם אלו שעסקו בממצאי הבדיקות לא פירטו שמות ודמויות ספציפיים העוסקים בפשיעה בישראל או העשויים להימנות כחברים בארגוני פשיעה. התיאור ברובו נותר ברמת המאקרו כמתאר תופעה ולא אירוע או שם מסוים. השיוך שניתן לחברי הכנופיה הוא על בסיס מקום המגורים – שכונת הפשע, כמו כנופיית רמת עמידר, חברות כרם התימנים וכן הלאה. האנשה של דמויות הפשע הישראליות תיעשה רק בשנים מאוחרות יותר, אז יזכו לקבל שם, תמונה ופרצוף והמיקום הגיאוגרפי של הכנופיה – ההופכת לארגון – לא יהיה יותר ממאפייניו.

עיתון "הארץ" שחרט על דגלו את המאבק בפשיעה המאורגנת ובעיקר את הכרת הממסד והחברה בו, המשיך באופן סדיר לפרסם מאמרים וכתבות אודות הסוגיה, תוך מתיחת ביקורת על מוסדות המדינה ובעיקר על המשטרה. יחד עם זאת חשוב לציין כי פרט לעיסוק בסוגית הפשע המאורגן, נמנע כמעט לחלוטין מעיסוק בנושאים פוליטיים במסגרת כתבות המגזין. בכתבה³⁰ שפורסמה ב"הארץ" בפברואר 1978, חודשים ספורים לאחר פרסום דו"ח בוכנר,

³⁰ כסלו, ר'. (24 בפברואר, 1978). הפשע המאורגן: המצב עכשיו. דף חדש?. הארץ. ע' 13.

מסביר הכתב אבי ולנטין מדוע יצא העיתון למאבק בסוגיה זו כשלבדבריו מדובר באחריות חברתית כלפי החוק והסדר במדינה. כך נכתב:

"סדרת מאמרים זו לא התפרסמה כדי להעניק לקורא סנסציות בימי הקיץ החמים. חקירה מפורטת ומאומצת לקראת פרסום מאמרים אלה, וממצאים דומים של סדרות מאמרים שהופיעו ב'הארץ' בעבר, מצביעים בבירור על קיומה של תופעה מהחמורות ביותר שחברה שוחרת סדר עשויה להיפגע מהן. החזרה לנושא זו לא הייתה תקיעה בחצוצרה ישנה. בשנים שחלפו מאז הועלה הנושא לראשונה בעיתון זה התרחשו שתי תופעות מדאיגות: מערכת הפשע השתכללה, התארגנה עוד יותר והעמיקה את אחיזתה. ואילו המשטרה והמוסדות המשפטיים המשיכו בוויכוח עקר על הגדרת הפשע המאורגן וכפרו, ביסודו של דבר, בקיומו... הפשע המאורגן אינו עוד צירוף מילים, נושא למיקוח סמנטי. ואם ההתעוררות החדשה תביא גם לפעולה נמרצת, משולבת, מוחצת, לא יכלו מאמרי הסדרה להשיג תוצאה טובה יותר".

ההכרה כי קיים פשע מאורגן בישראל מלווה בתחושות של בושה, בעיקר מצדן של רשויות החוק ובפרט של המשטרה. קציני המשטרה המתראיינים בסוגיה לאורך שנות התקופה מכחישים פעם אחר פעם כי קיימת פשיעה מאורגנת, ועל אף הרצון החברתי הכולל של ישראל להידמות וללמוד מהעולם המערבי – דווקא כאן השפעותיה נראות כרעות וכלא מיטיבות עם החברה ומאשרות ככול את השינוי הערכי שעובר על החברה הישראלית. למשל, ניצב דוד עופר, מפקד משטרת מחוז תל אביב³¹ מבהיר באחת הכתבות: "אני חוזר ואומר: אין פשע מאורגן, כפי שהמושג מוכר בעולם... ישנן חוליות או כנופיות למיניהן, שמתארגנות 'אד-הוק' לביצוע פשע זה או אחר, או מספיר עבירות... אבל למען השם, נרד מהנושא שנקרא 'פשע מאורגן'..". בראיון אחר מבהיר המפכ"ל רב ניצב חיים תבורי³² כי ההגדרה של פשע מאורגן שאובה מארצות הברית והכוונה היא שיש שיתוף פעולה הדוק בין ארגוני פשיעה לבין מערכת שלטון החוק כמו מערכת המשפט, המשטרה והשלטון. "אני יכול לומר במלוא האחריות", כך הוא מבהיר בכתבה, "שאינו לנו שמץ של הוכחה ואף לא ידיעה רצינית אחת שיש איזשהו קשר בין אישי הממשל והמשטרה לבין פושעים בישראל".

³¹ בשן, ר'. (20 באפריל 1973). "מפירי החוק והסדר התחילו להבין שלא נאפשר להם לרדת לחיי הציבור". מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 7.

³² בשן, ר'. (19 באוגוסט, 1977). "התארגנויות של פושעים קיימות רק על בסיס 'אד-הוק' – ולזמן קצר". מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 7.

בדו"ח בוכנר³³ נקבע כי הפשיעה בישראל וכן מאפייניה מושפעים מהיותה מדינת הגירה ומהפערים החברתיים והתרבותיים בין העולים השונים וכן מהשינוי בעולם הערכי שעובר על החברה הישראלית. לפי הדוח, מסגרות שהיו בעבר והדגישו את עקרון התא המשפחתי והעדתי נפרצו והחברה עצמה מחקה "סטנדרטים של חברת שפע" ובין היתר "השפעה מזיקה של סרטי פשע". ישנו כרסום בערכים, ביושר האישי ובמוסר וכן ישנה "מגמה של אובדן הערכה לחיי עובדה ויצירה". בהמשך הדוח מתוארים ערכי מוסר "מפוקפקים" שנראה שחלחלו בהשפעת תרבות המערב ואלה בין היתר ההכרה שבאמצעות אלימות וכוח ניתן להשיג מטרות, תחושת ייאוש מהשגת מטרות באמצעים חוקיים "ותחושה שהפשע משתלם". הנרטיב שמשרטט דוח זה, בשלהי שנות ה-70 של המאה הקודמת, מתיישב היטב עם הנרטיב האמריקאי בכל הקשור לדמותו של הגנגסטר. אותו גנגסטר שהבין שכדי להתקדם ולהגשים את החלום האמריקני עליו לפנות לפשע וכי הפשע הוא האלטרנטיבה למוסדות השלטון ולחיים תחת ערכי העולם המוסרי והחוקי (Wilson, 2000).

בניגוד לנטייה הרווחת באותה התקופה של התקשורת בישראל שלא להזכיר שמות ופנים של עבריינים ולהתייחס לתופעת הפשע והפושע המאורגן כאל תופעה אמורפית נטולת שם ופנים, זוכה למעמד מיוחד "כנופיית הכרם". נראה כי כנופיית הכרם היא הדוגמא המייצגת של התקשורת לדמותו של הפושע המאורגן בישראל וההתעסקות בה ובחבריה בוחן האם היא עונה על ההגדרה של כנופיית פשע מאורגן. האם חבריה עובדים בצורה היררכית, כלכלית, מאורגנת כפי שנהוג בארצות הברית ומהן שיטות העבודה שלהם. כתבה על הכנופייה במוסף שישי של ידיעות אחרונות ביולי 1979³⁴ מתארת אותה כ"כנופייה המסוכנת ביותר במדינה". הכתבה מתמקדת ב"שיטות העובדה המאורגנות" של חברי הכנופייה ועל דאגתם "למשפחה". התנהלות זו מתיישבת היטב עם התפיסה של המאפיה האמריקנית שחבריה מעלים על נס את ערכי המשפחה. הדאגה למשפחה, בה נמנים כמובן גם חברי הכנופייה, באה לידי ביטוי בדאגתם הכספית והמשפטית למי שעובד תחתיהם ונתפס על ידי גורמי האכיפה. בכתבה מתואר כי אם סוחר סמים שעובד איתם "נופל לידי המשטרה" כספי הכנופייה ממנים לו את שכר הטרחה לעורך הדין שייצגו ובתקופת המעצר "הם מטפלים במשפחותיהם של העצורים". מאפיין נוסף של פשע מאורגן שמופיע בכתבה

³³ ברון, ג'. (5 בספטמבר, 1977). דו"ח ועדת בוכנר על הפשע: הפושע המקצועי הישראלי בולט בזהירותו, בתחכמו ובכושור תכנונו". 24 שעות, ידיעות אחרונות. עמ' 2.

³⁴ בר, י'. (6 ביולי 1979). מיהי "חבורת הכרם"? מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 27.

הוא העובדה כי בכירי הכנופייה, טוביה אושרי ואהרון רחמים (גומאדי), אינם מבצעים בעצמם את העבירות אלא שולחים עובדים לבצע את הפעילות הלא חוקית – זוהי ההיררכיה המאפיינת את הפשיעה המאורגנת, אליה התייחס גם דו"ח בוכנר. להיררכיה זו מצטרף גם הרכב הכנופייה המורכב ממספר "בוסים" שפועלים בשותפות ומנהלים אותה, על פי עקרון ה"סינדיקאט". בשלהי הכתבה מתייחס בר גם לניסיונות של חברת הכרם לפרוץ את גבולות הארץ ולפעול מעבר לים. הוא מציין כי שמם של השניים נכרך גם בפרשת הונאה גדולה ומתוחכמת של יהודים בדרום אפריקה.

החשש מהמאפיה האמריקנית

בתקופה זו ניתן להבחין בכתבות רבות שנכתבו על הפשע שמעבר לים ובאופן לא מפתיע על זה שבארצות הברית. ואולם למרות הסקרנות לכתוב ולדעת על המאפיה האמריקנית ועל הפשע בכלל (De Stefano, 2006), נראה כי סיפורים אלו נתפסים בקרב העיתונות הישראלית בפחד וכאיום כלשהו על החברה הישראלית. נראה כי כותבי הכתבות מבקשים להזהיר את הקוראים בישראל מפני המתרחש בארצות הברית – ומפני החשש שפשע כזה עשוי להגיע גם לישראל. העיסוק המקביל בסוגיה "האם קיים פשע מאורגן בישראל" רק מגדיל את החשש הממשי כי האירועים שם עלולים ביום מן הימים להתרחש גם כאן ובכלל זה חיסולים לאור יום, בעיות סמים והתמכרות וכן הלאה. כך, שאין הדבר מפתיע שכתבות על המשטרה האמריקנית, על האף.בי.אי ועל הרשויות המתמודדות עם תופעות הפשיעה זוכות לחיבוק חם מהתקשורת הישראלית. למשל, כתבה על מערכת המחשבים החדשה של האף.בי.אי³⁵ המאפשרת לה לשלוט בצורה טובה יותר על מידע אודות עבריינים ומאפיונרים שכבר הספיקה לסייע במעצרים ובכליאתם של כמה מהם. "זמנים קשים הגיעו ל'מאפיה' האמריקנית", כך נפתחת הכתבה, "בגלל מערכת מחשבים חדשה ומתוחכמת שהצליחה לפתור תעלומות רבות ולהושיב מנהיגי פשע רבים מאחורי סורג ובריח". הכתבה מהללת את עבודת הבולשת ולפיה, המערכת החדשה פולטת נתונים "במהירות העולה על קצב האש של תת מקלע ואשר עשויים להיות קטלניים מבחינתם של הפושעים לא פחות מאשר כדורי עופרת להוטים". בכתבה אף מצוטטים שני בכירים באף.בי.אי המתברברים על עבודתם ומזהירים את בכירי הפשע מפניה:

³⁵ U.S News & World Report. (19 בדצמבר, 1982). נשקה הסודי של הבולשת: מחשבים. 24 שעות, ידיעות אחרונות. עמ' 22.

"אנשי הבולשת הפדראלית מודים, כי אוסי"ס³⁶ אינו תרופת פלא שתסרס בן לילה את הפשע

המאורגן. אולם מערכת זו כבר הכניסה פושעים רבים לבתי כלא וטורדת את מנוחתם של רבים אחרים".

כתבה אחרת, גם היא מ"ידיעות אחרונות", משבחת את הדרך החדשה שבה פועלים לשיקום אסירים בסן פרנסיסקו שבארצות הברית³⁷. בכתבה מתוארת קומונה מיוחדת שהתמקמה ברובע מגורים מפואר בסן פרנסיסקו, בה אסירים משתכנים ומנהלים חיים לפי תקנות וחוקים נוקשים בכוונה לסייע "לפושעים לשעבר לחזור למוטב" זאת בעידוד ובסיוע של הרשויות. יש בסיפור זה חיבור לסוציאליזם שכן האסירים פועלים כמו בקומונה או בקיבוץ וחולקים את רווחיהם מעסקים שהקימו ברחבי העיר כשהערך המקודש הוא אחד לטובת הכלל ולהפך:

"חברי הקומונה מקפידים על אורח חיים קפדני: כל חבר חייב לעבור ולמסור את הכנסותיו לקופה

המשותפת. גברים המתקבלים לקומונה, חייבים לגלח את שיער ראשם, ומותר להם להתגרר בקומונה רק

במשך שנתיים. לאחר מכן, מניחים כי האסיר לשעבר רכש מקצוע, שב למוטב והוא יוצא לחיים עצמאיים".

לצד הכתבות אלו, המאירות באור חיובי את עבודת המשטרה והרשויות, הרי שכאשר מדובר בסיקור תופעות הפשיעה ובעיקרן פעילות המאפיה – הסיקור העיתונאי בישראל משתנה. המאפיה מוצגת כגוף מאיים, מפחיד ומבהיל כשעיקר פעילותו חיסולים ומלחמות שליטה, שליטה בעולם הסמים ומלחמות עקובות מדם. חיסולי המאפיה מתוארים באימה וכתסריט קודר במיוחד. יש להניח כי ההזדעזעות והאימה שמאפיינת את התקשורת הישראלית באודה מדווחת על פעולות המאפיה האמריקנית נובעות מהפחד מפני הגורם הזר שעשוי להיכנס לישראל ולהתרחש גם כאן. בהמשך, בתקופה של שנות ה-90 של המאה הקודמת ובשנות האלפיים נראה תופעה דומה הנובעת מכניסתו של איום זר – אולם אז האיום יגיע מכיוונה של המאפיה הרוסית. בשלב הזה, עם כניסתם של תכנים אמריקניים בידוריים, חברתיים ותרבותיים מפחדת החברה הישראלית מהשינויים שצפויים לה בעקבות זאת. האיום מפני הזר אינו מגיע משום מקום אלא גם ובמקביל לעיסוק החברתי בסוגיה אם קיים או לא קיים בישראל פשע מאורגן. התקשורת מייצרת עבור קוראיה את אמות המסור שלפיהם החברה פועלת (Barak, 1994) ולכן העיסוק האינטנסיבי בפשע המאורגן בארצות הברית, על שלל תיאוריו המאיימים, נועד כדי לאותת לחברה היכן עובר קו הגבול שבין מותר לאסור (Smolej, 2006).

³⁶ ראשי התיבות של המערכת החדשה.

³⁷ אתגר, ל'. (25 באפריל, 1973). אסירים משקמים אסירים. זמנים מודרניים, ידיעות אחרונות. עמ' 24.

דוגמא לתיאורים מפחידים ומאיימים של המאפיה ניתן למצוא בכתבה שכותרתה "האם תפרוץ מלחמת כנופיות' מחודשת בניו יורק?"³⁸, פורסמה בידיעות אחרונות באפריל 1972 ועסקה בשבעה מעשי רצח של אנשי כנופיות בניו יורק לאורך תקופה של שבועיים. הכתבה נפתחה בתיאור מקרה רצח של בעל במסעדה בשכונה האיטלקית ברובע ברוקלין. התושבים התעוררו בבוקר ומצאו את גופתו ירויה ונוטפת דם של אחד מאנשי המאפיה כשאחד מהעוברים ושבים סינן בלחש לעברו של עיתונאי "כך בדיוק היו הדברים מתרחשים בשנות העשרים והשלושים. בעיצומן של מלחמות הכנופיות". בהמשך נכתב כי אחותו של הנרצח זעקה בהלווייתו כי "רחובות ניו יורק יוצפו עתה בדם" – דבר שהוביל את התקשורת בניו יורק לצאת בכותרות ראשיות על שובה של מלחמת המאפיה.

כתבה נוספת, מינואר 1972, עוסקת בתופעת הסמים הקשים בארצות הברית והסחר בסמים אלו ברחבי המדינה ובעיקר כענף מכניס ביותר של המאפיה³⁹. לפי הכתבה, הפשע המאורגן בארצות הברית חודר יותר ויותר לענפים כשרים – החל משירותי חיתולים וכלה בחברות תובלה, בחברות שיווק ובסופרמרקטים. הקורבן הוא, בכל המקרים, "הצרכן". "בין השאר", כך נכתב בכתבה, "עוסקות הכנופיות במכירת מזון קלוקל מאחורי תוויות מהוגנות. כך אירע לחברת הבשר המכובדת 'מארקל'". לפני שנים מספר עברה חברה זו לידי אדם בשם נורמאן לוקיאץ, אשר החל למכור נקניקיות ובשר טחון שנעשו מגופות של בהמות חולות. הבשר סופק לו על ידי חברת 'טריאנגל', שבראשה עמד איש המאפיה צ'ארלז אנסלמו. כאשר נתגלתה פרשת הבשר הקלוקל, הוברר, כי לוקיאץ הצליח לשחד שורה ארוכה של וטרינרים ופקחי תברואה – ולהכשיר את השרץ. כלומר, שלצד האיום מפני כניסתם של תופעות פשע גלובאליות דוגמת המאפיה, מפחדת התקשורת הישראלית גם מפני השחתה של החברה הישראלית בעקבות השינויים החברתיים שמקורם בגלובליזציה. המאפיונר, "הגנגסטר" האמריקאי, הוא תולדה של העולם הקפיטליסטי המודרני, ממנו הוא נבנה וממנו הוא שואב את כוחו והוא למעשה הפך להיות חלק בלתי נפרד מהמנגנון הקפיטליסטי (גורביץ', ב' 2015). המטרה של המאפיונר היא, בין היתר, להשתלט על תחומי צריכה רבים בחברה וכך מבסס את מעמדו ומהווה אופוזיציה לממסד שמרני (Larke-Walsh, 2010). החשש בישראל, עם תחילת ההפרטה ויציאת הממסד משליטה במוסדות הכלכליים שבה כי הבמה תפתח, כמו בארצות הברית, גם לפשיעה המאורגנת שתחלחל אל תוך מוסדות השלטון ותוביל להשחתה ולהתדרדרותה המוסרית של החברה (רם, 2005). הפחד מפני כניסתה לישראל

³⁸ אורן, ר'. (14 באפריל, 1972). **האם תפרוץ מלחמת כנופיות' מחודשת בניו יורק?**. מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 19.

³⁹ גייג', נ'. (7 בינואר, 1972). **ממלכת הסמים**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 6.

של מאפיה כלשהי, ובתוך כך התדרדרותו של המוסר בחברה הישראלית, בא לידי ביטוי גם בהתעקשות של קציני המשטרה להכחיש את קיומו של הפשע המאורגן בישראל ולהבהיר כי מדובר בתופעה שאיננה מכאן ואיננה מתרחשת בישראל כי אם במקום אחר רחוק מכאן (נתן, 1992). בראיון משנת 1977 מבהיר המפכ"ל רב ניצב חיים תבורי⁴⁰ כי ההגדרה של פשע מאורגן שאובה מארצות הברית והכוונה היא שיש שיתוף פעולה הדוק בין ארגוני פשיעה לבין מערכת שלטון החוק כמו מערכת המשפט, המשטרה והשלטון. "אני יכול לומר במלוא האחריות שאין לנו שמץ של הוכחה ואף לא ידיעה רצינית אחת שיש איזשהו קשר בין אישי הממשל והמשטרה לבין פושעים בישראל".

⁴⁰ בשן, ר'. (19 באוגוסט, 1977). "התארגנויות של פושעים קיימות רק על בסיס 'אד-הוק' – ולזמן קצר". מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 7.

החברה הישראלית בתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת היא כבר לא אותה חברה שהייתה שני עשורים קודם לכן. השינויים שהחלו שני עשורים קודם לכן עם תחילת הליכי הגלובליזציה בישראל, כבר נראים בחברה באופן ברור וגלוי. השינוי החברתי בא לידי ביטוי באופן מובהק בכלכלה – במשק המופרט, בפערים הגדולים שבין העשירונים העליונים לבין השוליים העניים והיא מתאפיינת בקפיטליזם דורסני (אליצור, 2005). שינוי נוסף ניתן לראות בטכנולוגיה המתפתחת שבאה לידי ביטוי בין השאר באמצעי תקשורת המונים. לא עוד ערוץ אחד סביבו יושבת מדורת השבט – אלא טלוויזיה רב-ערוצית, אליהם מצטרפים הרדיו והעיתונות הכתובה. דרך אמצעי התקשורת יכולים כעת תושבי ישראל להתחבר בקלות ובנגישות לעולם הגדול (כ"ץ ואחרים, 2000). ההערכה לתרבות האמריקנית הולכת וגוברת ועם כניסתן של רשתות המזון המהיר לישראל, רשתות אופנה ומותגי צריכה שונים מחקה ישראל יותר ויותר את התרבות הזו במה שמכונה "מקדונלדיזציה" (רם, 2005). החיים המשתנים בחברה המודרנית הישראלית אינם באים לידי ביטוי רק בתרבות הצריכה אלא בכל תחומי החיים, באופן שבו מנהלים הישראלים את אורח חייהם, בדרך שבו הם בוחרים את עיסוקם ובהתחברות הפנאי בינם לבין הסובבים אותם (כ"ץ ואחרים, 2000). החברה הופכת יותר ויותר משפחתית ובמקביל פחות קהילתית, כשתושבי הבית יושבים ביחד מול הטלוויזיה וצופים בסרטים ובסדרות אמריקאיות, הצורך בקהילה הולך ויורד. לצד המשפחתיות עולה ומתחזק ערך האינדיבידואליזם ששם את "האני" במרכז. לא עוד "אחד בשביל כולם" ודגש על קולקטיביות אלא כעת "האני" ניצב במרכז וכך גם צרכיו ורצונותיו, במה שמכנה אלמוג "דמוקרטיה אזרחית" (אלמוג, 1997). שינוי ערכי נוסף הוא ההתמקדות בהווה – במה שמתרחש עכשיו – תרבות הפנאי, סמלי סטטוס כמו מכוניות וביגוד, השקעה ברגע ולא במה שיקרה בעתיד (אייזנשטדט, 1989).

הפשיעה בישראל בשנים אלו, החל משנות ה-90 של המאה הקודמת, מתאפיינת בניסיונות של הממסד להתמודד מול הפשיעה המאורגנת שהולכת וגואה ובניסיונותיו הכושלים להתמודד עם תופעות של פיגועים פליליים, חיסולים לאור יום והחשש לחיי אזרחים חפים מפשע. הפשע עצמו יוצא מהמרחב הטריטוריאלי-גיאוגרפי והוא כעת חוצה גבולות גיאוגרפיים, אינו תלוי במרחב מוגדר של פשע. אף שההתייחסות, בהן ההתייחסות התקשורתית, לעיירות הפיתוח עדיין סובלת מדימויים שליליים של פשע ואלומות (אברהם, בתוך: צמרת ואח', 2009). ההתמודדות

של הממסד, של החברה ושל התקשורת מול הפשע היא כבר לא תלויה במקום. עבריינים מוכרים ובכירים יוצאים ממרחב הפשע שהוא העיר או השכונה והם כעת חלק מהנוף הנורמטיבי, מתגוררים בפרברי העיר, בשכונות יוקרתיות כחלק אינטגרלי לכאורה מהחברה הישראלית.

לפי הקורפוס המחקרי, נראה כי שנות ה-90 של המאה הקודמת ותחילת שנות ה-2000 מאופיינים בכמות כתבות מגזין רבות תחת הנושא של פשיעה מאורגנת בארץ ו"בחול", בעיקר בעיתון "ידיעות אחרונות". כמות הכתבות לא נבדקה ביחס לכמות הכתבות בנושאים אחרים, כך שמחקר זה לא בדק באופן אמפירי מה סדר גודל המקום שקיבל נושא זה. תקופה זו מאופיינת, מבחינת הפשע הישראלי, ובפרט הפשע המאורגן, בהתבססותן של כמה "משפחות פשע" בולטות, "ארגוני פשיעה" ברורים, כשהמשטרה, התקשורת וכתוצאה מכך גם החברה מסמנים אותם בבירור. לצד פחד וחרדה מפני הפשע נראה כי ישנה כלפיו גם יראת כבוד, הן ביחס של העיתונאים הכותבים את הכתבות, הן מבחינת הגורמים המצוטטים בהן, ובעיקר, המשטרה – גורמי אכיפת החוק – שמהווים חותמת לגדולתם ולמעשיהם של הפושעים.

מרחב הפשע בתקופה זו, כפי שעלה מהכתבות שנבדקו, נחלק למספר מאפיינים. ראשית, אין התייחסות תקשורתית למרחב של פשע במובן של שכונת פשע או עיר פשע, אלא הפשע הופך לחסר טריטוריה מוחשית וגיאוגרפית ונמצא למעשה בכל מקום, שקו הגבול בין הנורמטיבי לבין העבריין הוא מדומיין ובא לידי ביטוי בהקשר של "מקום" בחומות בית הסוהר ובספסלי בית המשפט ולחילופין בהקשר של "אין מקום" במאבטחים, חומות וגדרות המקיפים את העבריין. שנית, ניסיון של עבריינים לצאת מגבולות הפשע ומהעולם העברייני, כלומר להשתקם ולהפוך חלק אינטגרלי ונורמטיבי מהחברה, בא לידי ביטוי במרחבים שמייצגים חופש פעולה כמו בתי קפה ומסעדות, אבל החופש הוא בערבון מוגבל והגבול המוצב בפניו של העבריין, כפי שבא לידי ביטוי בכתבות, הוא בתזכורת מתמדת על עברו הפלילי. שלישית, ישנה חזרה למרחב הפשע המסורתי, כפי שידענו בכתבות שהוזכרו בתקופה הקודמת, לקהילתיות, לשכונות ולערי הפשע עם מותו של עבריין מוכר וידוע. עם מותו, הטראגי, חוזר העבריין למקום שבנה אותו, שבסמטאות הפשע והעוני שבו גדל וצבר כוח ומעמד כשטקס הקבורה שלו ניזון מהתהילה שצבר לאורך שנות פעילותו ומתודלק במאפיינים מיתיים של סרטי המאפיה האמריקנים (Warshaw, 1946). בכך נוצרת מחד דמות נצחית של גיבור טראגי ומצד שני כמיהה וגעגוע לעולם הישן, הקהילתי ולאחווה הקולקטיבית.

בשונה מהתקופה המוקדמת, כתבות בנושא פשיעה שהתפרסמו במהלך שנות ה-90 של המאה הקודמת וכן בתחילת שנות ה-2000 לא עסקו כלל במקום של פשע במובן של שכונת פשע או עיר פשע, כלומר אזור גיאוגרפי

המתאפיין בעוני ובפשיעה. העברייני אינו מייצג יותר את המרחב הנחשל, העני, אלא הוא עומד בפני עצמו באופן אינדיבידואלי, יחד עם זאת הוא זוכר את עברו העני ב"שכונת הפשע". העברייני אינו מסמל יותר את מרחב הפשע ולא את הגיאוגרפיה שלה. הוא עומד בפני עצמו, כאינדיבידואל, בגבולות אחרים, מדומיינים, כמו בית מעצר, בית סוהר, בית המשפט, חומות ביתו והמאבטחים השומרים עליו. הגבולות המדומיינים (Lamont, 2002) נוצרים, על ידי התקשורת והממסד, כדי למסגר את העברייני כ"אחר" וכדי להבנות לחברה גבולות מוסר. אולם בתקופה שבה הגבול בין המותר לאסור אינו ברור עוד וקיים טשטוש בין התרבות הפופולארית לבין המציאות, לעיתים הנרטיב מציג את העברייני כגיבור תרבות ולא דוקא כ"אחר".

למרות שהעברייני יצא "לחופשי" מהאזור הגיאוגרפי שהוא מרחב הפשע הוא עדיין מוזכר בהקשרים עברייניים. במרבית הכתבות מוצג העברייני בבית המעצר, בבית הסוהר, בבית משפט, מקום מתוכם המתכתב עם זהותו כעברייני. מסגורם של הדמויות העבריינות בבתי מעצר מעופשים, על ספסלי בית המשפט הקרים, משמש, במקרים רבים את התקשורת, כאשר מדובר בפשע שקשה לחברה לקבל אותו, כלומר גבול מוסרי עליו עבר העברייני כשעליו ועל החברה להתמודד עם תוצאותיו. כך למשל בכתבת תחקיר על האירועים שהובילו לחשיפת פרשת הבנק למסחר ותפיסתו של הדמות המרכזית בה עופר מקסימוב⁴¹. מקסימוב שנתפס ברומניה מתואר יושב בעליבותו בתא המעצר בבוקרשט וכיצד עורכת דינו הישראלית, קרן נהרי, מנסה לקבל עבורו ייצוג משפטי הולם. הכתבה מזכירה גם את דיון המעצר בעניינו של מקסימוב בבית המעצר ברומניה: "תיק מספר 1387/2000 שנדון ביום רביעי השבוע בבית המשפט לערעורים של בוקרשט בירת רומניה, היה דק במיוחד. התיק שכותרתו 'עופר מקסימוב – עציר זמני', הכיל רק את צילום דרכונו של מקסימוב, פרוטוקול הדיון שנערך שעות אחדות לאחר מעצרו ומסמך נוסף בכתב ידו של אחד הגורמים המשפטיים שטיפלו במעצר". נראה, כי התיאור הטכני של המעצר, תיק המעצר והדיון בעניינו של מקסימוב נועד הם כדי למסגר אותו במרחב הפלילי ומנגד, בהקשר הרחב ביותר להראות כי אחת הפרשיות הפליליות החמורות שידעה ישראל שהובילה לקריסתו של בנק, מסתיימת בהשבת החוק והסדר למקומם, כמו גם את הפושעים למקומם – בית הסוהר. בכתבות נוספות מצוטטים העבריינים שמעיה אנג'ל⁴² וצבי גור⁴³ בשיחות שניהלו איתם

⁴¹ לשם, ג'. קרייטמן, מ'. (25 במאי, 2002). **בנק רביזדה, סניף בוקרשט. המוסף לשבת, ידיעות אחרונות**. עמ' 12.

⁴² אדירם, י'. (9 באפריל, 1990). **דומיניק רוצה ללדת ילד לשמעיה אנג'ל. מוסף פסח, ידיעות אחרונות**. עמ' 12.

⁴³ לשם, ב'. (10 באוגוסט, 1990). **צבי גור, שיחות מהכלא. 7 ימים, ידיעות אחרונות**. עמ' 11.

כתבים וסופרים מתוך הכלא, משם הם מבקשים להשמיע את גרסתם. שניהם, בזמן השיחות, ריצו עונשי מאסר ממושכים על רצח – אנג'ל על רצח כפול ואילו גור על רצח הילד אורון ירדן.

גם יעקב אלפרון⁴⁴ מתראיין לכתבת 7 ימים, שוש מולא, מתוך הכלא, שעה שהוא מרצה עונש מאסר ונאבק להקלה בעונשו. בכתבה זו של מולא ניתן לראות את הטשטוש בין הגבולות – בין הרצון לחמלה ואפילו אהדה כלפי אלפרון, שנחשב לראש משפחת הפשע אלפרון, לבין העובדה שהוא מרצה עונש מאסר על עבירות חמורות. הכתבת מדגישה את המרחב המצומצם של אלפרון המסורג והכובל בכך שהיא פותחת את הכתבה בחלומו של אלפרון להיות במרחב הפתוח לצד סוסים. מרחב מדומיין שבעת הזו לא יכול להתממש במציאות:

"יעקב אלפרון חולם על בית במושב עם חוות סוסים על יד... אבל בינו לבין החופש עדיין מפרידה

גדר כלא השרון, שם הוא שוהה בשנתיים האחרונות...".

הניגודיות שבין החלום על החופש לבין הכלא המגודר מאפשרת לקורא מצד אחד לגלות חמלה כלפי המרואיין שבסך הכל רוצה לגדל סוסים ומצד שני מבהירה לקורא שיש סיבה להיותו כלוא. את הסיבה לכליאתו היא מחזקת באמצעות עמדת ועדת השחרורים שהתנגדה לשחרורו המוקדם שכתבו בהחלטתם:

"השם אלפרון הפך להיות מן המפורסמות... שם נרדף לעולם הפשע, לעבירות של סחיטה באיומים

ובכוח, חבלות חמורות, היזק בזדון, שם מפחיד המוטבע על מצחו כאות קין, אחרי שהוא וחבריו השביעו

מרורים את בית המשפט ששפט אותם".

הכותבים מגלים יחס אמביוולנטי כלפי העבריינים שבא לידי ביטוי ביתר שאת בכתבות העוסקות בעבריינים המבקשים להשתקם ולצאת כביכול מהמרחב "העברייני". במקרים אלו מתואר העברייין במרחב הפתוח החופשי, כמו בתי קפה ומסעדות אבל העבר רודף אותו ונראה כי ירדוף אותו לעד, לטוב ולרע. הכותבים שבים ומזכירים לקוראים את שגיאות העבר של העברייין, את שהותו בבית הסוהר ועל פניו נראה, כי העבר רודף את העברייין ונראה כי לעולם לא יצליח להסיר את הכתם מעליו. העברייין אינו יכול להימלט מהעבר או לגרום לחברה לשכוח מעברו, למרות ניסיונותיו להתמודד מול שגיאות העבר ולהוכיח כי יצא לדרך חדשה וכי יצא מעולם הפשע. כתבה משנת 2002 על

⁴⁴ מולא, ש'. (17 באוקטובר, 1997). "שומעים אלפרון, חושבים שיש לי קרניים". 7 ימים, ידיעות אחרונות. ע' 16.

יוסף גבסו (בינו), המוכר כדר' שקשוקה⁴⁵, מציגה את ניסיונותיו להשתקם לאחר שנעצר מספר פעמים וכיכב במדורי הפלילים. לפי הכתבה, גבסו, גם הוא יליד שכונות המצוקה של יפו, מנסה לחזור למוטב - למסעדות ולשקשוקה המזוהה עמו. למרות שגבסו מתואר מחוץ לבתי המעצר, אך שמוזכר כמי שפקד אותם לא מעט פעמים, ועל אף שהוא מוצג כמי שחזר לעסקי המסעדות, הוא מתואר כאדם מיואש וזאת משום שהמשטרה והתקשורת לא שוכחים לו את עברו הפלילי. הכתבה נפתחת בתיאור של גבסו בעודו יושב "שפוף" מחוץ למסעדה שלו כשכתב מציין כי הוא נראה "טרוד" ו"ללא מצב רוח". כך נכתב בכתבה:

"פעם באמצע שנות השמונים, הדביקה לו המשטרה את הכינוי 'שר האוצר של העולם התחתון', ומאז, למרות שבינתיים יצא שמו למרחקים כמומחה לשקשוקה, 'ד"ר שקשוקה', בכל פעם שהוא מסתבך, אפילו בקטנה, מיד נשלף הכינוי הישן ומוטח בפניו, והוא שכבר חשב שהותיר את עברו מאחור, מתכרכם, מתיישב על כיסא העץ מול מטבח השקשוקות המפואר שלו, משתופף".

בכתבה נוספת, העוסקת בשחרורה מהכלא של שושנה אלפרון⁴⁶ נראה כי עברה הפלילי וקשריה עם עולם הפשע לא יאפשרו לה להישאר מחוץ למרחב הפלילי זמן רב. אלפרון נפגשת עם הכתב בבית קפה לאחר שריצתה 17 חודשים בכלא ובראיון עמה היא מצד אחד מדברת על המאסר שלה, על השהות בצינוק ומצד שני על השירים שהיא כותבת:

"ההתחלה הייתה באבו כביר, הדבר הקשה ביותר שקרה לי בחיים. הכל שם בטון. המיטות בטון,

השולחן בטון. בסוף גם הנשמה שלך נהיית בטון".

בכתבות שבהם העבריינים מתוארים במרחב הפרטי שלהם ניתן להבחין בכך שהעבריינין המוזכר בכתבה מנסה להשתלב במרחב, להיטמע בו - כמעט להיבלע, מסתיר ואף מכחיש את פעילותו העבריינית בעבר או בהווה. כאן, הגבולות הם כבר לא פיסיים במובן של בתי מעצר או בתי משפט, אלא גבולות מדומיינים, סימבוליים, חסרי טריטוריה וגיאוגרפיה, והם מפרידים בין העבריינין לבית יתר החברה. דוגמא לכך היא כתבה משנת 2003 שפורסמה במוסף לשבת בידיעות אחרונות על ידי הכתב צדוק יחזקאלי⁴⁷. הרקע לפרסום הכתבה הוא הפיגוע הפלילי ברחוב

⁴⁵ שלום, ע'. (22 בנובמבר, 2002). מיסטר צרות ודוקטור שקשוקה. המוסף לשבת, ידיעות אחרונות. עמ' 22.

⁴⁶ אברמוביץ, ש'. (29 באוקטובר, 1993). שושנה אלפרון בחוץ. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 49.

⁴⁷ יחזקאלי, צ'. (19 בדצמבר, 2003). חיסולים מתחת לבית. המוסף לשבת, ידיעות אחרונות. עמ' 12.

יהודה הלוי בתל אביב, שהתרחש בשנת 2003. מטרת הפיגוע הייתה חיסולו של העבריין זאב רוזנשטיין אך הוא ניצל ובמקום זאת נהרגו 3 אזרחים חפים מפשע. בעקבות האירוע, פרסם יחזקאלי כתבה אודות הכרזתה של המשטרה כי תילחם בארגוני הפשע מלחמת חורמה. לצד ראיונות עם קציני משטרה ובני משפחה של קורבנות "פיגועים פליליים", נוסף לכתבה טקסט מפורט של יחזקאלי עצמו כמי שמתגורר ברעננה שכנות למשפחת פשע מוכרת בישראל – משפחת אלפרון. יחזקאלי מספר על שכנים נחמדים מצד אחד וכמי שלא מתנהגים למראית עין כעבריינים אך מצד שני, במיוחד בימים שבהם מתרחשים פיגועים פליליים, החשש הגדול של השכנים שמישהו יגיע לחסל את אלפרון וכתוצאה מכך יפגעו חפים מפשע- זהו קו גבול סימבולי מוסרי. השכנים יודעים כי ישנה סכנה לחייהם מכך שמשפחת אלפרון מתגוררת לידה. מתוך הפחד הזה נוצר קו גבול דמיוני המפריד בין השכנים לבין אלפרון. כך נכתב:

"האלפרונים, מזוהים את המלכוד של שכניהם. הם משתדלים לעורר מינימום אנטיגוניזם ולטפח יחסי שכנות טובה. ליצור מן חמימות אנושית שתקשה על שכניהם לפתח משטמה. הם דוחקים בילדי השכנים להתארח אצלם, ומקפידים להרעיף תשורות חג קטנות. מנסים לעורר סימפטיה, להסביר שכל מה שהם מבקשים הוא 'חיים נורמאליים' להם ולילדיהם".

למרות הניסיונות של משפחת אלפרון להיטמע במרחב "הנורמאלי" – הגבול שנוצר בינם לבין השכנים לא נשבר. לכך מתווספים גם השומרים והמאבטחים שמסתובבים ליד ביתם והשוטרים שבאים לביקורת בתדירות גבוהה שמהווים גבול דמיוני נוסף שמגדיל את הפער בין הפושע לבין החברה הנורמטיבית.

בכתבות שפורסמו בעקבות מותם של עבריינית ניתן להבחין בתופעה של חזרה ל"מרחב הפשע" בחסות המוות. העבריין שגדל ב"מרחב הפשע", בעירת הפיתוח או בשכונת המצוקה, יצא ממנו לאחר שצבר כוח, מעמד וכסף, והפך לאינדיבידואל שאינו תלוי בו עוד, חוזר למרחב הזה עם מותו, לרוב מוות טראגי והופך עם מותו לגיבור נצחי. מספר כתבות שהתפרסמו בתקופה זו ועסקו בגיבורי פשע מקומיים, ידועים ובעלי כוח שנרצחו התאפיינו במיתות השמורה לגנגסטרים האמריקניים בכתבות שרבו בהם תיאורים מסרטי פשע הוליוודיים ובייחוד מהסרט "הסנדק" (Coppola, 1972). לצד זאת, ברור ומודגש כי הדמויות האלו הן דמויות שגדלו ב"מרחב הפשע", גדלו, צברו כוח ויצאו את גבולותיה ושבנו אליה כגיבורים טראגיים לאחר ששילמו בחייהם על בחירתם בעולם הפשע. פרידת ההמון מהם היא כשל גיבורי אותו מרחב פשיעה, אלה שהצליחו למרות שנולדו למעגל עוני שלכאורה אין דרך יציאה ממנו.

משום שהגיעו ממרחב הפשע גיבורים אלו תמיד יהיו מזרחיים או ערבים, תושבי עיירות פיתוח או שכונות נחשלות (אברהם, בתוך: צמרת ואח', 2009), ולכן, ההצלחה שלהם משמעותית עבור מעריציהם, שרבים מהם הכירו אותם וגדלו איתם באותם מרחבי פשע. בעיני הציבור, עבריינים אלו הצליחו, למרות הכל, לצבור לעצמם כוח ועמדה, סמלי יוקרה כמו מכוניות פאר, בגדים יפים, עסקים בינלאומיים שהובילו אותם להצלחה גלובלית – גם מחוץ לחברה המקומית. העברייין כאן מבטא את הלכי הרוח של הקפיטליזם ושל האינדיבידואליזם – צבירת הון, כוח ומעמד, דרך הפשע (Wilson, 2000) כשבזכות ערכים אלו הוא נהנה בסופו של דבר ממעמד של גיבור תרבות (גורביץ', א' 2015). בסופו של דבר, לאחר שסיימו את חייהם, חוזרים הגיבורים המקומיים למקום שבו התחילו, שממנו גדלו. מצד אחד הם שילמו מחיר כבד על הבחירות שעשו ועל הדרך שהלכו בה והמסקנה המתבקשת היא כי הפשע אינו משתלם לטווח הרחוק כי לבטח תמצא את מותך. למרות זאת, אף שנרצחו ואינם עוד המיתיות שאופפת את דמותם, ההערצה מההמון ואולי גם הטרגיות של מותם יוצרת דמות חדשה של גיבור תרבות על-זמני שלנצח יחקק בלב מעריציו.

יחיא חרירי⁴⁸ נחשב לאחד מראשי הפשע בישראל. הוא חוסל ברחובות עירו - טייבה – לאור יום. בכתבה שפורסמה ב"מוסף הארץ" בעקבות מותו הוא מתואר כמי שנחשב ל"גיבור בעיני רבים מצעירי העיר", כ"איש עשיר" ו"רב מעללים" שנסע במכוניות מפוארות ואהב בגדים יפים. הרצח שלו, מתאר הכתב אסף כרמל, "הכה בתדהמה את גדודי מעריציו, שהיו בטוחים שהאליל שלהם בלתי פגיע".

באוגוסט 2002 נרצח פליק אבוטבול (ביזה) שנחשב במשך שנים לאחד מבכירי העולם התחתון בישראל. אבוטבול נרצח בפתח הקזינו שהיה בבעלותו בפראג. כתבת הפרופיל⁴⁹ שהתפרסמה ב"ידיעות אחרונות" ימים ספורים לאחר מכן, מנסה לשרטט כיצד עלה לגדולה וכיצד מצא את מותו הטראגי. הכתבה על מותו של אבוטבול, מתכתבת לכל אורכה עם מוטיבים מהמאפיה. כבר בכותרת הכתבה מכונה אבוטבול "סנדק". אומנם הוא מכונה "סנדק" אך הכותרת מוסיפה מיד לאחר מכן את המילים "מכיכר העצמאות" – כלומר הגרסה המקומית של עיר הפשע נתניה ל"סנדק", ולשיטת המחבר, הכי קרוב ל"סנדק" שהמדינה שלנו יכולה לייצר. הכתבה היא כתבת פרופיל על אבוטבול ותחילתה במסע הלוויה שנערך לו – שמזכירה בתיאוריה מסעות לווייה שהורגלנו אליהם בסרטי מאפיה:

⁴⁸ כרמל, א'. (5 בנובמבר, 2004). **זהירות כדורים תועים**. מוסף הארץ, הארץ. עמ' 10.

⁴⁹ שלום, ע'. (16 באוגוסט, 2002). **הסנדק מכיכר העצמאות**. המוסף לשבת, ידיעות אחרונות. עמ' 16.

"לרגע נראתה נתניה כמו עיירה קטנה בסיציליה... בבוקר יום שלישי סגרה המשטרה את מרכז העיר בנתניה. אלפים זרמו אל כיכר העצמאות, לחלוק כבוד אחרון ל'סנדק', למלך הבלתי מעורער של ההימורים בעיר, הלוא הוא פליקס אבוטבול, שנרצח בראשית השבוע מחוץ לקווינו שלו בפראג... ההמונים געו בכי. אפילו השוטרים נראו עצובים".

הכתבה עצמה בתיאוריה מראשיתה ועד סופה מקבילה את אבוטבול לדמות "הסנדק" והוא אף מכונה כך על ידי הכותב. תיאורים מפורטים של הלוויה שלו בנתניה שנראה "כמו עיירה קטנה בסיציליה" את המון האנשים שהגיע לחלוק לו כבוד אחרון – כל אלה, כמו גם נסיבות חייו של מי שהגיע משכונת עוני ופשע וטיפס גבוה, כמו בכירי הגנגסטרים האמריקאים, מאדירים את המיתיות של הדמות. בהתאם לנרטיב המאפיין את סרטי המאפיה של שנות ה-70 של המאה הקודמת, אבוטבול הוא גיבור מקומי שטיפס משכונות המצוקה באמצעות הפשע, הכריזמה וחכמת הרחוב והגיע למעמד מיתי. סופו, כמו סופם של הגנגסטרים על פי נרטיב זה – מוות טרגי שמסמל כישלון. נרטיב זה מסמל, בין היתר, כי למרות התרבות הקפיטליסטית שמאפשרת מוביליות חברתית – העני משכונת המצוקה לא באמת יוכל להתקדם בחיים וסופו להיכשל בניסיונותיו (Warshow, 1946).

האופן שבו הציגה התקשורת את מותם של חרירי ושל אבוטבול, זהה לנרטיב שליווה את סרטי המאפיה המוקדמים בארצות הברית. נרטיב זה מציג את עלייתו של גיבור טראגי יחיד שהולך וצובר עוצמה, כוח ומעמד עד שנופל אל מותו. בדומה לנרטיב זה, גם אצל אבוטבול וגם אצל חרירי, מזהים השניים כמי שהגיעו משכונות עוני, אמביציוזיים, מוכשרים וחסרי רחמים שהגיעו למסקנה כי אין להם דרך אחרת למוביליות חברתית מלבד הפשע. חרירי, למשל, מתואר כמי שהפסיק ללמוד בגיל צעיר כדי לסייע בפרנסת המשפחה וכשהחל לעסוק בגיל צעיר בפשיעה הוא נודע כחסר פחד:

"כבר בשנות העשרה יצא שמו לתהילה כשהתנדב לשמש 'נהג שודים' של חבורת בריונים מקומית". במהלך השנים ובמסגרת מלחמה מול משפחה נוספת, חמולת עבד אל-קאדר הוא חטף צרור בבום "אבל הפגין קור רוח תחת אש וזכה סופית לתהילת עולם". גם אבוטבול המנוח מתואר באופן דומה וכמי שהגיע להיקבר במקום שממנו צמח: "כאן התחיל הכל, העסקים, ההרפתקאות, החלומות והסכסוכים. מכאן יצא שמו כגדול העבריינים – מלך העולם התחתון' כמו שכינו אותו בעיתונים. לכאן עלה מטוניס, ומכאן גלה לפראג".

סרטי הגנגסטרים המוקדמים ביטאו את הפחדים של החברה האמריקנית מיציאתם מהגטו של המיעוטים האתניים ולכן הגנגסטרים מתוארים כחסרי גבול, כאלמים ונחושים, ובסופו של דבר הם נכשלים ומשלמים בחייהם על מעשיהם (Martynuska, 2010). הנרטיב הזה מזכיר את מותם הטראגי של אבוטבול ושל חרירי, האחד מזרחי והשני ערבי, שנולדו וצמחו מתוך עיירות פיתוח ופשע ושילמו בסופו של דבר בחייהם על כך. יחד עם זאת, התיאורים בכתבות על חזרתם לעיר הולדתם, במסעם האחרון – הלוויה – מרמזים על הכמיהה לחזרתה של הקהילתיות. אף שהתיאורים מלווים בדימויים מסרטי המאפיה האמריקניים, הם מדגישים פעם אחר פעם את ההערצה של תושבי המקום, את הכאב. "ההמונים געו בכי" ו"אפילו השוטרים נראו עצובים", נכתב על אבוטבול. הכמיהה הזו, היא מטאפורה לעימות המתמשך שבין האמריקניזציה והחיקוי המקומי שניתן כאן למאפיה האמריקנית לבין הרצון לבידול הלוקאלי, לחזרה לחברה הישנה שהייתה כאן (רם, 2005). אולי היה עוני, פשע ושאר תחלואות – אבל מעבר לכך הייתה קהילה והיה חיבור, אחווה וקולקטיביות בין חבריה.

את דמותו של העבריין כפי שהיא מתעצבת בתקופה שבין שנות ה-90 של המאה הקודמת לבין תחילת שנות ה-2000 בכתבות המגזין ניתן לחלק ל-2 קטגוריות עיקריות: העבריין שנולד במרחב הפשע, צבר מעמד וכוח ויצא את גבולותיו. במרבית המקרים הוא מזרחי, תוצר של סביבת עוני ופשע שבזכות הקפיטליזם הוא הצליח לייצר עבור עצמו מוביליות חברתית ולעצב את עצמו כגיבור תרבות מודרני (גורביץ', א' 2015) והוא הייצוג של הפשע המאורגן. בקטגוריה השנייה ניצב העבריין, בן הטובים, שלא ברור כיצד נקלע לפשע. הוא לרוב אינו קשור לפשיעה המאורגנת כי אם לפשע בודד והוא מסקרן את התקשורת הן בשל העובדה שאינו קשור לעולם הפשע, והן בשל חומרת המעשה שביצע, למשל רצח. צירוף הנסיבות הזה יוצר דמות שמירב העניין שמשקיעה בו התקשורת היא בשאלה סביב שפיותו. הדמות הזו מסייעת לתקשורת ולחברה ההגמונית לשרטט עבור עצמה את גבולות הסדר החברתי בנוגע למוסר, לאסור ולמותר (Smolej, 2006). אל שתי הקטגוריות האלו ניתן לצרף גם את דמותו של העבריין הפועל בחו"ל. בתקופה זו אנו עדים לניסיונות של עבריינים לשלוח זרועות מעולם הפשע הישראלי לחו"ל, ובעיקר לארצות הברית, אך בשלב הזה לא מדובר על הצלחה גדולה והשוואה המתבקשת בין דמותו של העבריין הישראלי לבין דמותו של המאפיונר האמריקאי מותירה את זה הישראלי הרחק מאחור.

דמותו של העבריין בשנים אלו מתעצבת במקרים רבים על סמך מה שהקוראים לומדים עליו מפי מומחים ברי סמכות ובעיקר כתבים פליליים ושוטרים. ההתייחסות של הגורמים האלו על פעולות העבריין מבקשת למראית עין להזהיר ולהרתיע את החברה מפניו אולם בסופו של דבר מאדירה את שמו של העבריין ואת מעשיו. האנטייתזה

שבין דמות השוטר לבין דמותו של העבריין כפי שהיא עולה בכתבות בשנים אלו מעצימה אף יותר את ייצוגו של העבריין כגיבור תרבות מודרני וכמי שמייצג בצורה מיטבית את הכלכלה המודרנית החדשה ולמעשה משקף הגשמת החלום הקפיטליסטי של יוקרה, מעמד, כסף וכוח (רם, 2005) ומנגד את השחיקה במעמדו של הממסד ושקיעתן של האליטות הוותיקות (אלבו וגולן-נדיר, 2018). בשנים אלו אנו גם עדים לראיונות רבים עם עבריינים, בעיקר של עבריינים ששמם נקשר בפשע המאורגן ובמשפחות הפשע. במרבית הכתבות מספרים המרואיינים על עברם במרחבי הפשיעה והעוני ועל חוסר הברירה אלא להיכנס לעולם הפשע. למעשה, הם מבקשים להעביר את המסר כי הפשע לא משתלם ועל המחיר הכבד ששילמו הם ובני משפחתם – אבל המסר נותר בגדר קלישאה.

דמותו של העבריין בתקופה זו נחלקת לשתי קטגוריות מרכזיות מהם נולדים שני נרטיבים ברורים: העבריין שנולד לפשע וצמח לאיש הפשע המאורגן והעבריין הנורמטיבי שאין למראית עין סיבה הגיונית לבחירתו בפשע.

העבריין שנולד לפשע: זהו העבריין שפגשנו בתקופה המוקדמת לאחר שלאורך השנים גדל וצבר כוח, מעמד וכסף. בראיונות עיתונאים הוא תמיד מספר על עברו בתוך "מעגל הפשע" ומצדיק את מעשיו בכך שלא הייתה לו ברירה כשתמיד מדובר בדמות מזרחית שנולדה לשכונות המצוקה ועיירות הפיתוח. העבריין בנרטיב זה מתואר כמי שגדל בשכונות מצוקה ונאלץ לפנות לפשע כדי לשרוד, כלומר לא הייתה לו למעשה ברירה אלא למצוא את עצמו בעולם הפשע. נרטיב זה מספק הסבר ברור מדוע העבריין פנה לדרך שבה פנה ומסיר, במידה מסוימת, אחריות מהעבריין למעשיו – החברה ועולותיה הן שהובילו אותו לדרך הזאת. בספרו "התקשורת בישראל מרכזו ופריפריה" מתייחס אלי אברהם (אברהם, 1993) למוטיב מרכזי שמלווה את תושבי הפריפריה בייחוד באופן שבו הם מסוקרים בתקשורת, והוא חוסר השליטה על גורלם. לפי אברהם, תושבי הפריפריה אינם אחראים לגורל שלהם והם איבדו שליטה על עתידם ואלה נתונים בידי גורמים אחרים, לעיתים הממסד ולעיתים גורמים אחרים. העיתונות למעשה חרצה מראש את גורלם של תושבי הפריפריה והן נתונים ב"מעגל קסמים נצחי" שלא ניתן לצאת ממנו. העבריינים שמופיעים בכתבות בשנות ה-90 של המאה הקודמת ובתחילת שנות ה-2000 מתייחסים לכך רבות בראיונות עמם – על חוסר הברירה אלא לפנות לפשע ועל המעגל האינסופי. העבריינים מספרים על עברם כעל הסיבה למעשיהם אולם יחד עם זאת, הם עצמם עדות לכך שניתן לצאת משכונת הפשע או מעיירת הפיתוח ולהשיג כוח, מעמד וכסף, המחיר הוא העיסוק בפשע. הפשע, בניגוד לגיאוגרפיה, לא ניתן לשינוי.

הכתבה "שיחות עם רוצחים"⁵⁰ שפורסמה במוסף "הארץ" במאי 1995 מביאה, בין היתר, את סיפורו של גבי בן הרוש, חבר כנופיית פשע מוכרת בירושלים, שבעת פרסום הכתבה, ריצה עונש מאסר על הריגת שני אנשים במסגרת המלחמות בעולם התחתון. בכתבה מוסבר כי הרקע למעשיו הוא ילדותו בסביבה עבריינית שהובילה אותו לחיי הפשע ולישיבה ממושכת בבית הסוהר. בן הרוש עצמו מצוטט בכתבה מתאר את ילדותו ככזו שהובילה אותו לבית הכלא ומתייחס למרחב הפשע שממנו הגיע:

"כבר בגיל צעיר נפתחו נגדי תיקים על גניבות. הגניבות הללו היו נחלתם של כל הילדים בסביבה שלנו. לא מדובר בגניבת זהב או רכוש, אלא גניבות קטנות מחנויות. פעם בקייטנה כשגנבנו צבעים ובריסטולים מקבוצה יריבה, מצאנו מזוודה ובה ארנק של אחד המדריכים, מלא בשטרות של חמישים לירות. מה עשיתי? במקום לקחת את כל הארנק, לקחתי רק שטר אחד מהאמצע, והחזקתי את כל הארנק. במשך שנים התייסרתי שלא גנבתי את כל הארנק".

גם העברייני יעקב אלפרון מתואר כמי שנסיבות חייו העגומות ונקודות הפתיחה החלשות שלהן זכה הן שהובילו אותו לעבריינות. בראיון ל-7 ימים⁵¹ הוא הבהיר כי יש קשר ישיר בין נסיבות חייו להידרדרותו לפשע:

"במקרה שלי אני רואה את זה חד וחלק. אם הייתי מקבל מה שילד נורמאלי צריך לקבל – זמן מההורים, עזרה בלימודים, הכוונה, פיקוח – זה היה שונה. אני מאמין שהייתי יכול להיות כמו בני: תלמיד שמביא ציונים טובים. כי אני לא חושב ששכלית, הייתי פחות ממנו. אבל איזה מצב זה שאתה בא לבית ורואה לחץ, צפיפות, ואין ספרים ויש עוני. לאבא אין זמן להקדיש לך והאימא, מסכנה כל רגע בהיריון? רק כשהאחים גדלו, הם התחילו לעבוד ולעזור בבית".

דוגמא נוספת לדמות העברייני ש"נולד לפשע" היא הדוגמא של חיים חג'אג' (בזבו), שודד תכשיטים שהעסיק את המשטרה במשך שנים רבות. בראיון ל-7 ימים⁵² הוא מעיד על כך שדלות החיים בילדותו, בכפר שלם שבתל אביב, היא שהייתה הגורם שדחף אותו לפשע:

⁵⁰ מילנר, א'. (19 במאי, 1995). שיחות עם רוצחים. מוסף הארץ, הארץ. עמ' 18.

⁵¹ מולא, ש'. (17 באוקטובר, 1997). "שומעים אלפרון, חושבים שיש לי קרניים". 7 ימים, ידיעות אחרונות. ע' 16.

⁵² פלג, ג'. (13 במרץ, 1998). בזבו: בשבילי שוד זה דבר ממכר, זה מחלה. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 32.

"במקום שגדלתי הפשע הסתובב ברחובות. אני לא יודע איך המקום הזה היום, ואני לא רוצה חס וחלילה, להוציא לו שם רע, אבל כשהייתי ילד, כפר שלם היה המקום בה"א הידיעה של העוני, של הסמים ושל הפשע. שם התחלתי את הדרך. המזל הגדול שלי זה שלא התגלגלתי לסמים כמו חברים שגדלו איתי".

העבריינין "הנורמטיבי" - העבריינין הנורמטיבי- הוא זה שהגיע ממשפחה טובה, בית טוב והשכלה, ללא קשר לפלילים ופנה לפשע. בדרך כלל מדובר בפשע חמור מאוד – רצח למשל, והניסיון של הכותב הוא לגלות למה אדם נורמלי פנה לפשע, למה אדם מן השורה מבצע מעשה נתעב. בדרך כלל התשובה היא בניסיון למצוא איזה חוסר שפיות בדמות הזו, לנסות לפתור את האניגמה ולמצוא היגיון בחוסר ההיגיון. התקשורת משתמשת בפשע כדי לספק בידור עסיסי (גורביץ', 2015) מחד ולכן בעולם המודרני והקפיטליסטי הופך העבריינין שהגיע מחוסר כל לתהילה לגיבור תרבות ומנגד העבריינין הנורמטיבי שאין היגיון במעשיו המתועבים הופך לסמן החברה לגבי גבולותיה המוסריים (Smolej, 2006). הוא "האחר" והוא זה שהחברה מתייחסת אליו כדי לדעת כיצד לא לפעול. בשימוש בנרטיב של העבריינין הנורמטיבי הזה, התקשורת מבנה את גבולותיה, כפי שבעבר נהגה באופן כולל ביחס לעבריינים. אולם, גבולותיה המוסריים המשתנים של החברה משנים גם את גבולות הפשע ומגדירים מיהו הפושע ומהם הקווים האדומים של החברה. פוקו (Foucault, 1978) טוען כי הגבול בין הנורמאלי לבין השפוי, בין הפושע לנורמטיבי הוא קו גבול שנקבע על ידי הממסד והוא מועבר דרך אמצעי התקשורת בצורה של הפחדה. השימוש של התקשורת בנרטיב של הפושע הנורמטיבי ששפיותו מוטלת בספק היא הדרך להשיב את הסדר אל כנו. לא ברור מדוע בן טובים, משכיל, לא תושב הפריפריה ולא יליד שכונות העוני מבצע פשעים נתעבים. התהייה המתמדת בנוגע לשפיותו היא שמסייעת לחברה לקבל את המעשה ולתייגו תחת סטייה חברתית קיצונית שאיננה שכיחה.

דוגמא טובה לנרטיב זה הוא רעי חורב, שהודה ונשפט למאסר על רצח הנער אסף שטיירמן. הרצח התרחש בדצמבר 1996 אך חורב נעצר רק לאחר ארבע שנים, בדצמבר 2000, אז הודה בביצוע המעשה. שבוע לאחר מעצרו, כששמו עוד היה אסור בפרסום, משום שהיה קטין בעת ביצוע המעשה, פורסמה במוסף הארץ כתבת פרופיל אודותיו, המבקשת להתחקות אחר דמותו⁵³. הביוגרפיה של חורב כוללת ילדות נורמטיבית, בית טוב והורים דואגים. המחברים מדגישים את עברו, את הרקע שממנו הגיע וזאת כדי להעצים את הפער שבין הביוגרפיה שלו לבין המעשה חסר הרחמים של רצח שאין לו כלל מניע:

⁵³ שביט, א'. בן ארויה, ע'. (22 בדצמבר, 2000). קורבן סתם. מוסף הארץ, הארץ. עמ' 25.

"... אין עדיין, וספק אם תהיה, תשובה חד משמעית על השאלה מדוע החליט לשים קץ לחייו של אחר. לא היה לו עבר פלילי, והוא לא היה מוכר למשטרה. לא הייתה לו היסטוריה של אלימות, והוא לא סבל מהתעללויות. הוריו משכילים, בעלי מקצועות אקדמיים חופשיים, אמו עוסקת בפעולות התנדבות רבות, האח קצין בצה"ל".

במסגרת הכתבה מתראיינים גם חבריו ומכריו ואלה שמספרים על דמות נורמאלית למדי והם מתעמתים עם הצגתו בתקשורת כ"עוף מוזר" כדמות תימהונית ואפלה. לפי חברו שמצוטט בכתבה ללא שם, כל התיאורים שהוזכרו בתקשורת אינם נכונים:

"אנחנו שמים את האנשים בתבניות כדי לעכל את הדברים, זה נוח יותר. אבל החיים הם לא סרט, שאפשר לסדר הכל לפי תבניות. מי שהכיר את החשוד באמת יודע שהוא היה ילד נורמאלי. לא מפלצת ולא תמהוני. אם הוא היה קיצוני מאיתנו, לטוב ולרע, זה היה בדרגה אחת, לא בעשר דרגות. העניין של כת השטן, שקראתי עליו בעיתונים, לא נראה לי. זה קשקוש".

הכותבים מנסים לפענח אם כן מה הוביל בן אדם נורמטיבי לבצע את הרצח, אם התקדמות הכתבה, והתקדמות בתקופות חייו של חורב, הם מוצאים סממנים מחשידים אודותיו כמו פרישתו מספסל הלימודים, השתטותו מהצבא, היותו אלים כלפי אישתו והתרחקותו מחבריו:

"אנשים שהכירו את החשוד בתקופה שקדמה לרצח מניחים ששילוב של גורמים הביא אותו למעשה. באותה תקופה, ספר הקריאה המדובר בסביבתו הקרובה היה 'החטא ועונשו'. ההתייחסות אל הספר ואל דמותו של רסקולניקוב הייתה רגשית ומעמיקה. היא נגעה באנשים הקרובים לו והייתה לנושא שיחה. בנוסף לכך, בתקופה שבה בוצע הרצח החשוד השתמש במריחואנה, והדבר השפיע על התנהגותו".

גם בכתבה סביב דמותו של צבי גור⁵⁴ שהורשע ונאסר על רצח הילד אורון ירדן, מתעורר הדיון סביב שפיותו המוטלת בספק. הכתבה מתפרסמת לרגל הוצאה לאור של ספר המאגד שיחות עם הרוצח מהכלא תחת הכותרת "נורמאלי". בכותרת המשנה מתחדדת האניגמה:

⁵⁴לשם, ב'. (10 באוגוסט, 1990). צבי גור, שיחות מהכלא. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 11.

"עשר שנים לאחר חטיפת הילד אורון ירדן ורציחתו על ידי צבי גור, נותרה בעינה החידה הגדולה:

מה הביא אדם, המוכר על ידי מכריו כאמן רגיש, בן למשפחה וותיקה ומבוססת, לצבע את אחד ממקרי הרצח

המחרידים ביותר בתולדות המדינה".

הכתב, ברוך לשם, שהוא גם מחבר הספר ומי שניהן בעברו כיהן כדובר המשטרה, מתמקד לאורך כל הדרך בפער שבין היותו של הרוצח "נורמאלי" ומשפחה נורמאלית ומן הצד השני היותו רוצח ילדים אכזרי. לשם בונה את הנרטיב של האדם הנורמטיבי המגיע ממשפחה וותיקה ומבוססת בנתניה, נשוי ואב לשני ילדים, צייר, חניך קיבוץ שאף "התקבל לקורס טייס". לשם מספר ששם הספר "נורמאלי" נולד אחרי שאחד מאלה שקראו את הטיוטה אמר: "אלוהים אדירים, הוא נשמע כל כך נורמאלי!". לשם לא מסתפק בכך ואף מצרף חוות דעת פסיכיאטרית שקבע כי מדובר באדם "נורמאלי" ולא פסיכוטי וכי רצח הילד "לא מתאים לאופיו ולהתנהגותו של הנבדק בדרך כלל". הנורמאליות לכאורה של גור עומדת בסתירה גמורה לפשע שביצע – רצח ילד ולשם אף מדגיש את אכזריותו של המעשה:

"הציבור התקשה לעכל את המתרחש. קוד מוסרי אחרון, שאין פוגעים בילדים למטרת פשע, התנפץ

גם הוא".

העברייני ש(כמעט) הצליח באמריקה – כחלק מהליכי האמריקניזציה וצמצום המרחק והזמן שבין ישראל לארצות הברית, נוטה התקשורת ביתר שאת להתייחס לעבריינות הישראלית מעבר לים. שליחת זרועות ישראליות והצלחה בארצות הברית היא חלק מהחלום הישראלי "לכבוש את אמריקה" והיכולת של פושע ישראלי "להצליח בחו"ל" צפויה להוות את השלב הבא בהתעצבותו כגיבור תרבות. אולם, בשנות ה-90 של המאה הקודמת הישגיו של הפושע הישראלי בארצות הברית עדיין רחוקים מלהרשים את העיתונות הישראלית והיא עסוקה בעיקר בהשוואות בינו לבין המאפיה האמריקאית שבהן הפושע הישראלי תמיד נותר מאחור. השפעות האמריקניזציה והניסיון לחקות את התרבות האמריקאית מייצרים בסופו של דבר חיקוי עלוב למודל המקורי. העבריינים הישראליים מתקשים לסגל לעצמם באופן מלא את מאפייני המודל האמריקני, יתכן ובשל העובדה כי בסופו של דבר עדיין דבקים בהם סימני הלוקאליות של ישראל על מאפייניה והם מתקשים לבצע אדפטציה מלאה לגלובליות שתצעיד אותם להצלחה בינלאומית. העבריינים, בכתבות העוסקות בפשיעה הישראלית בחו"ל, מתאפיינים בדרך קל בפשיעה "קלה" יותר מזו של הפשיעה המקומית ומתמקדת בעיקר בהונאה ובעבירות הלבנת הון שהנן עבירות צווארון לבן. לפי התיאורים, יש גם עיסוק בסחר בסמים או בהונאת אשראי, אך מעט מאוד מעורבים במעשי רצח כמו אלה המיוחסים למשל

למאפיה האיטלקית בניו יורק. העבריינים הזרים, כך עלה מהכתבות, מתוארים כחזקים יותר, מתוחכמים יותר ובעיקר נועזים. לעומת הישראלים – הם לרוב פועלים במסגרת גוף מאורגן, היררכי, בעוד הישראלים מתוארים כמי שחוברים לצורך ביצוע עבירה מסוימת. עוד עולה כי העבריינים הישראלים כמעט ולא חוברים לפושעים או לכנופיות הזרות אלא פועלים בינם לבין עצמם. ההתבדלות מהעבריינים הזרים וההתחברות בינם לבין עצמם ממחישים עד כמה הגבולות הסימבוליים בינם לבין הזרים באמריקה נתונים בפער עצום. כאן, באמריקה, אין גבול ממשי שמפריד בינם לבין עבריינים אחרים ועדיין הם מייצרים לעצמם לוקאליות ישראלית בגולה, מתכנסים בינם לבין עצמם ויוצרים קהילה מדומיינת.

בכתבה אחרת שפורסמה בסוף שנת 1993 בדיעות אחרונות⁵⁵, נושא הכתבה היה תופעת הלבנת ההון בארצות הברית והדרך הקלה שבה ניתן להלבין בישראל הון שחור שמקורו בפשע. הכתבה עוסקת בהתמודדות האמריקאית עם התופעה ובמרכזה ראש היחידה לפשע מאורגן בפרקליטות מחוז ברוקלין, אריק סיידל. הראיון עם סיידל, מהווה הזדמנות פז עבור הכתב כדי לאמוד את הפשע הישראלי בארצות הברית ובניו יורק בפרט. רשויות החוק בארה"ב, כך אנו למדים מהכתבה, לא מתרגשות מהיקף הפשע הישראלי בעיר. סיידל אף קובע ש"אין מאפיה ישראלית" וכי הישראלים "לא שולטים באף אחד מענפי הפשע":

"כשאני מדבר על פשע מאורגן אני מדבר על מבנה, על מישור ששולט בעניינים ושמחלף אוטומטית

ובצורה מסודרת כשהוא נתפס והארגון ממשיך להתקיים. את זה לא ראיתי מעולם אצל הישראלים. כן ראיתי

פושעים ישראלים, שמתאחדים לצורת 'עבודות' מסוימות ואחר כך מתפורים".

השוואה של הישראלים אל מול הפושעים האחרים בעיר נמשכת גם בנוגע לסוג העבירות ולהיקף הפשע והאלימות. לפי הכתבה, הישראלים למשל לא מתקרבים לאיטלקים מבחינת היקף הפשע והאלימות ואינם למשל כמו הדרום אמריקניים השולטים ביד חזקה בענף הסמים בניו יורק:

סיידל: "בשנים האחרונות טיפלנו אולי בארבעה מקרי רצח שבהם היו קשורים ישראלים... אם

תיקח בחשבון את סך מעשי הרצח בעיר, המספר הזה פשוט אפסי. רק לפני שנה, במלחמה שניהלה משפחת

קולומבו הגענו לעשרה חיסולים. וזו משפחה אחת בלבד, במשך שנה בלבד".

⁵⁵ יחזקאלי, צ'. (3 בדצמבר, 1993). עושים מכה ובורחים לארץ. ידיעות אחרונות. עמ' 18.

העברייני בעיתונות הכתובה של שנות ה-90 של המאה הקודמת, בעיקר זה העונה לנרטיב של תוצר מרחב הפשע, הופך לגיבור תרבות חדש כשלצד העיסוק ההולך וגובר בעיתונות (פלג, בתוך: מראי מקום – זהויות משתנות ומיקומים חברתיים בישראל, עורכים: שביט ואח', 2012) הן במדורי החדשות והן בכתבות המגזין, הוא נהנה גם מאהדה ישראלית מקומית בתרבות הפופולארית, כמו למשל בסדרת הדרמה "הבורר" (לוי וכנות, 2007-2014) העוסקת במשפחת פשע ישראלית, שאביה הוא ראש ארגון פשע ובורר בעולם התחתון. דמותו המבוקשת של העברייני הישראלי, הנהנית מכוח, אהדה וכסף, הינה אנטייתזה לדמויות ברות סמכות במדינה ובאופן ספציפי לדמותו של השוטר. כך למשל, בכתבה שעסקה בהוצאת ספר חדש של כתב הפלילים הוותיק של ידיעות אחרונות, בוקי נאה⁵⁶, הוא מספר לעיתונאי יגאל מוסקו על עבודתו ככתב פלילים. התיאורים בכתבה מוכיחים כי גם נאה, כמי שסיקר לאורך שנים רבות את הפשע הישראלי מייחס לעבריינים תהילה רבה. בין השאר, מספר נאה כי פגש בחתונה את העברייני זאב רוזנשטיין, שבאותה התקופה נחשב ליעד מספר 1 של משטרת ישראל ודמות בכירה בעולם התחתון. נאה התלבט אם להעניק לרוזנשטיין עותק מספרו כשהתלבטות לא נגעה להיותו עברייני אלא מהכעס שהיה באותו הזמן בעולם התחתון על רוזנשטיין לאחר שניצל מפיגוע פלילי, ניסיון חיסול, שבמהלכו נהרגו שלושה אנשים חפים מפשע.

מהכתבה: "ברגע האמת נאה הלך דווקא עם המצפון המקצועי, ולא עם מצפוניו כרשג"ד לשעבר

בצופים: רוזנשטיין קיבל את העותק שלו באותו ערב, עם ההקדשה 'שמור על עצמך וניפגש רק בשמחות'."

בהמשך מזכיר נאה בפני מוסקו שמות מוכרים של בכירי עולם הפשע הישראליים בנימה מעריצה, כמי שמתהדר בכך שהוא נוגע באבק הכוכבים. נאה למשל מספר כי השתתף בבריתות ושמחות של משפחת אלפרון, קיבל מהם לא פעם אינפורמציה והם נחשבים לחבריו. העבריינות, לפי נאה, נמדדת לא רק בפעילות הפלילית עצמה אלא, ובעיקר, לפי הדיווחים בתקשורת. עברייני שכתבו עליו הוא עברייני בכיר שיכול לרכוש מכוניות יוקרה, בתים מפוארים ולהתארח בבתי מלון. כלומר, צבירת הכוח והמעמד תלויה בהכרח בייצוג התקשורתי שלו ובסיקור התקשורתי אודותיו.

נאה: "לכל עברייני יש עם העניין הזה⁵⁷ פיצול אישיות. מצד אחד, אם כתבו עליו בעיתון שהוא

חשוד בדבר איום ונורא, זה בונה לו מעמד בעולם התחתון וזה מקור הכנסה אדיר. הוא יכול בזכות זה לפתוח

⁵⁶ מוסקו, י'. (27 בפברואר, 2004). עבר פלילי עשיר. 7 ימים ידיעות אחרונות. עמ' 42.

⁵⁷ מתייחס לפרסום בעיתון

מיד משרדים למתן הלוואות וגביית חובות, ולרכוש את הב.מ.וו הראשונה. שמו הולך לפניו. הוא מגיע, נגיד, לבית מלון באילת, ישר משדרגים אותו לסוויטה למעלה. מצד שני, הוא כבר עשה ילדים, עבר מבתי ים לפנטהאוז ברמת אביב ג', ואז פתאום מופיעה ידיעה בעיתון עם התמונה שלו, והילד חוזר הביתה בבכי תמרורים כי הילדים אמרו לו שאבא שלו פושע. ישבו מולי הרבה מאוד עבריינים בעלי שם ומיררו בבכי כשסיפרו לי על התגובות של הילדים שחוזרים הביתה מבית הספר, והתחננו שאני לא אזכיר אותם".

בזכות הסיקור התקשורת, שהופך את העבריינים לגיבורי תרבות חדשים ומודרניים (גורביץ', א' 2015), צוברים העבריינים כוח משמעותי, ויכולים להרזיב את עסקיהם דבר שמשמעותו כסף שהוא הכוח בעולם הקפיטליסטי, המדד להצלחה ומקור התשוקה (Yuran, 2014). נרטיב זה ההנו אדפטציה מקומית של הנרטיב המזוהה עם סרטי המאפיה של שנות ה-70 של המאה הקודמת בארצות הברית. בסרטים אלו מתוארים עסקי המאפיה כעסקים כלכליים כשרווחיות וגדילתו של העסק הם המידה להצלחתו, המוטיבציה להצלחה והסיבה לה (Larke- Walsh, 2010). בעולם המודרני ככל שאתה מוזכר יותר בתקשורת אתה מצליח ומגדיל את עסקיך. סמלי הסטטוס שמתלווים לכך, מכוניות פאר, דירות יוקרה ופרסום הם הסממנים להצלחה – שהיא תמיד הצלחה כלכלית (Marshall, 2014).

תיאור מכוניות ובתי היוקרה של אנשי העולם התחתון הוא התיאור ההפוך לזה של השוטרים עצמם – משתכרים שכר נמוך, עובדים שעות ארוכות כי אין מספיק תקנים לשוטרים ומתקשים להתקדם. בכתבה שפרסם בוקי נאה במוסף 7 ימים של ידיעות אחרונות בשנת 1996⁵⁸ הוא מצביע על הניגודיות הזו בין השוטרים לעבריינים כסיבה לכך שהמשטרה תמיד משתרכת מאחור. בסופה של הכתבה מצוטט קצין משטרה מתוסכל המתייחס בפער הזה בין שתי הדמויות – העבריין והשוטר:

"החוכמה היא להילחם בפשע האמיתי ולנצח. אין מה לעשות. היריב חזק הרבה מאיתנו, ומכיוון שהוא מקצועי ומיומן, ולא משאיר כרטיסי ביקור בשטח, אנחנו נכשלים במלחמה נגדו. כמה זמן יכול בחור צעיר, שבא למשטרה בגלל אידיאלים, להפסיד בקרב ולא להישבר? בסוף כולנו קמים והולכים, כי אף אחד

⁵⁸ נאה, ב'. (13 בספטמבר, 1996). לא פוענח. 7 ימים, ידיעות אחרונות. ע' 36.

לא נהנה להפסיד כל הזמן ולראות מול העיניים שלו את המנצחים דוהרים במרצדסים שלהם, ולסבול ולסבול ולסבול".

השוטרים, מייצגי הממסד ורשויות האכיפה, המוצגים בכתבה זו ובכתבות רבות נוספות, מוצגים למעשה כמי שאינם מתוחכמים כמו העבריינים, משתכרים פחות ומתוסכלים יותר. לכך מצטרפת המשטרה המוצגת כדלת אמצעים דלת פיתוחים טכנולוגיים. הפושעים הם לנצח בעלי יכולות טכנולוגיים מודרניים גבוהים יותר משל הממסד עצמו. הפער הגדול בין המשטרה ושוטריה לבין העבריינים מוביל את התקשורת וכן את הקורא למסקנה פשוטה אחת: משתלם יותר להיות עבריין. העבריין למעשה עוקף את המדינה בתחכום, בתכנוניו ובמעשיו וזוכה לתהילה גדולה יותר ולהערכה רבה יותר בעוד המשטרה סובלת באופן מתמיד באמון הציבור בה (סמית, שרביט, רפאלי-הירש, 2004)⁵⁹. הבחירה של הקורא מה עדיף במקרה הזה היא ברורה. השימוש הרב בכתבות המגזין בדמויות בעלות מומחיות משמש את התקשורת לבניית הנרטיב של דמותו. מצד אחד, ניתן לראות כי גם השוטרים והכתבים הפילייים מתפעלים מדמותו ומביצועיו של העבריין והדמות הנבנית לנגד עינינו היא דמות כל יכול, גיבור-על תרבותי חדש, שעיני כולם נישאות אליו בהערצה. אם הכתבים הפילייים והשוטרים מביעים הערצה לתחכום, לעוצמה ולכריזמה של העבריין, ברור שזה המסר שעובר אל הציבור כולו.

העבריינים בתקופה זו, מתראיינים באופן תדיר בעיתונות הכתובה. הסכמתיות של כתבות הריאיון עם הפושע חוזרת על עצמה – העבריין, כפי שכבר צוין, מתאר את עצמו כמי שהגיע משכונות מצוקה ונשאב לעולם הפשע בלית ברירה. זוהי ההצדקה למעשיו ומכאן הוא מבקש לצאת כביכול לדרך חדשה, לצאת מעולם הפשע ולהשתקם. דבריו של העבריין מובאים אל הקורא כמונולוג כמעט בלי הפרעה מצדו של הכותב שגם לא מקשה עליו בשאלות. עברו ומעשיו מתוארים אבל אין ממש עימות שלו עם המעשים שביצע. הקבלה של עברו היא מוחלטת משום שלא הייתה לו ברירה ובגלל מוצאו הוא היה חסר שליטה על גורלו ועל עתידו. ראוי היה שבשלב הזה ייקח אחריות על מעשיו, אך הוא לא עושה זאת אלא רק מציג מונולוג קלישאתי לפיו הוא מבקש להשתקם ולצאת לחיים חדשים וכי "הפשע לא משתלם". יש בכך השטחה של הפשע של גבולות המוסר בחברה המודרנית ונרטיב זה מתכתב עם המקדונלדיזציה (רם, 2005). הכל מהיר, פלקטי ושטחי ואין ממש משמעות למילים אלא הן כאן כדי לספק את הבידור ההמוני הקל, את הסקרנות מעולם הפשע ותו לא (גורביץ', ב' 2015). הציבור שלא יכול לשאול את השאלות

⁵⁹ לפי נתוני המשרד לביטחון פנים אמון, הציבור במשטרה ופעילותה בקרב האוכלוסייה היהודית עומד במוצע על כ-50% לאורך השנים. בשנת 1987 עמד המדד על 40%, בתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת עלה ל-62% ולקראת סוף עשור זה עמד על 48%.

הקשות, ואינו מעומת עם הפרטים המלאים, עם התשובות למעשים – נותר המפסיד היחידי כנראה. לעיתים הוא לומד מהסיסמאות שנאמרות לעברו כי הפשע לא משתלם, אבל הוא לא רואה את התמונה המלאה אלא תמונה שטחית ביותר.

יעקב אלפרון, שנחשב עד חיסולו בשנת 2008 לדמות מפתח בעולם התחתון, התראיין באוקטובר 1997 למוסף 7 ימים, במהלכו הוא מדגיש כי עזב את דרך העבריינות⁶⁰. הרקע לכתבה הוא ניסיונו של אלפרון להשתחרר שחרור מוקדם מהכלא והריאיון הוא חלק ממאבקו זה. בכתבה הוא מסביר כיצד הוא מתקן את דרכיו:

"פעם, אם הייתי רואה אסיר מתעמת עם סוהר, הייתי ישר בא לטובתו בקטע של נגד ההנהלה. העברתי מאסרים ככה בהפרות סדר. במאסר הזה אין לי דוח משמעתי אחד. אף פעם לא קיבלתי שיחות פרטניות עם מטפלת כמו עכשיו למדתי לעבוד על עצמי, לחשוב חשיבה אחרת, לעבור קשיים ולא לפתור אותם בדרכי אלימות. פעם כל דבר קטן היה גולש אצלי לפסים אלימים, היום אני מרגיש שאני מצליח לרסן את עצמי".

חיים חג'אג' ("בזבז"), מתראיין⁶¹ למוסף 7 ימים של ידיעות אחרונות במרץ 1998 ימים ספורים לפני שנכנס לתקופת מאסר על ביצוע מעשה שוד והוא הסביר את רצונו להתראיין בהחלטתו "להיגמל" מההתמכרות לשוד: *"אחרי שראיתי בעיניים שלי את המוות החלטתי לתלות את הנעליים ולמצוא דרך חיים חדשה".* חג'אג' מגדיר את עולמו העברייני כהתמכרות של ממש ומצהיר כמי שחולה בה עליו ללכת לטיפול בסדנה.

הפושע הישראלי החל משנות ה-90 של המאה הקודמת הוא יצור כלאיים של החברה הישראלית הישנה וזו שמתעצבת בעת הזו. הוא נולד וגדל בשכונת המצוקה ובעיירת הפיתוח לצד חבריו לכנופיית הרחוב ולמעשי העבריינות והשינוי החברתי הן הכלכלי והן התפיסתי, על רקע הליכי הגלובליזציה, אפשרו לו מוביליות חברתית. המוביליות היא גיאוגרפית מבחינת מקום מגוריו אבל לא רק, השינויים הקפיטליסטיים שהחלו להשתרש בחברה הפכו אותו לבעל כוח, ידע, עוצמה ובעיקר כסף. הפשע הוא הכלכלה וההצלחה הכלכלית משמעותה כוח ומעמד. הוא נזכר בנוסטלגיות בחבריו לכנופיה שאותם השאיר מאחור והוא מקדש את המשפחתיות את ילדיו ואת אשתו. בסביבתו תמיד תהיה המשפחה והיא זו שמלווה אותו ותומכת בו גם אם בסופו של דבר הם משלמים את מחיר הנפילה שלו

⁶⁰ מולא, ש'. (17 באוקטובר, 1997). "שומעים אלפרון, חושבים שיש לי קרניים". 7 ימים, ידיעות אחרונות. ע' 16.

⁶¹ פלג, ג'. (13 במרץ, 1998). בזבז: בשבילי שוד זה דבר ממכר, זה מחלה. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 32.

ואת המחיר על מעשיו. העבריינין הישראלי בתקופה מוזכר באופן תדיר כחלק מ"משפחה", חלקה קשורה באקטים ממשיים לעולם הפשע וחלקה רק מלווה אבל היא נוכחת כל הזמן. המשפחה למעשה היא ארגון הפשע והיא זו שמאפשרת לעבריינין את ההצלחה הכלכלית שלו. יחד עם זאת, העבריינין מקפיד להסתכל אחורה ולהיזכר בעברו משתי סיבות שונות. סיבה ראשונה היא שההסתכלות אחורה מאשרת את הצלחתו – הוא רואה מאין בא ולאן הצליח להגיע. הסיבה השנייה היא כמיהה לעבר, לא במובן המצוקה שבו אלא לקהילתיות ולקולקטיביות שאפיינה בעבר את החברה. ההתייחסות התקשורתית כלפי העבריינין היא כחלק מ"משפחה", המשפחה כמייצגת את ארגון הפשיעה, כשם שהמאפיה האמריקנית מקוטלגת על פי שמות המשפחה המובילות את עולם הפשע (Larke-Walsh, 2010). כך, מתואר יעקב אלפרון כ"ראש משפחת פשע" כששם משפחתו הפך "להיות מן המפורסמות". אחותו של יעקב, שושנה אלפרון מוצגת כ⁶², יחיא חרירי מוצג גם הוא כראש משפחת חרירי. בכתבה העוסקת במלחמת החמולות בטייבה על רקע חיסולו של חרירי באוקטובר 2004⁶³ מתוארות בכתבה שתי משפחות-חמולות הפועלות זו מול זו ואף שהן מתוארות כצבאות וכארגון פשיעה של ממש ההתייחסות כלפיהן היא משפחתית: "פעם... היו כאן בעיקר סוחרי סמים שנאבקו בינם לבין עצמם, אבל פתאום צמחו לנו מתחת לאף שני צבאות חזקים שנלחמו זה בזה בלי חשבון. מה שראינו בסרטי מאפיה הפך עבורנו למציאות – חיסולים כל שני וחמישי, ואנשים תמימים שחטפו ריקושטים על לא עוול בכפם. זה היה פשוט מבעית". התיאור של משפחת חרירי הוא דוגמא להפיכתה של המשפחה, החמולה, לארגון פשיעה כלכלי שהוא מאורגן והיררכי המבקש להשתלט על השוק בכמה שיותר רבדים והדרך לכך היא דרך האלימות והרצח זהו התגלמותו של הקפיטליזם האגרסיבי כפי שהוא בא לידי ביטוי בפשע המאורגן. בתיאורים אלה הופך הסיקור התקשורתי לדומה לנרטיב המתואר בסרטי המאפיה של שנות ה-70' של המאה הקודמת בהוליווד, כשמשפחת הפשע פועלת כמו אימפריה קפיטליסטית המבקשת לנגוס בעוד ועוד מנתחי השוק, והיא עושה זאת במקרה של חרירי דרך שוק הסמים. הרצון להשתלט על השוק הוא בלתי נגמר והוא בא לידי ביטוי בהפחדה של המתחרים ושל הלקוחות ובאלימות כשהיא במלחמת החמולות שבה מעורבת משפחת חרירי הוא ברציחות הדדיות של בני המשפחה (Larke-Walsh, 2010).

⁶² אברמוביץ', ש'. (29 באוקטובר, 1993). **שושנה אלפרון בחוץ**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 49.

⁶³ כרמל, א'. (5 בנובמבר, 2004). **זהירות כדורים תועים**. מוסף הארץ, הארץ. עמ' 10.

משפחתו של העבריין היא תומכת ומלווה כשערך המשפחתיות נתפס כדבר חשוב ועיקרי, זאת בהתאם לשינוי הערכי שעבר על החברה הישראלית שהפכה יותר משפחתית ופחות קהילתית (אלמוג, 1997, כ"ץ ואחרים, 2000) המשפחתיות באה לידי ביטוי אצל העבריין ברצונו לתת לילדיו ולזוגתו את כל מה שנמנע ממנו בילדותו בשכונת המצוקה ולספק להם חיים טובים מחוץ לגבולות מרחב הפשע ולאפשר להם חינוך והשכלה שיאפשרו להם מוביליות חברתית דרכה ולא דווקא דרך עולם הפשע כפי שהוא נאלץ לפעול. ביטוי נוסף למשפחתיות הוא החשש הגדול מהמחיר שישלמו או משלמים בני משפחתו על מעשיו. בראיון עם כתב הפלילים של ידיעות אחרונות, בוקי נאה⁶⁴, הוא מציין את החשש של העבריינים מפרסום שמם ומעשיהם בעיתון כדבר שיפגע בילדיהם. נאה אומר:

"...ואז פתאום מופיעה ידיעה בעיתון עם התמונה שלו, והילד חוזר הביתה בבכי תמרורים כי הילדים

אמרו לו שאבא שלו פושע. ישבו מולי הרבה מאוד עבריינים בעלי שם ומיררו בבכי כשסיפרו לי על התגובות

של הילדים שחוזרים הביתה מבית הספר, והתחננו שאני לא אזכיר אותם".

גם אלפרון מספר על המחיר הכבד שמשלמת משפחתו אבל כאן הסיבה למחיר זה היא לא מעשיו הפליליים והאשמנה מוטלת בעיקר על הממסד ששפט וכלא אותו. לפי אלפרון, בעקבות מאסרו עברה משפחתו "משברים חמורים" כשגם המצב הכלכלי הלך והתדרדר באותו כלוא וגם מצבם הנפשי התערער. מתוך הכתבה: "היה להם מידע שאם אצא לחופשה, אהווה סכנה לשלום הציבור. לא אמרו לי למה ולא יכולתי להפריך את זה ולהתגונן. אשתי ילדה באותה תקופה, ולא שחררו אותי. לא הספקתי לעשות לקטנה שום אירוע. אצלנו המזרחיים נהוג לשמח את האישה – וכלום". המשפחה מצדה היא תומכת ומלווה את אב המשפחה במעשיו. אהובה אלפרון מתוארת כמי שמתרוצצת בין בתי המשפט כדי לסייע לבעלה לקבל שחרור מוקדם. בת זוגו הטרייה של העבריין שמעיה אנג'ל⁶⁵, נעמי קדוש (דומיניק), מתעקשת שאנג'ל, שריצה באותם ימים עונש מאסר על רצח כפול, הוא אדם בעל לב גדול, רגיש ואוהב ומדגישה בראיון עמה כי "אותי אישית לא מעניין עכשיו העבר שלו. לא אכפת לי אם רצח או לא. אני רואה את האדם שבו, מה שמנחה אותי עכשיו לפרסם את הסיפור שלנו ולהיחשף, היא האהבה האמיתית שלנו".

⁶⁴ מוסקו, י'. (27 בפברואר, 2004). **עבר פלילי עשיר**. 7 ימים ידיעות אחרונות. עמ' 42.

⁶⁵ אדירם, י'. (9 באפריל, 1990). **דומיניק רוצה ללדת ילד לשמעיה אנג'ל**. מוסף פסח, ידיעות אחרונות. עמ' 12.

הלויאליות למשפחה, כמו בסרטי המאפיה האמריקאית בשנות ה-70' של המאה הקודמת נתפסת כערך חשוב ועיקרי (Larke-Walsh, 2010). סרטי המאפיה בתקופה זו מבססים את ערך המשפחה כאחד הערכים החשובים ביותר, בא לידי ביטוי גם באופן שבו מתגייסת המשפחה לטובת העסק המשפחתי, על עסקיו הפלייליים והחוקיים ולמשל בדמותו של מייקל קורליאוני, גיבור הסנדק, שנאלץ להיכנס ל"עסקי המשפחה" עם מותו של אביו הסנדק ולהתגייס לטובת המשפחה ולטובת העסק המשפחתי. באופן זה לנרטיב זה, שושנה אסלן, אשתו של העבריין מני אסלן שנרצח, חייתה במשך שנים לצדו של ראש משפחת פשע ישראלית מקומית – משפחת אסלן. לאחר הירצחו היא נטלה על עצמה את "תפקיד הגבר" כפי שמתואר בכתבה אודותיה בידיעות אחרונות⁶⁶, השתלטה על עסקי המסעדות שלו והרחיבה אותם, "שלחה לבית העלמין – לדבר עם האבן" את שותפיו והשתלטה על עסקי ההימורים של המשפחה בטורקיה. בסופו של דבר, כניסתה לנעליו של ראש המשפחה עלתה לה בחייה והיא נרצחה.

התרפקות על העבר מאפיינת מספר כתבות בתקופה זו ובה הפושעים המקומיים מדברים בערגה על עברם העני באזורי המצוקה, על חבריהם לעבריינות בתחילת דרכם ועל התדרדרותם לעולם הפשע בשל חוסר ברירה אחרת. כך למשל סיפר אלפרון בראיון ל-"7 ימים" כי בשל העוני בבית, היעדרות ההורים והחסך במסגרת יציבה בחיים הובילו אותו לעסוק בעולם הפשע. מוטיב זה חוזר בכמה כתבות כשלפי אברהם (אברהם, 1993) זהו מוטיב שמאפיין את התקשורת בנייתה את "האחר" – תושב הפריפריה. לדבריו, התקשורת נוהגת להציג את תושבי הפריפריה כמי שאין להם שליטה על גורלם ועל עתידם ולכן עתידם לוט בערפל. הסיבה לכך שיעקב אלפרון, ועבריינים אחרים, משתמשים במצוקות העבר היא עשויה להיות הרצון לייצר חמלה והבנה בקרב הקוראים או מאידך העובדה שכך חונכו במהלך השנים – גם דרך אמצעי התקשורת. מעבר לכך, השימוש בעבר הקשה מצביע גם על כמיהה לעבר, געגועים לקולקטיב, לחבורה, לביחד. תחושות שעם השנים, ועם ניכורו של העולם הקפיטליסטי הפכו למוצר נדיר. דוגמא להתרפקות שכזו על העבר מופיעה במוסף "הארץ" בכתבה שעסקה בשיחות שביצע חוקר עם רוצחים בבתי הסוהר במשך תקופה ארוכה⁶⁷. אחד הרוצחים שהתראיין בפני החוקר הוא גבי בן הרוש, דמות בכירה בעולם הפשע הירושלמי. בן הרוש מספר לחוקר כי השתייכותו החברתית וכן ילדותו לצדם של עבריינים הם שהובילו

⁶⁶ גבירץ, י'. אדירם, י'. (5 ביולי, 1996). **האישה שהלכה איתו**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 14.

⁶⁷ מילנר, א'. (19 במאי, 1995). **שיחות עם רוצחים**. מוסף הארץ, הארץ. עמ' 18.

אותו למלחמת כנופיות. הוא מספר כי ביצוע העבירות בוצע תחילה כאירוע חברתי ובהמשך ויכוחים וריבים בין החבורה הובילו למלחמה עקובה מדם:

"לפני שנאסרתי, היינו קבוצת חברים בעיירה שגדלו יחד, עישנו חשיש יחד וגם ביצעו עבירות יחד, כשהשתחררתי מבית הסוהר, התקשרתי עם עבריינים מקליבר גבוה יותר. נוצר פיצול ביני וכמה אנשים שהיו אתי – לקבוצה של עבריינים אחרים. אנחנו היינו הדומיננטיים ואנשי הקבוצה השנייה נרתעו מאתנו. בשלב מסוים שמעתי שאנשי הקבוצה השנייה מתחילים לסחור בסמים קשים. אחד מהם, ראובן, שהיה בעבר חבר שלי, היה היותר דומיננטי באותה קבוצה. הכרתי אותו מילדות, והרשיתי לעצמי להעליב אותו בכל פעם שפגשתי אותו. השיא היה שהייתי פונה אליו בלשון נקבה. הייתי צריך להחזיר אותו למקומו הטבעי, לאחר שפתאום החליט להרים ראש".

לגרסתו של בן הרוש, כפי שהיא מוצגת בכתבה, לאחר שראובן ניסה להתנקש בחייו הוא החליט לרצוח אותו כדי שלא להירצח בעצמו. ההחלטה על ההתנקשות התקבלה על ידי הכנופיה כולה – ולא הייתה החלטה שלו בלבד:

"גזר הדין שהקבוצה שלי נתנה לו היה ממוות באופן חד משמעי. אף אחד בקבוצה לא הציע עונש

פחות מזה. מי שהיה מציע דבר כזה היה נחשב פחדן".

מעריצים את הגנגסטר האמריקני ומפחדים מהמאפיה הרוסית

נרטיב בולט במיוחד ששב וחוזר על עצמו החל מתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת ועד לסופה של התקופה הנבדקת הוא הפחד מחזירתה לישראל של המאפיה הרוסית על שלל דימוייה השליליים. בתחילת עשור זה הגיעו לישראל כמיליון עולים ממדינות חבר העמים, וככל חברה המקבלת אליה מהגרים, יש חשש מהאיום הזר, הלא מוכר, בנוגע להשפעות שעשויות להיות לעולים ולתרבות השונה על החברה ההגמונית בישראל כשהחשש נובע מתחושת פרטי החברה כי העולים החדשים יתפסו את מקומם בעמדות השונות בחברה, בתעסוקה ובתרבות (לשם, 1993). האיום מפני הזר, הלא נודע, בא לידי ביטוי בכל כתבה שיש לה הקשר כלשהו לפשיעה של עולים מברית המועצות לשעבר או של תושבי רוסיה. והכתבות כולן מאופיינת בתיאורים מפחידים ומאיימים על מעשיה האכזריים של המאפיה הרוסית או של חברותיה הקרובות: המאפיה הצ'צ'נית והמאפיה הקווקזית. ההתייחסות אל האויב הגדול שהוא "המאפיה הרוסית" היא התייחסות נטול פנים ושמות, כגוף אמורפי שדי ומפחיד שמאיים להשמיד את החברה

הישראלית. האמורפיות כלפי המאפיה הרוסית באה לידי ביטוי גם בבלבול מתמיד בין המאפיה הצ'כית, הקווקזית והרוסית, כאילו מדובר בישות אחת ולא בחברות שונות בעלות תרבויות אחרות להפליא. האיום מפני המאפיה הרוסית אינו ייחודי לישראל והאיום מפני הזר והלא נודע אינו ייחודי כלפי המאפיה הרוסית. בעבר, כפי שראינו, התייחסה העיתונות כלפי המאפיה האמריקנית בחשדנות ובבהלה מתוך חשש מחדירה של סממני הפשע המאורגן האמריקני אל תוך החברה הישראלית. השנים שחלפו, והשתרשות האמריקניזציה והתרבות האמריקאית בחברה הישראלית הובילו לשינוי בתפיסה של החברה הישראלית והתקשורת הישראלית את המאפיה האמריקנית. כעת, תפקיד "המאיים על החברה" עבר ל"מאפיה הרוסית".

כתבות על הימצאותן של המאפיה הרוסית, על שלוחותיה, בישראל מלוות תמיד בחשש, בבהלה ובפאניקה של ממש מעתידה של החברה. התיאורים בכתבות הללו כמו לקוחים מסרטי אימה כשהרוצחים, העבריינים והמאפיה בכלל מכונים בתיאורים מבהילים כמו "מפלצות" שמקרי רצח כמו שהם מבצעים "לא נראו עד היום בארץ". כתבות על התופעה הזו מופיעות לרוב לאחר אירוע פלילי קשה כמו רצח המיוחס לאנשי המאפיה או שיש חשש שבוצע על ידה, אירוע כזה מעלה באמצעי התקשורת את השאלות האם מדובר במעשיה של המאפיה הרוסית או המאפיה הקווקזית ומהם הסימנים לכך שמדובר במעשי ידיה. כתבות אלו מתאפיינות בגורם רשמי, מוסדי – איש אכיפת החוק – שמזהיר באופן חד משמעי מפני כניסתה לישראל של המאפיה ומהסכנות הטמונות בכך. אנשי המאפיה הם תמיד גוף עלום שם, נטול פנים וצורה, אמורפי לחלוטין, כשניתן לקורא רק לדמיון איך נראית המפלצת. אנשים המרואיינים בכתבות והקשורים בצורה זו או אחרת למקרה הפלילי – כמו בני משפחה של קורבן רצח, יופיעו ברוב המקרים בעילום שם, ובמרבית המקרים גם יצוין ויודגש על ידי הכתב הפחד שלהם לדבר בפני התקשורת.

במאי 1995 נרצחו סופיה מושייב ונכדה סיבליי כשהחשד לביצוע הרצח הכפול נפל על המאפיה הקווקזית. כתבה שפורסמה ב"ידיעות אחרונות"⁶⁸ בעקבות המקרה תיארה איום של ממש על החברה הישראלית כשכל כולה תיאורי אימה. הכותבים משרטטים את דמותה של "מאפיה אכזרית" שלא חוששת לנקום בצורה המקפאה ביותר, המבצעת פעולות נקם מזעזעות, נטולת מוסר בכך שרצחה וחיבלה בגופות של אישה קשישה ושל נכדה. כותרת המשנה של הכתבה מספרת את הסיפור כולו:

⁶⁸ טל-שיר, ע'. פרוקופייב, ד'. (26 במאי, 1995). המאפיה הקווקזית הייתה פה. מוסף ידיעות אחרונות, ידיעות אחרונות. עמ' 12.

"מצבן המזעזעז של גופות סיבליי וסופיה מושייב, שנרצחו השבוע בדירת היוקרה שלהם ברמת אביב, הצביע על כיוון אחד. נקמה אכזרית המקובלת במאפיה בעיר מוצאם. העסקים הבינלאומיים של המשפחה נשמרים בסוד; הם מחזיקים דרכונים רוסיים נדירים, מהסוד שנמכר בשוק השחור שם ב-50 אלף דולר. את העלייה לישראל של הנכד והסבתא הסדירו באופן עצמאי. השבוע סירבו לשתף פעולה עם החוקרים. המשטרה בלחץ: גאולת הדם הקווקזית עלולה להידרדר לגל מעשי נקם".

פתיחת הכתבה מתארת את השבעה על שני בני המשפחה – שבעה שהיא כולה תחת חשש ופחד. האורחים מזדהים בשמם מעבר לדלת נעולה, ובן משפחה מציץ בעינית כדי לוודא שמדובר במכר. הכותבים ממשיכים להבהיל את הקוראים מפני המאפיה שפניה לא נודעו, ומגורל החברה. וכמו בפעמים קודמות, כדי להמחיש שמדובר בתופעה מפחידה, גדולה ועצומה ממש, מובא קצין משטרה בכיר כדי לאשר זאת:

"ניתן לומר, שרציחות אכזריות כאלה טרם נראו בארץ. בצמרת המשטרה מעריכים, שהן נועדו

להעביר מסר מסוים, על פי הקודים הנהוגים במאפיה".

גם מפקד משטרת תל אביב, גבי לסט מגויס כדי לאותת מפני הסכנה המתקרבת: "זהו רצח מתועב, אכזרי ביותר, שללא ספק בוצע ממניע פלילי". אך לא רק גורמי אכיפת החוק מזהירים מפני הסכנה של המאפיה הרוסית, גם גורמים פוליטיים נמצאים בתמונה וחוששים מפני העתיד לבוא. הכותבים מציינים כי על חוקרי המשטרה ישנו לחץ מצדה של המערכת הפוליטית כדי "לפצח את הרציחות הללו במהירות, כדי לעמוד מקרוב אחר התופעה ולנסות לבלום גל מעשי תגובה. ביום שלישי אחר הצהריים אף הגיע שר המשטרה, משה שחל, למשרדי היחידה המרכזית בתל אביב, כדי להתעדכן בהתקדמות החקירה". הסכנה על החברה הישראלית בשל חדירתן לישראל של המאפיות של חבר העמים, מתבססת על החשש כי אזרחים יפגעו מחד ומאידך כי אנשי המאפיות האלו יצברו בישראל כוח פוליטי וכלכלי (Lemish, 2000).

בכתבה מצוטט ראש מחלקת המודיעין במשטרת ישראל, תנ"צ חזי לרר, שאומר:

"יש כאן מאפיה רוסית, קווקזית, צ'צ'נית ואחרות. איש לא יודע איפה זה מתחיל ואיפה זה נגמר.

הם באים לכאן כי קל להיות ישראלי ואין בישראל חוק נגד הלבנת הון. יש סיכוי קלוש ביותר שיוסגרו לרוסיה... חלק מעסקיהם חוקי, אך חבוי בהם פוטנציאל אדיר לפשע. הם קונים בארץ חברות, צוברים כוח

והשפעה, ועם הזמן גם כוח פוליטי. אנחנו רואים זאת כאיום אסטרטגי על המדינה".

הרצח הכפול המהווה את בסיס הכתבה, הוא, לפי מחבריה על רקע פעולות המאפיה ולהצדקה לכך הם מצטטים גורמי אכיפה בארץ וברוסיה. גורמי האכיפה פרט לכך שהם מאשרים את התופעה הם גם מעידים על אכזריותה ומאשרים את הצורך בפאניקה מפניה. למשל, במסגרת הכתבה מצוטט קצין במשטרת רוסיה שאמר שלרצח ברמת אביב יש כמה מאפיינים של גאולת דם וכי רצח כזה "מאופייני בכריתת איברים שאותם מגישים לזקני המשפחה, לוודא שהדם נגאל".

כתבה נוספת שעוסקת במאפיה הרוסית עוסקת דווקא בפעילות של מאפיה זו בארה"ב ומתארת כיצד זו דוחקת את רגליה של המאפיה האיטלקית⁶⁹. הכתבה ממחישה את האיום של המאפיה הזו על החברה האמריקאית בשלב הנוכחי אך מזהירה כי הסכנה צפויה להגיע גם לישראל. חברי המאפיה הרוסית בנוי יורק מתוארים כמי שאינם מסתפקים רק בדמי חסות אלא מומחים לזיופים מתוחכמים ו"גניבת מיליארדים מקופת האוצר האמריקנית". כדי להמחיש את האיום מצוטט פקד במשטרת ניו יורק שמבהיר: "הם מחסלים משפחות שלמות. אפילו האיטלקים לא עושים את זה". גם בפתח הכתבה מתאר את הכתב את המאפיה הזו כ"מפלצת אמיתית". המאפיה הרוסית בארה"ב, לפי הכתבה, אחראית לכמה ממבצעי הפשע הגדולים ביותר בתולדות הפשע האמריקני של שנות ה-90 ומדובר במי שהשתלטו כליל על ברייטון ביץ', הריכוז היהודי-רוסי הגדול ביותר בעולם אחרי מוסקבה וישראל. לעומת התהילה שאופפת את גיבורי המאפיה האמריקאית, אנשי הקהילה מפחדים מהמאפיה הרוסית. בכתבה למשל מתואר רצח לאור יום במסעדה, אך אף אחד מהנוכחים "לא ראה כלום". כך מתאר בכתבה קצין משטרה מקומי:

"המסעדה מלאה – ואף אחד לא ראה כלום ולא יודע כלום. נו, מה אתה אומר על זה... אין לנו שום

שיתוף פעולה מהקהילה כאן. רוצחים להם מישוהו, והם לא ראו כלום. מרמים אותם, והם יודעים מי רימה.

סוחטים אותם, והם לא יודעים על מה אנחנו מדברים".

המחבר משווה בין המאפיה הרוסית לזו האיטלקית, ששלטה עד אז בניו יורק. בניגוד למאפיה האיטלקית, המאפיה הרוסית אינה מבוססת על חלוקה נוקשה של טריטוריות ותחומי עיסוק בין משפחות ועל ריכוז הכוח בידי סנדק אחד. עשרות כנופיות רוסיות, הפועלות באורח עצמאי: "במילים אחרות: אין שליטה מרכזית, אין בוס אחד, אין חלוקה של טריטוריות ועיסוקים". המשמעות של התיאור הזה הוא כי השינויים בחברה, האצת הליכי הגלובליזציה והתעצמותו של הקפיטליזם האגרסיבי משנים שוב, כפי ששינו בעבר, את החיים בחברה המודרנית. המבנה

⁶⁹ יחזקאלי, צ'. (24 בספטמבר, 1994). המאפיה האיטלקית מתה, תחי מאפיה הרוסית. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 17.

הקפיטליסטי שמציב את האינדיבידואל במרכז שוב שינה גם את האופן שבו הפשע מתארגן. במקום משפחה, ארגון בעלי מעמדות היררכיים אנחנו מוצאים במאפיה הרוסית קבוצות קטנות שפועלות באופן עצמאי כשארין חלוקה של טריטוריה, אין גבול בין אם גיאוגרפי ובין אם מדומיין ונותר אי סדר, וכאוס אפוקליפטי (Drucker, Powell, 2002).

אף שמדובר בהתרחשות המתקיימת בארצות הברית, חרד הכתב מכניסתה של המאפיה הרוסית לתוך החברה הישראלית. בכתבה הוא מצטט את ניצב דן אוהד, שהיה עד זמן קצר לפני פרסום הכתבה נציג משטרת ישראל בניו יורק, ממחיש שוב את הקשר הישראלי ומאשרר בתורו את היקף התופעה ואת האיום שבה.

"יש בהחלט תנועה בלתי פוסקת של אנשים ושל כספים בין המאפיה בארה"ב לבין הפשע הרוסי בארץ... אני חושש מהרגע שאנשיה יתחילו להשתמש בכל הכספים שהם מזרימים ארצה מארה"ב וממקומות אחרים כדי להשפיע על פוליטיקאים. פוטנציאלית, הם מסכנים כל דמוקרטיה. גם את זו שלנו. אך אחד לא מחוסן".

המאפיה הרוסית, כפי שעולה מהכתבה היא איום על הדמוקרטיה באשר היא ובכך היא איום על החברה המודרנית – בישראל ובארצות הברית, איום שגורם להשחתת השלטון, לסיאובו ולסוף אפוקליפטי על החברה.

החשש מפני כניסתו של האיום הזר לישראל, הוא כאמור אינו ייחודי לישראל או למאפיה הרוסית והוא מלווה חברות שונות, בעיקר חברות מהגרים המתמודדות עם כניסתם של מהגרים ועם קונפליקטים חדשים במפגש בין התרבויות (Lemish, 2000). בכך, בדימויים השליליים, בעיקר של פשע ואלימות שמלווים את הסיקור התקשורתי של עולי ברית המועצות לשעבר, מתמודד עם הממסד הישן ומתמודדת החברה ההגמונית עם הניסיון לסדר חברתי חדש ולשינוי במאזן הכוחות בחברה (גרמשי, 2009). כך, ניתן לראות בכתבה שהתפרסמה ביוני 1999 בעיתון הארץ⁷⁰, את הדאגה משינוי הסדר החברתי ככל שהוא נוגע לאסירים עצמם. בכתבה שעוסקת בהרדה "מהתחזקות של כנופיות אסירים מחבר המדינות" בתוך בתי הכלא. הרקע לכתבה הוא החשש של המשטרה ושל שירות בתי הסוהר מפני עולי חבר העמים לשעבר החוברים לכנופיות בתוך בתי הכלא בישראל ונערכים או מנסים להתמודד עם המצב החדש. תיאור הכנופיות בכתבה שב וחוזר על החששות הכבדים מפני כניסתה של המאפיה לישראל – והפעם לתוך בתי הכלא שלה. התנהגות האסירים וההתחברות ביניהם עלולה, לפי שירות בתי הסוהר

⁷⁰ פינטו, נ'. (6 ביולי, 1999). *הכנופיות פורחות בתוך בתי הכלא*. הארץ. ע' א' 8.

"לסכן את הביטחון בבתי הכלא". כך נאמר כי דפוסי ההתנהגות של הכנופיות מחבר העמים "לא היו מוכרים לשוטרים בישראל". אחד מקציני שב"ס, העוסק באבחונה של התופעה החדשה, גונדר יוסי פולק, אף מתריע כי מדובר בקבוצות ש"מזלזלות בשיטה הדמוקרטית הנהוגה בארץ, ורואות בכך חולשה של שלטון החוק". עוד לדבריו, העולים החדשים הורגלו ברוסיה לתנאי מאסר קשים יותר, כך שהעונשים שהם מקבלים מרשויות החוק בישראל לא מטרידים אותם ואף ממחישים להם כי הפשע שביצעו משתלם. הכותבת מתייחסת במאמר מוסגר גם למקור של המאפיה הזו – ברוסיה – כשהמסר הוא ברור- זוהי מאפיה שאין לה גבולות ואין לה פחד או מורא בפני החוק, תוך שהיא מצטטת גורם בכיר במשטרה:

"..חבריה יכולים אף לחסל מתחרה פלילי במגרש כדורגל באמצעות מטען אלחוטי ולהרים יחד

אתו עוד עשרה אוהדים".

בהקשר של הפאניקה והחרדה מפני כניסתה לישראל של המאפיה מחבר העמים, יוצאת דופן היא כתבה שפורסמה ביוני 1996 בעיתון "הארץ"⁷¹. כתבה זו עוסקת באותה חרדה ישראלית מפני כניסתו של האיום הזר, אולם במקרה זה אין תיאורים מבעיתים כי אם נתונים ענייניים והדיון עצמו מתקיים בין קציני משטרה בכירים המביעים עמדתם לגבי סכנות מפני המאפיה אם קיימות. כך, קצין משטרה בכיר, הממונה על ריכוז המאבק בפשיעה מחבר המדינות, אברהם דווידוביץ' סובר כי הפרסומים התקשורתיים בישראל אודות מאפיה אכזרית ומאיימת היא בבחינת "רעש תקשורתי לא מבוסס" כשהמהומה התקשורתית גורמת נזק לא מוצדק לעולים מחבר המדינות. לשיטתו מדובר במקרה של תיוג זרים על דרך השלילה וההתייחסות סטריאוטיפית כלפיהם כשכל הנראה הרקע לכך הוא החשש שהעולים החדשים יתפסו את מקומם החברתי והמקצועי של הישראלים. קצין המשטרה אף רומז כי חלק מהרעש התקשורתי נובע מקשר שבין התקשורת לפוליטיקאים במטרה לקדם את האינטרסים שלהם. בניגוד לעמדתו, מובאים בכתבה עמדות נוספות של קציני משטרה בכירים אחרים שאכן התמונה מדאיגה מעליית העבריינות בקרב יוצאי ברית המועצות לשעבר, ובפרט של "הרוכב הבכיר" – המאפיה הרוסית. כאן מפורט כי אכן בידי המשטרה מידע על עבריינים ואישים שהביאו לארץ סכומי כסף במזומן, השתלטו על עסקים בעין מפריע וצברו בישראל כוח והון כלכלי רב. כאן מגיע שלב הנתונים. בניגוד לכתבות אחרות על המאפיה הרוסית, כאן מספק הכותב פרטים ממשיים: לפי הכתבה, בשנים שקדמו לפרסומה, הושקעו בישראל כארבע מיליארד דולר שהושגו מעבירות פליליות בחבר המדינות

⁷¹ שפירא, ר'. (6 ביוני, 1996). דגי רקק או כרישים. הארץ. ע' ב'3.

וכי ההערכה במשטרה היא שכ-60-50 אנשים, שלפי החשד היו בעלי תפקידים בכירים בעולם התחתון בברית המועצות לשעבר- הגיעו לישראל בשנים האחרונות והפכו אותה לבסיס הפעולה שלהם.

לקראת סוף הכתבה, מפרט הכותב את הדאגה והסכנה מפני כניסתה של המאפיה וגם כאן, כמו בכתבות

אחרות, מדובר באיום של ממש על הדמוקרטיה הישראלית:

"מה שבעיקר מטריד את המודאגים מתופעה זו", נכתב בכתב, "הוא האפשרות שהעבריינים אלה,

באמצעות התשתית העסקית כלכלית שהם מקימים, ישלחו זרועות לכלי התקשורת, לגופים ציבוריים

ושלטוניים, ואפילו לכנסת שהמתמודדים על משוביה וזקוקים לסכומי כסף גדולים כדי לממן את פעילותם

הפוליטית".

למרות החשש הממשי שהציע, נזהר הכותב בדבריו ומציע גם עמדה פחות נחרצת, פחות חרדה לעתיד

המדינה. את הכתבה הוא מסיים בציטוט של קצין משטרה בעילום שם המציע עתיד מזהיר יותר. לדבריו, בעלי ההון

שעלו לישראל פועלים "באופן מתוחכם והם זהירים מאוד" וכי הם נזהרים שלא להסתבך בפלילים ולהיעצר כדי שלא

למשך אש. הוא מוסיף:

"אבל הכסף הגדול שהם משקיעים מאפשר להם להתבסס בעמדות מפתח, בתחילה כלכליות

ופיננסיות, ואחר כך גם חברתיות, ציבוריות ואולי פוליטיות. כך הם פעלו שנים בכל העולם ואין שום סיבה

שלא יפעלו כך גם בישראל".

הכתבה המוזכרת לעיל, אף שהיא שונה מכתבות אחרות בנושא הפשיעה הרוסית והמאפיה הרוסית,

מתייחסת להתמודדות המעשית של השלטון והממסד עם התופעה החדשה והמאיימת. הסיקור התקשורתי המהדהד

והחרדה והפאניקה הן של הכותבים והן של הדמויות המסקרות בו – אנשי שלטון וגורמים ברשויות האכיפה –

הובילו את הממסד לנסות ולהתמודד עם התופעה. מונו בעלי תפקיד שבחנו את הנושא ובסופו של דבר הוחלט על

הקמת יחידת משטרה בניסיון למגר את הבעיה – היחידה הארצית לפשיעה בינלאומית (יאחב"ל). התמודדות זו של

הממסד דומה להתמודדות עם נושא הפשיעה המאורגנת בישראל, שליווה את הסיקור התקשורתי ואת הדיונים בחברה

הישראלית במהלך שנות ה-70 של המאה הקודמת. ההתמודדות כללה תחילה התכשורת של הממסד (נתן, 1992)

ובהמשך, בעקבות הסיקור התקשורתי שלא פסק ואף התעצם הוקמה ועדה, הממסד הכיר בפשיעה המאורגנת והחל

בהתמודדות מולה.

האיום הממשי של המאפיה הרוסית על החיים בחברה דמוקרטית, על מוסדות השלטון, החברה, הכלכלה והתרבות הישראלית, הם סימנים לכך שאולי הקפיטליזם, ערכו הרב של הכסף ושל הקפיטליזם, הם לא השיטה וייתכן שהגישה הקפיטליסטית לא תחזיק מעמד לאורך שנים (Powell, 2002, Drucker, 2012). אבל החרדה מפני הזר הוא לא רק תוצר לוואי של החיים הקפיטליסטיים אלא הוא גם ביטוי למאבק המתמיד שבין המקומי-לוקאלי לבין הגלובליזציה. ישראל, כמדינה שפתחה את שעריה להליכי הגלובליזציה, מתמודדת כעת עם האיום שמביאים עמם הליכים אלה, תוצאות הלוואי שלהם. ובשלב הזה היא מנסה למצוא את מקומה בין הרצון להפוך חלק אינטגרלי מהחברה העולמית לבין הרצון להתכנס בתוך עצמה ולבדל את עצמה כחברה ישראלית בעלת גבולות ברורים (רם, 2005).

בניגוד מובהק לחשש ולפחד מפני המאפיה הרוסית על שלוותיה, המאפיה האמריקאית ובעיקר זו האיטלקית, נהנית בישראל מסיקור נרחב, נגוע בדימוי הערצה ותחושת מיתוס שלא נגמרת. במהלך השנים פורסמו כתבות רבות על המאפיה האמריקאית, כמעט תמיד על המאפיה האיטלקית, מאל קפונה וג'ון גוטי - דמויות שחיו במציאות - ועד דמויות גנגסטרים מומצאות מהתרבות הפופולארית של ארצות הברית. כל תופעה, אירוע או סיפור בעל משמעות שמתרחש מעבר לים מהווה תירוץ לכתבה נוצצת. ניכרת השפעה מאוד גדולה של אמריקניזציה שבאה לידי ביטוי בתיעוד מסיבי של המאפיה בניו יורק וכן של תוצרי התרבות הפופולארית האמריקנית כמו סרטי פשע וספרי פשע. ההערצה למה שמתרחש מעבר לים מקבלת סממנים של מקדונלדיזציה בשתי דרכים: האחת היא הסיקור עצמו כלומר מקדונלדיזציה באופן שבו החברה הישראלית מנסה להיות אמריקה והשנייה היא בדרך שבה נעשה הסיקור עצמו: שטחי, רפטטיבי, עמוס בקלישאות ובתיאורים הוליוודיים (Ritzer, 1993).

דוגמא טובה להבדל בין הגישה המבוהלת כלפי המאפיה הרוסית לעומת הגישה הרומנטית, מלאת ההילה כלפי המאפיה האיטלקית ניתן למצוא בכתבה שפורסמה בידיעות ועסקה בפעילות שתי המאפיות בניו יורק שבארה"ב⁷². בכתבה זו, שהתפרסמה בשנת 1994, מתוארת עלייתה בניו יורק של המאפיה הרוסית הדוחקת את רגליה של זו האיטלקית. היחס כלפי המאפיה הרוסית בכתבה הוא של פחד ושל סכנה, חשש לכלכלה האמריקאית ולחברה ובכלל. המאפיה הרוסית בכתבה מכונה "מפלצת של ממש" והמשטרה מזהירה לגביה שחבריה "מסכנים כל דמוקרטיה" וזאת למרות, שעל פי הכתבה, גודלם "עדיין קטן מחמש משפחות המאפיה האיטלקית בניו יורק".

⁷² יחזקאלי, צ'. (24 בספטמבר, 1994). המאפיה האיטלקית מתה, תחי מאפיה הרוסית. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 17.

כתבות על דמויות גנגסטרים אמריקניים מתפרסמות בתדירות גבוהה. הסיבה לפרסום הכתבות הוא אירוע מסוים בחייו של מאפיונר או של המאפיה בכלל – מעצר, שחרור ממאסר, מוות או תופעה חדשה הקשורה במאפיה. הכתבות הללו הן בהחלט המקום לכתב לשלב בטקסט שהוא מגיש לקוראים ניחוח של סרט פעולה, של דרמה הוליוודית. למשל בכתבה שפורסמה בדצמבר 1990 בעקבות העמדתו לדין של אחד מראשי הפשע האיטלקיים בניו יורק, ג'ון גוטי⁷³, לא נחשכים תיאורים אלו מהקוראים. גוטי, המכונה בכתבה כ"בוס הגדול של המאפיה" ומודגש כי מה שחשוב לו זה "רק שיצליח גם בכלא ללבוש בכל יום חליפה חדשה ב-2000 דולר". הכתבה עמוסה בתיאורים של סרטי מאפיה, ובין השאר חיסולים שהובילו להעמדתו לדין. הכותב, יחזקאלי, ממש כותב תסריט:

"... לימוזינה שחורה ארוכה התליקה מהשדרה השלישית אל תוך הרחוב ועצרה מול המסעדה.

שישה רעולי פנים הגיחו מלימוזינה אחרת. היריות כונו היטב, במיוחד אחת, מטווח קצר לראשו של קסטלנו..."

הכתבה לא פוסחת על האהדה והתהילה שלה זוכה גוטי ברחבי ארה"ב, ובכך ממסגר הכותב שוב את המיתות

של המאפיה:

"מה שגורם לתביעה ולאנשי האף.פי.איי לתעב את גוטי יותר מכל – הפופולאריות הרבה שלו.

בעיקר ברובע שבו הוא מגורר – קווינס. עבור תושבי קווינס הוא כמעט משיח. אליל, בוודאי. ולא רק בכלל הנדיבות שלו למרכזים רפואיים ותצוגת הזיקוקין המלהיבה שהוא מארגן על חשבונו, כמובן, כל יום עצמאות. הגיו יורקרים מתקשים לעמוד בקסמיו. לא רק בזכות מראהו ההדור וחיוכו הקבוע. בעיקר בשל יכולתו להנחיל לממסד תבוסות בזו אחר זו. אם תרצו, הוא נהנה ממעד של רובין הוד מודרני, בוודאי בקרב הקהילה האיטלקית. גוטי הוא *untouchable*. מעמד הרואי. איש לא יכול לפגוע בו".

שנת 1997 נרשמה כשנה שבא יצאו לאור רומנים, סרטים ותוכניות טלוויזיה על המאפיה, ובעקבות זאת התפרסמה ב"מוסף הארץ" כתבה מתורגמת מעיתון "הפרפר'ס העוסקת באהדה הגדולה של התקשורת והתרבות הפופולארית ואולי בעיקר של הצופים והקוראים לחומרים על המאפיה. הכתבה הזו, אף שהיא עוסקת באהדה הגדולה שיש בציבור כלפי תכנים מאפיונריים – הן סיפורי פשע אמיתיים והן בדיוניים – הרי שבמקביל היא סודקת את

⁷³ יחזקאלי, צ'. (22 בדצמבר, 1990). צוחק כל הדרך אל הכלא. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 15.

האפיות ואת המיתות הנלווית לה. הכתבה עצמה נפתחת בסיפור של הכתב, אלברט מוביליו, שנתקל ברחוב באחד מראשי הפשע האמריקניים, וינסנט "הסנטר" ג'ינגנטה, הבוס לכאורה של משפחת הפשע מגנואה ביו יורק. אולם המפגש עמו לא היה כפי שהקורא היה מדמיין לעצמו – איש בחליפה מהודרת, מעשן סיגר עבה ומבט קודר בעיניו – הדמות שפגש המחבר הייתה של "זקן מצומק בחלוק רחצה ונעלי בית, ששיערו לא מוברש ומבטו תוהה". המחבר, שסוקר בכתבה טקסטים בתרבות הפופולארית העוסקים במאפיה, לצד גם כתבות בעיתונות שהיללו את הדמויות, חותר למסקנה שעל אף הסקרנות והעניין שהחברה מביעה לאורך השנים בתולדות ובמעשי המאפיה, הרי שבסופו של דבר אנשי המאפיה הם אנשים בשר ודם, משועממים שבהקשר אחר יכלו להיות גם פוליטיקאים משועממים:

"אולי הסוד הגדול ביותר ... הוא שחיי הפשע הם כמו הנראה שעמום אחד גדול ... מאפיונר משועמם

בתחתונים ... דון קורלאונה ... היה יכול להיות בקלות מועמד הרפובליקאים לסנאט. הוא הרי בעד קפיטליזם

לא מרוסן, ערכי משפחה ועונש המוות".

בסופו של יום, ההערצה האמריקאית למאפיה, על שלל תוצרי התרבות הפופולארית, מתבססת על הנרטיב האמריקאי המקדש את הכסף, ואת ההצלחה החומרים והכלכלית על פני ערכים אחרים:

"חלום המאפיה הוא החלום האמריקאי, זה שבו אפשר לאכול את הקגולי ולהשאיר אותם שלמים".

ההערצה הישראלית למאפיה שבארצות הברית בא לידי ביטוי גם בכתבות על אירועים פליליים מקומיים ואלה מקבלים "נגיעה הוליוודית" במקרים רבים כדי להעצים את הסיפור, ולהפוך אותו לסרט מתח. דימויים ותיאורים של סרטי הסנדק, ושל המאפיה האיטלקית בניו יורק מופיעים שוב ושוב בכתבות על ארגוני הפשיעה בישראל. הכתבים לא מסתירים זאת, להפך – הם משתמשים בכך בגלוי ומרבים לכנות עבריינים כ"סנדק" למשל. לפעמים התיאורים האלו תפקידם לנסות ולהעצים את הסיפור, לספק לו ניחוח של מאפיה, של חו"ל ולעיתים נראה כי הדימויים של המאפיה תפקידם להראות את הפער שבין הנוצץ שמעבר לים לאפור הלוקאלי.

דיון ומסקנות: "מהשפונה למשפחה", מי"מקום" ו"לא מקום"

כיצד הפך העבריין, בן המהגרים מארצות המזרח, העני, תושב הפריפריה ומייצגו של "האחר" (פאנון, 1952) בהגמוניה הישראלית, לגיבור התרבות המקומי, זה שמייצג עבורה הצלחה כלכלית ואהדה תקשורתית? כיצד הפך העבריין חסר העתיד ומוכה הגורל למייצג הקפיטליזם ודמות מוכרת בכל בית בישראל? התשובה לשאלה הזו תמונה בשינוי הקיצוני שעברה החברה הישראלית ביובל האחרון שבא לידי ביטוי בשינוי ערכי יסודי שמושפע, כפי שראינו מהליכי גלובליזציה ומניסיון לחקות את תרבות המערב ובעיקר את זו האמריקנית. התוצאה של ההליכים האלו הוא שינוי במערכי הכוחות בחברה, בנפילתן של האליטות הישנות ובהתגבשותן של אליטות חדשות שבאות לידי ביטוי בין היתר בהצגתו של העבריין כגיבור תרבות מקומי. תופעות והליכים שהם תוצאה של הליכי הגלובליזציה המואצים כמו למשל החשש מפני חדירתה לישראל של המאפיה הרוסית, מסמלים את השלב הבא בהתגבשותה של החברה הישראלית, שמבקשת כעת לבדל את התרבות הלוקאלית בניסיון להחזיר לעצמה מעט ממה שהייתה בעברה והיא מנסה לשוב ולשרטט את גבולותיה באופן ברור ונפרד משאר העולם.

דמותו של העבריין הישראלי, כפי שהשתקפה בעיתונות הכתובה, עברה שינויים רבים במהלך העשורים שנבדקו במחקר זה. העבריין הישראלי, שהחל את דרכו בשכונות המצוקה ובעיירות הפיתוח, כמי שמייצג את השוליים של החברה, הלך והפך, בחסות הגלובליזציה, לגיבור תרבותה. התבססותו במרכז השיח התקשורתי, בכתבות המגזין, מסמלת יותר מכל את קריסתה של התרבות ההגמונית הישראלית הישנה ואת המהפך ביחסי הכוחות בחברה, את עלייתן של האליטות החדשות (אלבו וגולן-נדיר, 2016). גרמשי טען כי האליטות מבססות את ההגמוניה שלהן דרך הכתבת המציאות למעמדות הנשלטים כשלפי הול (hall, 1977) ומיליבנד (Miliband, 1969) השליטה הזו נעשית דרך אמצעי התקשורת שמשמרים את האידיאולוגיה הפוליטית-תרבותית השלטת. אולם, נראה כי הליכי הגלובליזציה, כפי שבאו לידי ביטוי בישראל, גברו על אותה השליטה ההגמונית.

דרך הסיקור התקשורתי כפי שהופיע בכתבות מגזין בעיתונים "ידיעות אחרונות" ו"הארץ" השתקפו ערכיה המשתנים של החברה וניתן לראות דרך אותן כתבות את ההליכים שעיצבו את החברה הישראלית מחדש (Mander, 1983). כך, בשנת 1970, כשהגלובליזציה מתחילה לחדור לישראל והליכי

השינוי מתחילים, נשקפת החברה הישראלית כמושתתת על ערכי הסוציאליזם, על משק ריכוזי, קולקטיביזם, הסתפקות במועט וראייה לעתיד (אייזנשטדט, 2004). החברה מתאפיינת בהגמוניה הציונית של מפא"י, בחלוקה ברורה שבין פריפריה למרכז גם בחברה עצמה וגם כפי שזה מוצג בתקשורת, ובראייה, לעיתים מתנשאת, של הקורא התל אביבי מול תושב הפריפריה הנחשל (אברהם, 1993). העברייני הישראלי, בתחילת מחקר זה, מוצג בתקשורת הכתובה כנציג הפריפריה וכמיצגה. כלומר, העברייני הוא תלוי טריטוריה – הטריטוריה היא העברייני והעברייני הוא הטריטוריה. בכתבות השונות מתואר העברייני כמי שמגיע ממקום של פשע – עיירת פיתוח או שכונת מצוקה והוא תולדה של הפריפריה שהיא נחשלת, ענייה, חסרת עתיד ותקווה. ייצוגו של העברייני בתקשורת בשלב זה מצטמצם למרחב פשע ברור, בעל גבולות גיאוגרפיים ממשיים והוא נתפס כמי שפנה לפשע בלית ברירה, בשל נסיבות חייו. כתושב של עיירות הפיתוח ושכונות המצוקה הוא תמיד בן עדות המזרח (אברהם, 1993). הכתבות בנושא הפשיעה עוסקות בתקופה זו בעיקר במרחב הפשע כמכלול – ערים כמו נתניה וכמו אשקלון ושכונות מצוקה כמו שכונת שפירא בתל אביב מתוארות כ"מערב פרוע" וכמקום נטול חוקים ומוסר. (אברהם, בתוך: צמרת ואח' 2009). העבריינים עצמם מוצגים כמכלול – כקולקטיב, גוש אחד ומקשה אחת ללא פנים וללא דמות. דמויות שטחיות שמאפיינות את המרחב שבו הם נמצאים. הם מובאים בטקסטים העיתונאים כדוגמא לחיים "שם".

כבר לקראת סוף שנות ה-70 של המאה הקודמת ניתן להתחיל ולראות את השינוי בסיקור התקשורת, לצד עיסוק בלתי פוסק בתקשורת, במוסדות המדינה ובציבור על סוגיית קיומו של הפשע המאורגן. כעת לא מדובר רק על העברייני נציג הפריפריה אלא גם על העברייני הנורמטיבי – בן מעמד הביניים, משכיל ובעל מקצוע, שהחמדנות בעידן הקפיטליסטי הובילה אותו לפשע. משנת 1975 נרטיב זה הופך נפוץ יותר בתקשורת עם העמדתם לדין וכליאתם של שלושה בכירים במשק שהורשעו בעבירות שחיתות ושחחד: אשר ידלין, מיכאל צור ויהושע בן ציון. השלושה, שהיו בכירים במשק ומזוהים עם האליטה הישנה וההגמונית של תנועת העבודה והציונות, סימלו, בתקשורת ובחברה את קריסתן של האליטות הישנות בכל הקשור לפשיעה (שיין, 2010). הרשתם סימלה הליך של השחתת החברה והמדינה (נבות, 2012). הליך שהמסד עצמו האשים כי הוא נובע מזליגת תכנים אמריקניים, בעיקר סרטי פשע ותוצרי התרבות הפופולארית המערבית שחרטו על דגלם את הקפיטליזם כערך עליון בעולם המודרני. הפיכתו של הקפיטליזם לערך עליון מייצר ערכי משנה שהם רווחה כלכלית כמדד להצלחה, וכי זו חשובה יותר מכל

דבר אחר. מעבר לכך, התהדרות בסמלי סטטוס שמסמלים את הרווחה הכלכלית, פרסום, וההנחה הבלתי מתפשרת שיש לעשות הכל כדי להצליח כלכלית. רעשי המשנה של הקפיטליזם משמעותם שהאדם הוא זה שנמצא במרכז, האינדיבידואל, וכדי להשיג הצלחה בעולם המודרני הוא ידרוס את גבולות המוסר והנורמות של החברה שבה הוא חי. הממסד, כפי שהתקשורת תיארה לא פעם, הבין כי החברה עוברת תהליך של השחתה בעקבות הליכי האמריקניזציה והניסיון לחקות את תרבות המערב. לכן בשלב זה, ניכרת סלחנות כלפי העברייני יליד אזורי המצוקה כי לכאורה לא הייתה לו ברירה אלא לפנות לפשע (אברהם, 1993), בניגוד אליו, העברייני הנורמטיבי לא זוכה לשום חמלה והוא מסמל את החמדנות, את השחתת החברה ואת כל מה שרע בחברה המודרנית הגלובלית. שנות ה-90 של המאה הקודמת, מתאפיינות בהשתרשותם של ערכי הקפיטליזם והאינדיבידואליזם והאצת הליכי האמריקניזציה עד כדי העתקה של מאפיינים רבים מהתרבות האמריקנית, בהם אימוץ הפושע כגיבור תרבות (גורביץ', א' 2015). העברייני שפגשנו בשנות ה-70, נציגם של אזורי המצוקה, הופך למיצגו של העולם הקפיטליסטי, כפי שעשו הגנגסטרים מהמאפיה האמריקאית בסרטי הפשע (Larke-Walsh, 2010). בשלב הזה העברייני, שנולד וגדל בשכונות המצוקה ובעיירות הפיתוח עובר להתגורר במרכז, בשכונות פרבריות, במגדלי יוקרה, בפנטהאוזים נוצצים. מרחב הפשע משתנה וכעת שוב הוא אינו תלוי בגיאוגרפיה וגבולות פסיים. הפשע נמצא בכל מקום ובכל זמן והעבריינים הם חלק אינטגרלי מהנוף החברתי. הם עדיין מסומנים אבל בגבולות סימבוליים מדומיינים – המאבטחים ששומרים עליהם, הגדרות שאמורים להגן עליהם והשוטרים שדולקים אחריהם מבנים קו דמיוני ומאוד ברור של הגבול בין הפשע לנורמה – בין "האני" ל"אחר". החלפת הגבולות הגיאוגרפיים בגבולות מדומיינים מתכתבת עם הנרטיב המוצג בסדרת הפשע "הסופרנוס" (Martynuska, 2012). לפי וידינגר (Weidinger, 2013), הדמות הראשית, טוני סופרנו, הוא דמות מקבילה לגנגסטר הישראלי: בן למשפחת מהגרים שגדל בשכונת הפשע ועבר להתגורר בפרבר. הוא חלק מהחברה הנורמטיבית האמריקאית אבל בינו לביןם מפריד גבול דמיוני סימבולי. הנרטיבים של סרטי המאפיה, לאורך כל שנותיהם, יצרו הקבלה ברורה בין הגנגסטר לקפיטליזם כשהגנגסטר מייצג את החלום האמריקאי והוא להגיע להצלחה כלכלית, ולהגדיל ככל הניתן את עסקיו ורווחיותו. הגנגסטר בסרטי המאפיה לבוש בחליפות יקרות, נוהג במכוניות מפוארות ובסמלי הסטטוס שמלווים אותו מייצגים את תרבות הצריכה בחברה הקפיטליסטית, שמטרתה להציג לראווה את הצלחה החומרית. הכוח והמעמד שצוברים הגנגסטרים נובעים מהצלחתם כשהאמצעי

לכך הוא שימוש באלימות. בהתאם לכך, גם העבריינין הישראלי ממצב את עצמו כנציג הקפיטליזם, מרבה להתראיין בניסיון לצבור תהילה ופרסום, גם הם מאפיינים את התרבות הקפיטליסטית ואת תרבות הצריכה של המערב (Marshall, 1997) משתלט על עסקים חוקיים ולא חוקיים בדרך אלימה ומתהדר בסמלי סטטוס המאפיינים את תרבות הצריכה והשפע.

הבירוקרטיה, התאגיד הכלכלי וההיררכיה, הם חלק ממאפייני העולם הקפיטליסטי והם באים לידי ביטוי גם במאפיה האמריקנית כשבסרטים אודותיה מוצג נרטיב זה ביתר שאת בעיקר החל משנות ה-70'. נרטיב זה מציג את המאפיה כהתאגדות, כארגון פשיעה היררכי ואלים ושם דגש רב על הארגון כמקשה אחת ופחות על האינדיבידואלים שיוצרים את הארגון. בישראל, "משפחת הפשע" היא הארגון. היא זו שמחייבת לויאליות, היא זו שהכסף משרת. כך, כשראש משפחת הפשע של משפחת אסלן, יחזקאל, נרצח, נטלה על עצמה אשתו, שושנה, את התפקיד של ראש המשפחה והשתלטה על עסקיו החוקיים והלא חוקיים. הנרטיב שבו בחרה ושכך הוצג בתקשורת של נאמנות חסרת מעצורים למשפחה, דומה לנרטיב שאפיין את סדרת סרטי הסנדק (Coppola, 1972) שבמהלכו מייקל קורליאונה, בשם הנאמנות לאביו ולמשפחה, תפס את מקום הסנדק לאחר מות אביו (Martynuska, 2012) שושנה אסלן שילמה בסופו של דבר את המחיר על כך בחייה. התקשורת משרטטת את מפת התקשורת לפי המשפחות, הן מסמלות את ארגוני הפשיעה. כך, יעקב אלפרון הוא ראש ארגון הפשע של משפחת אלפרון, יחיא חרירי עמד בראש משפחת הפשע חרירי וכך הלאה. הצגה תקשורתית זו ממחישה היטב את השינוי שעבר בחברה מהצגתם של חברי כנופיית כרם התימנים ככנופיה, או ארגון בהתהוות, המבוסס על מקום וטרטוריה גיאוגרפית. כעת, בשנות ה-90 של המאה הקודמת, הארגון הוא מבוסס משפחה ואינו תלוי בטרטוריה גיאוגרפית. בכך שוב אנו עדים לניתוק שבין המרחב הגיאוגרפי לפשע והפשע הופך למרחב מדומיין שאינו תלוי בגבולות גיאוגרפיים.

השוטר מהווה דמות מראה לדמותו של העבריינין בשתי התקופות שנבחנו במחקר זה. בשתי התקופות השוטר – איש החוק – מייצג את הממסד, את שלטון החוק במדינה ואף שהמחקר לא התמקד בדמותו, הוא אורח קבוע בכתבות שהתפרסמו במהלך השנים סביב הפשע הישראלי והעברייני המקומי. בתקופה המוקדמת, השוטר, מייצג הממסד, הוא המודל לחיקוי, תבנית נוף התרבות ההגמונית הישנה, המוסרית והטובה. הוא מרואיין רבות ובאריכות, הוא הקול הסמכותי שמבדיל בין טוב לרע וקובע גבולות מוסר. הוא מוצג כאנטייתזה לעבריינין – האמורפי שהכרנו במרחבי הפשע והוא בעל פנים, דמות וקול. הוא

עובר שינוי מהותי בשנות ה-90', כשקולו הולך ונמוג. כעת הוא מופיע בציטוטים מדי פעם, בחלקם הוא נטול שם, לעומת העבריינין שמתראיין ארוכות, והוא מייצג את המקום שבו נמצא הממסד – הרחק מאחורי העבריינין. הוא פחות מתוחכם, פחות מצליח, עובד קשה ולא מתוגמל, חסר מודרניות וטכנולוגיה ובתחרות בינו לבין העבריינין הוא תמיד מפסיד.

בשתי התקופות שנבדקו במחקר ישנה התייחסות מקיפה לפשיעה שמעבר לים ובעיקר האמריקאית, לצד ניסיונות של עבריינים ישראלים לשלוח זרועות ולפעול בעסקים לא חוקיים בעיקר בארצות הברית ובאירופה. הרצון לכניסתם של העבריינים לשוק הפשע הגלובלי מתבסס על הרצון להצלחה כלכלית גדולה יותר ומקיפה יותר, כחלק מהחלום הישראלי בחיים המודרני "להצליח באמריקה". כבר בראשית שנות ה-70' של המאה הקודמת נראים ניצנים של שליחת זרועות לחו"ל והתופעה הזו מתרחבת בשנות ה-80' וה-90'. למרות זאת, נקודת ההשוואה של התקשורת היא המאפיה האמריקנית ולכן היא אינה נוהגת להגדירו כמי "שהצליח". הוא לנצח מושווה לגנגסטרים המקומיים והוא תמיד פחות נועז, פחות מתוחכם ופחות מאורגן מהם.

סרטי המאפיה משנות ה-90' של המאה הקודמת ובמהלך שנות האלפיים מאופיינים בנרטיב המושפע ממאפייני המקדונלדיזציה (Martynuska, 2012) והם באים לידי ביטוי, בין השאר, במוצרי צריכה של התרבות הזו וכן בקפיצות בעריכת הנרטיב העלילתי. את תחילתם של ניצני המקדונלדיזציה ניתן לראות גם סביב סיקור הפשע בישראל, הן בסמלי הסטטוס שמייצגים את תרבות הצריכה ואת תרבות השפע: מכונית, בתים, בגדים ממותגים וכן הלאה וכן בשטחיות ובפלקטיות של הדמויות עצמן כפי שהן מוצגות בכתבות. לעבריינים בתקופה זו ניתנת במה תקשורתית רחבה והם מתראיינים רבות אולם השיח הוא מאוד שטחי. העבריינין מספר בכתבה על ילדתו בשכונת המצוקה ומסביר מדוע לא הייתה לו ברירה אלא לעסוק בפשע ומבהיר שהפשע לא משתלם וכי ברצונו לצאת מעולם זה. הוא מדבר בקלישאות והן ריקות מתוכן. בראיונות עמו מייצג העבריינין הישראלי את מאפייני המקדונלדיזציה כשהוא מחובר לערכים של מהר, כאן ועכשיו וחוסר היכולת בדחיית סיפוקים.

סדרות פשע שנעשו החל משנות ה-90' של המאה הקודמת בארצות הברית כמו "הסמויה" ו"הסופרנוס", מייצגים נרטיב של שבירת החלום הקפיטליסטי האמריקאי. ה"סופרנוס" מציגה את שברו של החלום שבו כסף משמעו הצלחה, בכך שהיא מציגה את הגנגסטר – טוני סופרנו כמי שאינו מצליח

לשלוט בכל המרחבים השונים שבהם הוא חי, משפחתו אינה מתפקדת והוא עצמו מצוי בשבר נפשי שבא לידי ביטוי בחרדות. גם "הסמויה" מציגה עולם כאוטי שבו האינדיבידואל הוא חסר כל עתיד ולא משנה מה מעמדו ומה הצלחתו הכלכלית. האווירה של נרטיבים אלו באים לידי ביטוי ראשוני, שצפוי לגבור בעתיד, בסיקור הפשע בישראל. בתקופה המאוחרת של מחקר זה ניכרת אווירה של פחד מפני רוחות השינוי שעברו על החברה, והחשש מפני העתיד לבוא עליה. הביטוי העמוק והבולט ביותר הוא הפחד מפני כניסתה של המאפיה הרוסית לישראל. מצד אחד הפחד הזה נובע מהגעתם לישראל של מהגרים ממדינות חבר העמים והחשש הטבעי של האוכלוסייה המקומית הוא מפני התחרות החדשה על מעמד חברתי ותעסוקה (לשם, 2003). אולם לצד זאת, המאפיה הרוסית מייצגת את הקפיטליזם המושחת את קשרי ההון שלטון והשחתתה טוטאלית של מוסדות השלטון במדינה הדמוקרטית (שיין, 2010, 2014, Yuran). משכך, הפחד מפני חדירת המאפיה הרוסית לישראל קשור גם בפחד מפני התעצמותו של הקפיטליזם וכן מהתעצמותם והתגברותם של הליכי הגלובליזציה שיותירו את החברה הישראלית מושחתת, חסרת מוסר וגבולות ואלימה. ישות חדשה שאין בה עוד כל זכר לחברה הישראלית הישנה שהייתה כאן. החשש הזה מפני הבאות מצטרף למאפיינים נוספים שבאו לידי ביטוי בכתבות שהתפרסמו בעיתונות הכתובה ויצרו את התחושה שיש בתקשורת ובציבור רצון לחזרה אחורה – אל ערכי העבר, אל הקולקטיביות. כמיהה עזה וגעגוע לקהילתיות לתחושת ה"ביחד" ולייחודיות של התרבות הישראלית. אלה באים לידי ביטוי בטקסי הקבורה של עבריינים מוכרים, המאופיינים בקהילתיות גדולה ומחבקת. זהו שיאו של המאבק בין הגלובלי לבין הלוקאלי, כפי שהתייחס אליו רם (רם, 2005). הפחד מפני השחתה טוטאלית של החברה בשל ההליכים הגלובליים מובילה את החברה לרצון לחזור לאחור לשבט הקטן ולחברה ההומוגנית, הקולקטיבית, בעלת תרבות מבדלת ולקהילתיות. אבל השער נפתח והסוסים יצאו ויתכן וזו נקודת אל-חזור. האם תצליח החברה בעשורים הבאים לשוב ולתקן ולחזור מה שהייתה? ככל הנראה שלא. המאבק בין הגלובלי לבין הלוקאלי אולי הגיע לשיאו או שיגיע בהקדם, ואחריו ייווצר ככל הנראה ייצור כלאיים שבו ניתן מקום רב יותר לקהילתיות ודגש רב יותר על הלוקאלי, במה שמכונה גלוקליזציה (רם, 2005, 1994, Bhabha). מעניין יהיה לבחון כיצד יבוא לידי ביטוי הליך זה בסיקור הפשע בתקשורת.

ביבליוגרפיה

- אברהם, א'. (2009). **דמוי ערי הפיתוח בעיתונות הארצית**. בתוך: עיירות הפיתוח. צמרת, צ', חלמיש, א', מאיר-גליצנשטיין, א'. (עורכים). ירושלים, ישראל: הוצאת יד יצחק בן-צבי.
- אברהם, א'. (1993). **התקשורת בישראל מרכז ופריפריה – סיקורן של עיירות הפיתוח**, תל אביב, ישראל: הוצאת ברירות, תל אביב.
- אייזנשטדט, ש"נ. (1989). **החברה הישראלית בתמורותיה**, ירושלים, ישראל: מאגנס.
- אייזנשטדט, ש"נ. (2004). **תמורות בחברה הישראלית**, תל אביב, ישראל: האוניברסיטה המשודרת – משרד הביטחון.
- אייזנשטדט, ש"נ. (2006). **נפתולי המודרניות של החברה הישראלית בעידן הגלובליזציה**. בתוך: ישראל והמודרניות, עורכים: כהן, א', בן-רפאל, א', בראלי א', יער א'. באר שבע, ירושלים ותל אביב, ישראל: מכון בן גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, המכון לחקר הציונות וישראל אוניברסיטת תל אביב. עמ' 13.
- אלבז ש', גולן-נדיר נ'. (2018). **אליטות אסטרטגיות בישראל – חלוקת הכוח בחברה הישראלית**, ירושלים, ישראל: הוצאת כרמל. עמ' 17.
- אליאס, נ', בר-אילן ירושלמי, מ', סופר ש'. (2000). **היחסים בין עולי חבר המדינות לבין הישראלים הוותיקים והתפיסות ההדדיות שלהם**, ירושלים: הכנסת מרכז מחקר ומידע.
- אלידע, ע'. (1998). **עיתונות הסנסציה בארץ-ישראל בתחילת המאה ה-20**. בתוך: אמצעי תקשורת המונים בישראל. כספי, ד', לימור, י'. (עורכים). תל אביב, ישראל: האוניברסיטה הפתוחה. עמ' 111-138.
- אליצור, י'. (2005) **ישראל והאתגר הגלובלי**, ירושלים, ישראל: הוצאת כרמל. עמ' 13-32.
- אלמוג, ע'. (1997). **הצבר – דיוקן**. תל אביב, ישראל: עם עובד.
- אלמוג, ע'. (2004). **פרידה משרוליק**. חיפה, ישראל: אוניברסיטת חיפה/זמורה ביתן.

- אמיר, מ. (2001). **היש פשע מאורגן בישראל?** בתוך: שערי משפט ב(3) תשס"א, עמ' 321-335. המכון לקרימינולוגיה, הפקולטה למשפטים. ירושלים, ישראל: האוניברסיטה העברית.
- באומן, ז'. (2002). **גלובליזציה – ההיבט האנושי**, תל אביב, ישראל: הוצאת הקיבוץ המאוחד. תל אביב. עמ' 52.
- בוכנר, מ'. (1977). **דו"ח פנימי: פשיעה חמורה בישראל**. ישראל: משטרת ישראל.
- ברנזון, צ', זוסמן, י., לנדוי, מ'. (1975). **פסק דין מדינת ישראל נגד יהושע בן-ציון**. ירושלים, ישראל: בית המשפט העליון.
- ברק-ברנדס, ס', גפן-קושליביץ', ש'. (2010). **"איפה רוז?!" : בחינת סיקור רציחתה של רוז פיזום בעיתונות הישראלית כמקרה בוחן לייצוגי אלימות נגד ילדים**. בתוך: ירושלים, ישראל: מסגרות מדיה: כתב עת ישראל לתקשורת, גיליון מס' 5, האגודה הישראלית לתקשורת והרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו.
- גורביץ', ד'. (2015). **גנגסטר שיק: רוע, תרבות, קפיטליזם**. תל אביב, ישראל: מודן.
- גורביץ', ד'. (2015). **הגנגסטר הפוסטמודרני: טראומה, קישש וחלום**. תל אביב, ישראל: מודן.
- גרדוס, י'. (1986). **ריכוזיות וביזור, מרכזים ופריפריות בחברה הישראלית**. הרבעון לכלכלה, 126, עמ' 499-496.
- גרמשי, א'. (2009). **על ההגמוניה, מבחר מתוך "מחברות הכלא"**, תל אביב, ישראל: הוצאת רסלינג.
- דונוביץ, נ. (2000). **נאשמים – דרמות מבית המשפט**. אור יהודה, ישראל: זמורה ביתן.
- דורי-הכהן, ג' (2012). **"תודה לכתבנו": היבטים אינטראקציוניים בסיפור החזשותי בטלוויזיה**. בתוך: תקשורת כשיח: עיונים בשפה ובמדיה: קובץ מאמרים לכבודה של פרופ' שושנה בלום-קולקה. ירושלים, ישראל: מאגנס, עמ' 320-350.
- הורוביץ, ד', ליסק מ'. (1990). **מצוקות באוטופיה, ישראל – חברה בעומס יתר**, תל אביב, ישראל: עם עובד ספריה אוניברסיטאית. עמ' 288.

הורוביץ, ת'. (2006). **ארבעה תסריטים להשתלבותם של יוצאי ברית המועצות לשעבר בישראל**. בתוך: ישראל והמודרניות, עורכים: כהן, א', בן-רפאל א', בראלי א', יער א'. באר שבע, ירושלים ותל אביב, ישראל: מכון בן גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, המכון לחקר הציונות וישראל, אוניברסיטת תל אביב. עמ' 483.

ולנטין, א'. 17 באוגוסט. **רשימת ה-11**. הארץ, כותרת, עמ' 9-10.

ידלין, א'. (1980), **עדות**. תל אביב, ישראל: הוצאת ידיעות אחרונות.

כ"ץ, א', האז, ה', ויץ ש', אדוני, ח', גורביץ, מ', שיף מ'. (2000). **תרבות הפנאי בישראל: תמורות בדפוסי הפעילות התרבותית 1970-1990**. תל אביב, ישראל: האוניברסיטה הפתוחה.

כסלו, ר'. (אפריל-יוני 1971, אוגוסט-ספטמבר 1972). תל אביב, ישראל: הארץ.

כספי, י' (1999). **עבירות ועבריינים בישראל 1948-1998**. נתניה, ישראל: אתיקה.

כספי, י'. לימור, ח'. (1999). **המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990**. ירושלים, ישראל: עם עובד.

לוי, ר' (יוצר), כנות, ש' (במאי). (2007-2014). **הבורר**. תל אביב, ישראל: JCS ויונסן הפקות.

ליימן-ווילציג, ש'. (1994). **המדריך השימושי לתקשורת**. תל אביב, ישראל: ועדים הוצאה לאור.

לימור, ח', מן, ר'. (1997). **עיתונאות – איסוף מידע, כתיבה ועריכה**. תל אביב, ישראל: האוניברסיטה הפתוחה.

ליסק, מ'. (2009). **עדה ועדתיות בישראל בפרספקטיבה היסטורית**, בתוך: עיונים בהיסטוריה חברתית של ישראל, ירושלים: מוסד ביאליק, עמ' 300.

לשם, א'. (1993). **האוכלוסייה הישראלית ויחסה לעולי שנות ה-90**, ביטחון סוציאלי, 40, עמ' 54-70.

לשם, א'. (2003). **עולי ברה"מ לשעבר בישראל 1999-2003: דו"ח מצב**. ירושלים, ישראל: JDC.

משטרת ישראל (1976). **דו"ח פנימי: פשיעה חמורה בישראל**. ירושלים, ישראל: משטרת ישראל.

נבות, ד'. (2012). **שחיתות פוליטית בישראל**. ירושלים, ישראל: המכון הישראלי לדמוקרטיה. עמ' 56-94.

נתן, ר'. (1992). **העולם התחתון והפשע המאורגן בישראל**. תל אביב, ישראל: ספרי אביב.

נאה, ב'. (2004). **כתב פלילי**. בנימינה, ישראל: הוצאת גלורי.

- סופר, א'. (2011). תקשורת המונים בישראל. רעננה, ישראל: האוניברסיטה הפתוחה.
- סמית, ר', שרביט, ק', רפאלי-הירש, ר'. (2004). הערכות ועמדות הציבור כלפי משטרת ישראל. רמת גן, ישראל: המשרד לביטחון פנים. עמ' 64. נדלה מ-
https://www.gov.il/BlobFolder/reports/pub_eval_police_2004/he/pub_eval_police_2004.pdf
- פאנון, פ' (2004 (1952)). עור שחור, מסכות לבנות. תל אביב, ישראל: הוצאת מעריב – חד ארצי.
- פלג, ע'. בוגוש, ר'. (2015). חולשת העצמה: תפיסת האוטונומיה העיתונאית של כתבי המשפט בישראל. בתוך: מעברים בתקשורת, אליאס, נ', נמרוד, ג', רייך, צ', שכטר, ע'. (עורכים). ירושלים, ישראל: צבעונים הוצאה לאור.
- צימוקי, ט'. (1981). הומתק עונשו של מיכאל צור: ישוחרר באוגוסט – 10 חודשים לפני המועד המתוכנן. דבר. נדלה מ-
- http://jpress.org.il/Olive/APA/NLI_Heb/SharedView.Article.aspx?parm=LAH8MYNH9SzwKZKQVq4hNVvH3nNjROzw5H5B0BL%2FFOTIiSnb04wQuzXfF1Lr7xpnYw%3D%3D&mode=image&href=DAV%2f1981%2f06%2f07&page=1&rtl=true
- רועה, י' (1994). אחרת על תקשורת: שבע פתיחות לעיון בתקשורת ובעיתונות. אבן יהודה, ישראל: הוצאת רכס, עמ' 127-152.
- רזין, ע'. (2009). מעמדן הכלכלי של ערים במישור החוף הדרומי: תהליכים מנוגדים של "מטרפוליניזציה" ו"פריפריאליזציה", בתוך: עיירות הפיתוח, עורכים: צמרת, צ', חלמיש א', מאיר-גליצנשטיין א'. ירושלים, ישראל: הוצאת יד יצחק בן צבי, עמ' 87.
- רם, א' (2005). הגלובליזציה של ישראל – מק'וורלד בתל אביב, ג'יהאד בירושלים. תל אביב, ישראל: רסלינג.
- שביט, ז', ששון-לוי א', בן פורת ג' (2013). מראי מקום: זהויות משתנות ומיקומים חברתיים בישראל. ירושלים, ישראל: מכון ון ליר, הוצאות הקיבוץ המאוחד.
- שיין, י'. (2010). שפת השחיתות ותרבות המוסר הישראלית. אור יהודה, ישראל: הוצאת דביר. עמ' 15-240.

שלו, מ'. (2004). **האם הגלובליזציה והליברליזציה "נרמלו" את הכלכלה המדינית בישראל?** בתוך: שלטון ההון – החברה הישראלית בעידן הגלובלי, עורכים: פילק, ד', רם, א'. ירושלים: הוצאת הקיבוץ המאוחד, מכון ון ליר בירושלים, עמ' 84-115.

שימרון, א'. (1978). **הוועדה לבירור הפשיעה בישראל**, ירושלים, ישראל: משרד המשפטים.

שמגר, מ'. (ספטמבר 1971). **דו"ח היועץ המשפט לממשלה בקשר לכתבות על הפשע המאורגן**, מדינת ישראל, משרד המשפטים, ספטמבר 1971.

שפירא, ר'. (2000). **סוכן 1636 נגד משפחת אלפרון**. תל אביב, ישראל: הוצאת מעריב-הד ארצי.

שרביט, ע'. (2002). **פרשת בן ציון לא הסתיימה. דה-מרקר**. אוהזר מתוך-

<https://www.themarker.com/law/1.126666>

תירוש, א'. (2002). **פרשת ידליון, 1975 – השחיתות יוצאת מהארון**. מעריב. אוהזר מתוך-

<https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/archive/ART/276/334.html>

Appadurai, A. (1990). **Disjuncture and Difference in the Global Economy**. London,

Newbury Park and New Delhi: *Theory, Culture & Society*, Vol. 7, pp. 295-310. Doi:

<https://doi.org/10.1177/026327690007002017>

Bhabha, H. K. (1994). **The Location of Culture**. London, England: *Routledge*.

Barak, G. (1994). **Media, Society and Criminology**. In Barak G (Ed) *Media, Process, and the Social Construction of Crime* (pp3-48). New York, USA: *Garland*.

Block R.L., Block C.R.(1995). **Space, Place and Crime: Hot Spot Areas and Hot Places of Liquor-Related Crime**. Chicago, USA: *Chicago University*. Retrieved from:

<https://pdfs.semanticscholar.org/0f19/17c3d9dde17a4b25a25be21bdbfd55a4b886.pdf>

Bruner, J. (1990). **Acts of Meaning**. Boston, USA: *Harvard University Press*

Bruner, J. (1986). **Actual Minds, Possible Worlds**. Boston, USA: *Harvard University Press*.

Chase, D (producer) (1997-2007). *The Sopranos (Television series)* . New York: United States: *HBO Cable Network*.

Coppola, F.(Director) (1972). *The Godfather*. United states: *Paramount Pictures*.

De Stefano, G. (2006). **An offer we can't refuse: The Mafia in the mind of America**. New York, United states: *Faber and Faber*.

Dixon, T. L., Azocar, C. L., Casas, M. (2003). **The portrayal of race and crime on television network news**. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*,47(4), 498-523. Doi: 10.1207/s15506878jobem4704_2

Donnelly, A. M. (2012). **The new American hero: Dexter, Serial killer for the masses**. *The Journal of Popular Culture*, 45(1), 15-26. DOI: 10.1111/j.1540-5931.2011.00908.x

Dowler, K., Fleming, T., Muzzatti, S.L. (2006). **Constructing Crime: Media, Crime, and Popular Culture**. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, vol. 48, pp 837-850. Dio: <http://dx.doi.org/10.3138/cjccj.48.6.837>

Druker, P.F. (2007(1955)). **The Practice of Management**. Oxford, UK: *Butterworth-Heinemann*.

Galtung, J. (1971). **A Structural Theory of Imperialism**.in: *Journal of Peace Research*. 8(2): 1-118.

Giddens A. (1999). **Risk abd Responsibility**. London, UK: *London School of Economics and Political Sciene*. Doi; <https://doi.org/10.1111/1468-2230.00188>.

Gragg, L. (2010). **The Powerful Mythology Surrounding Bugsy Siegel**. *Missouri University of Science and Technology*, 1-8. Retrieved from http://digitalscholarship.unlv.edu/occ_papers/19/

Gustafson, T. (2004). **Capitalism Russian-Style**. Cambridge, UK: *Cambridge University Press*.

Hall, S. (1977). **Culture, the Media and the “Ideological Effect”**. In J. Curran, M. Gurevitch and J. Woollacott (Eds.), *Mass Communications and Society*. London: *Edward Arnold*.

Heath, L., Gilbert K. (1996). **Mass Media and Fear of Crime**. Loyola University of Chicago, Chicago: *American Behavioral Scientist. SAGE Periodicals Press*.

Hawks, H. (Producer) & Hawks, H., Rosson, R. (Director). (1932). *Scarface*. United States: *United Artists*.

Hinchman, L., Hinchman, S. (1997). **Introduction**. In: *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*. Hinchman, L.P. Hinchman, S.K. (Eds). New York, USA: I State University of New York. Pp. 13-30.

Itule, B.D., Anderson, D.A. (1993). **News Writing and Reporting for Today’s Media**. Dunfermline, UK: *Mcfraw –Hill College*.

Faucault, M. (1972-1977). **Power/Knowledge**. Gordon C. (Ed). New York, USA: *Pantheon Books*. Retrieved from:
https://monoskop.org/images/5/5d/Foucault_Michel_Power_Knowledge_Selected_Interviews_and_Other_Writings_1972-1977.pdf

Jamson, F. (2011). **Realizm and Utopia in “the wire”**, in: *Criticism* vol. 52, no. 3&4. Retrieved from :<https://www.jstor.org/stable/23131422>

Kidd-Hewitt, D. (2002). **Crime and the Media: a criminological perspective**. In: *Criminology: A Reader*. Jewkes, Y’. Letherby, G’ (Eds). London, Thousand Oaks, New Delhi: *SAGE Publications*. Retrieved from:

https://books.google.co.il/books?hl=iw&lr=&id=hXGkv0ZP_M8C&oi=fnd&pg=PA116&dq=truth+and+fiction+crime+media&ots=KkV1xWCt7L&sig=M9Mxquvfd78dA5M-afboFNJvfo&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Lamont, M., Molnár, V. (2002). **The study of boundaries in the social sciences.** *Annual Review of Sociology*, Vol 28, 95-167. doi: 10.1146/annurev.soc.28.110601.141107.

Levinson, B.(Producer & Director), Beatty, W. (Producer). (1991). **Bugsy**, California, USA: *Tristar*.

Lemish, D. (2000). **The Whore and the Other – Israeli Images of Female Immigrants from the Former USSR.** In: *Gender & Society* Vol.14, No. 2. pp. 333-349. Doi: <https://doi.org/10.1177/089124300014002007>

Larke-Walsh, G. S. (2010). **Screening the Mafia: Masculinity, Ethnicity and Mobsters from The Godfather to The Sopranos.** *McFarland & Company, Inc. Publishers*.

Lazarsfeld, P.F., Merton, R.K. (1957). **Mass Communications, Popular Taste and Organized Social Action.** In B. Rosenberg and D.M. White (Eds.), *Mass Culture*. New York Press.

Mander, M. S. (1983). **Dallas: The mythology of crime and the moral occult.** *The Journal of Popular Culture*, 17(2), 44-50. DOI: 10.1111/j.0022-3840.1983.1702_44.x

Marshall, P. D. (1997) **Celebrity and Power: Fame in Contemporary Culture.** Minnesota, USA: *University of Minnesota Press*. Retrieved from:

<https://books.google.co.il/books?id=OTB0DwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=fame+and+power+media&hl=iw&sa=X&ved=0ahUKEwi0sLbp2LrfAhXODewKHTArBZIQ6AEIKDAA#v=onepage&q=fame%20and%20power%20media&f=false>

Martynuska, M. (2012). **From The Godfather to the Sopranos: Italian-Americans in the gangsters film genre** In Ferencik M., Bednarova-Gibova K. (Editores) Language Literature and Culture in a Changing Transatlantic World 2 (pp 98-118), *University of Rzeszow*.

McCreary, E.A.(1964). **The Americanization of Europe: The Impact of Americans and American Business on the Uncommon Market**. New York, USA: *Doubleday*. Dio: <https://doi.org/10.1177/000271626536000134>

McLuhan, M. (1962). **The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man**. Toronto, Canada: *University of Toronto Press*.

Miliband, R. (1969). **The State in Capitalist Society**. London, UK: Weidenfeld and Nicholson.

Pauly, T. H. (1997). **The Criminal as Culture**. *American Literary History*, Vol 9, No. 4, pp 776-785. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/490193>.

Powell, T.C. (2002). **The Philosophy of Strategy**. *Strategic Management Journal*, Vol. 23. Pp. 873-880. Dio: <https://doi.org/10.1002/smj.254>

Quinney, R. (1970). **The social reality of crime**. New Brunswick, United States & London, England: *Transaction publishers*. Retrieved from: https://books.google.co.il/books?id=qN4dtzxs9zcC&printsec=frontcover&hl=iw&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Riessman, C.K., SpeedY, J. (2007). **Narrative Inquiry in the Psychotherapy Professions**. In: *Handbook of Narrative Inquiry: Mapping a Methodology*. Clandinin, J. (Ed).Alberta. USA: *Alberta University*. Pp. 426.

Ritzer, G. (1993). **The “McDonaldization” of society**. *Journal of American culture*, 6(1), 100-107. DOI: 10.1111/j.1542-734X.1983.0601_100.x.

- Ruth J.E, Kenyon G.M. (1996). **Biography in Adult Development and Aging**. In: *Aging and Biography: Explorations in Adult Development*. Birren, J.E., Kenyon, G.M., Ruth J.E., Schroots, J.J.F, Svensson, T. (Eds). New York, USA: *Springer*. Pp. 1-20.
- Scorsese, M. (director), De Fina, B. (Producer). (1995). **Cazino**. California, USA: *Universal Pictures*.
- Simon, D. (2002-2008). **The Wire**. Baltimore, Maryland, USA: *HBO*.
- Tita.G.E., Greenbaum, R.T. (2009). **Crime, Neighborhoods, and Units of Analysis: Putting Space in its Place**. , in: *Putting Crime in its Place – Units of Analysis in Geographic Criminology*. Weisburd, D., Bernasco, W., Brusinsma, G.J.N. (Eds). California, USA: *University of California*. Pp. 145-170.
- Tomlinson, J. (1991). **Cultural Imperialism: A Critical Introduction** .Marryland, USA: *Baltimore MD: Johns Hopkins University Press*.
- Urry, J. (1995). *Consuming places* London, UK: *Routledge*.
- Smolej, M. (2011). **Violence in Crime-Appeal Programmin of Reality**. New York, USA: *The Free Press*.
- Wallis, H., Zanuck, F. (Producers) & LeRoy M. (Director) (1931). *Little Caesar*. California, USA :*Warner Bros*.
- Warshow, R. (1962). **The immediate experience: movies, comics, theatre & other aspects of popular culture**. Boston, USA: *Harvard University Press*.
- Webster, D. (1988). **Looka yonder!: the imaginary America of populist culture**. London, UK: *Routledge*.
- Weidinger, E. B. (2013). **The Sopranos Experience**. Florida, USA: *University of South Florida*. Available from <http://scholarcommons.usf.edu/etd/4610>

Wilson, R. (2000). **The left-handed form of human endeavor: Crime films during the 1990s**. In Dixon WW (Ed) *Film genre 2000 – New Critical Essays*. pp 143-159. Retrieved from:

https://books.google.co.il/books?id=u92yAqdWcawC&printsec=frontcover&hl=iw&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Yuran, N. (2014). **What Monkey Wants – An Economy of Desire**. Stanford, California, USA: *Stanford University Press*. Retrieved from:

https://books.google.co.il/books?hl=iw&lr=&id=Pf30AgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=yuran+capitalism&ots=C2FCjhd9bC&sig=Iaa-pKyqbac5nkyVEou5oIpb98&redir_esc=y#v=onepage&q=criminal&f=false

- אברמוביץ, ש'. (29 באוקטובר, 1993). *שושנה אלפרון בחוץ*. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 49.
- אדירם, י'. (9 באפריל, 1990). *דומיניק רוצה ללדת ילד לשמעיה אנג'ל*. מוסף פסח, ידיעות אחרונות. עמ' 12.
- אורן, ר'. (14 באפריל, 1972). *האם תפרוץ "מלחמת כנופיות" מחודשת בניו יורק?!* מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 19.
- אזולאי, א'. (7 בספטמבר, 1979). *עיר אלימה*. מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 9.
- אתגר, ל'. (25 באפריל, 1973). *אסירים משקמים אסירים*. זמנים מודרניים, ידיעות אחרונות. עמ' 24.
- אתגר ל', אפל ד'. (2 ביוני, 1978). *אשקלון עיר ללא רחמים*. מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 5.
- בן-פורת, י'. (5 באפריל, 1985). *"אינני אוהב את הביטוי 'עולם תחתון', לא תמיד ברור מי עליון ומי תחתון"*. מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 6.
- בר, י'. (15 במאי, 1979). *"זאת הייתה אחת החקירות המורכבות והמסובכות ביותר"*. 24 שעות, ידיעות אחרונות. עמ' 1.
- בר, י'. (6 ביולי, 1979). *מיהי "חבורת הכרם"?* מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 27.
- ברון, ג'. (5 בספטמבר, 1977). *דו"ח ועדת בוכנר על הפשע: הפושע המקצועי הישראלי בולט בזהירותו, בתחכמו ובכושר תכנונו"*. 24 שעות, ידיעות אחרונות. עמ' 2.
- בשן, ר'. (9 בספטמבר, 1973). *"החיים בעיר נעשים נסבלים פחות ופחות, מה שמחייב נוכחות משטרתית ערה יותר ויותר"*. מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 3.
- בשן, ר'. (19 באוגוסט, 1977). *"התארגנויות של פושעים קיימות רק על בסיס 'אד-הוק' – ולזמן קצר"*. מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 7.
- בשן, ר'. (20 באפריל, 1973). *"מפירי החוק והסדר התחילו להבין שלא נאפשר להם לרדת לחיי הציבור"*. מוסף השבת, ידיעות אחרונות. עמ' 7.
- גבירץ, י'. אדירם, י'. (5 ביולי, 1996). *האישה שהלכה איתו*. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 14.

- גייג', נ'. (7 בינואר, 1972). **ממלכת הסמים**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 6.
- הראל, צ'. (18 בינואר, 1980). **פשע מאורגן במהדורת כיס**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 18.
- ולנטין, א'. (5 בספטמבר, 1977). **הפשע בישראל – מקצועי ומתוחכם**. הארץ. עמ' 9-10.
- ולנטין, א'. (16 באוגוסט, 1977) **פשע מאורגן בישראל**, הארץ. עמ' 9-10.
- טל-שיר, ע'. פרוקופייב, ד'. (26 במאי, 1995). **המאפיה הקווקזית הייתה פה**. מוסף ידיעות אחרונות, ידיעות אחרונות. עמ' 12.
- ידיעות אחרונות, מערכת. (9 בפברואר, 1971). **המשטרה – בעיני עצמה ובעיני הציבור**. מוסף שישי, ידיעות אחרונות. עמ' 8.
- יחזקאלי, צ'. (24 בספטמבר, 1994). **המאפיה האיטלקית מתה, תחי מאפיה הרוסית**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 17.
- יחזקאלי, צ'. (19 בדצמבר, 2003). **חיסולים מתחת לבית**. המוסף לשבת, ידיעות אחרונות. עמ' 12.
- יחזקאלי, צ'. (3 בדצמבר, 1993). **עושים מכה ובורחים לארץ**. ידיעות אחרונות. עמ' 18.
- יחזקאלי, צ'. (22 בדצמבר, 1990). **צוחק כל הדרך אל הכלא**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 15.
- כרמל, א'. (5 בנובמבר, 2004). **זהירות כדורים תועים**. מוסף הארץ, הארץ. עמ' 10.
- כסלו, ר'. (24 בפברואר, 1978). **ובכן, פשע מאורגן**. הארץ. עמ' 13.
- לשם, ב'. (10 באוגוסט, 1990). **צבי גור, שיחות מהכלא**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 11.
- לשם, ג'. קרייטמן, מ'. (25 במאי, 2002). **בנק רביזדה, סניף בוקרשט**. המוסף לשבת, ידיעות אחרונות. עמ' 12.
- מולא, ש'. (17 באוקטובר, 1997). **"שומעים אלפרון, חושבים שיש לי קרניים"**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 16.
- מוסקו, י'. (27 בפברואר, 2004). **עבר פלילי עשיר**. 7 ימים ידיעות אחרונות. עמ' 42.
- מילנר, א'. (19 במאי, 1995). **שיחות עם רוצחים**. מוסף הארץ, הארץ. עמ' 18.
- נאה, ב'. (13 בספטמבר, 1996). **לא פוענת**. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 36.

פורטוגלי, מ'. (29 בדצמבר, 1972). שכונת שפירא- במרחק שנות אור מצפון תל אביב. 7 ימים, ידיעות אחרונות.
ע' 9.

פינטו, נ'. (6 ביולי, 1999). הכנופיות פורחות בתוך בתי הכלא. הארץ. ע' א' 8.

פלג, ג'. (13 במרץ, 1998). בזבז: בשבילי שוד זה דבר ממכר, זה מחלה. 7 ימים, ידיעות אחרונות. עמ' 32.

שביט, א'. בן ארויה, ע'. (22 בדצמבר, 2000). קורבן סתם. מוסף הארץ, הארץ. עמ' 25.

שלום, ע'. (16 באוגוסט, 2002). הסנדק מכיכר העצמאות. המוסף לשבת, ידיעות אחרונות. עמ' 16.

שלום, ע'. (22 בנובמבר, 2002). מיסטר צרות ודוקטור שקשוקה. המוסף לשבת, ידיעות אחרונות. עמ' 22.

שפירא, ר'. (6 ביוני, 1996). דגי רקק או כרישים. הארץ. ע' ב' 3

U.S News & World Report (19 בדצמבר, 1982). נשקה הסודי של הבולשת: מחשבים. 24 שעות, ידיעות
אחרונות. עמ' 22.